

BENICZKY PÉTER ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE.

Beniczky Péter a XVII. század azon költői közé tartozik, kiket főrangú lírikusoknak szoktunk nevezni. Balassa iskoláját járták és megtanulták tőle, hogyan szerezhetnek maguknak kellemes időtöltést, az olvasóközönségnek pedig kedves szórakozást. Beniczkyt is Balassa és Rimai költészetének nyomain elindulva ez vezette költői működésében. Verseit a maga korában igen kedvelték, sőt még egy évszázaddal későbben is szívesen olvasták. Tetszetek istenes énekei és nem tévesztették el hatásukat életbölcsessel telt példabeszédei. Költeményei szellemi szükségletet elégítettek ki és így ha egyébért nem, már ezért is érdemes arra, hogy elismeréssel adózzunk emlékének; a mennyire adataink engedik, megrajzoljuk élete pályáját, költészetét méltassuk, módszeresen bonczolgassuk és ezek alapján nevét azon nevek közé iktassuk, melyekhez a magyarság szellemi életének mozzanatai, irányai kapcsolódnak.

Életrajza azonban, sajnos, nem lesz teljes. Így mindjárt az első kérdésre sem tudunk megfelelni, hogy hol és mikor született. Sem a családi levéltár, sem más irányú kutatásaink nem vezettek e tekintetben biztos eredményre. Születését valószínűség szerint az 1606—1608. évre tehetjük s valószínűnek tartjuk azt is, hogy Váczon született. Születése idejének megállapításánál irányadó lehet az, hogy testvérbátyja, Ferencz, 1605-ben született, Péter pedig másodszülötte volt a családnak.¹

¹ Komáromy András: Thurzó Mária végrendelete és Beniczky Péter a költő. Századok. 1887. 322. l.

Karcsú Arzén 1603-ra teszi születését (Vác története, IX. k. 305. l.), de forrásra nem hivatkozik. Kár, hogy a váczi anyakönyvi adatok csak 1698-ra nyúlnak vissza. Katona István szintén az 1603. évet mondja születési évének és helyét Nagyszombatba teszi.

I. BENICZKY PÉTER ÉLETE.

A Beniczky család igen régi; eredete még az Árpádok korába nyúlik vissza.¹ Ősi fészükük a zólyommegyei Micsine volt. Erről nevezte magát a család 1562-ig Miczinszkynek. I. Ferdinánd 1562 április 22-én kelt adománylevelében elismerve a család ősi érdemeit és hűséges szolgálatait, megújította czímerüket.² Ettől kezdve nem Miczinszky többé a család neve, hanem Beniczky. Ezen adománylevelben említett Ferencz, költőnk öregapja, atyjuknak Miklós-nak 1565-ben bekövetkezett halála után Mikefalvát kapta részül és miután első felesége meghalt, nőül vette Koháry Imrének özvegyét, Jakoffy Katát, kinek ezen második férjhezmenetelekor már volt egy fia, Koháry Péter. Így jutott a Beniczky- és Koháry-család anyai ágon rokonságba. Ezen említett házasságból született Beniczky Ferencz, költőnk atyja, ki úgy látszik 1603-ban vette feleségül Dacsó Annát.

Az akkori háborús világ nem engedte, hogy elvonulva valamelyik birtokára gazdálkodásban, háborítatlan nyugalomban töltse napjait. A harczy zaj, a hazafiúi kötelesség csakhamar elszólitották a családi tűzhely mellől. Otthon hagyta a fiatal hitvest és Pálffy Miklós zászlója alatt harczolva segített közremunkálni abban, hogy a döllyfős magabiztában immár a világ meghódításáról álmodozó törököt feltartóztassák.

A háború zajában azonban nem feledkezett meg arról, hogy odahaza fiatal felesége aggódik életéért, időnkint tudósítja hogy-létéről és utasításokat, tanácsokat ad neki, hogyan intézze a vagyoni ügyeket, s ez viszont mindenről hűségesen értesíti az ő »édes szerelmes szívéért«. Ezek a levelek³ élénk világitásban tárják elének mindkettőjük szép lelkét és egymáshoz való hűséges, odaadó szeretetüket. Míg Beniczky Ferencz háborúskodott, felesége nagyrészt közeli rokonánál, Vízkelethy Mihálynál tartózkodott Esztergomban⁴ és férjének időnkinti levélbeli meghagyásai szerint intézte a vagyoni ügyeket.

Költőnk anyjának is olyan volt az élete, mint azon időben sok főúri anyáé. Míg férje a hazát védte, az ő vállára nehezedett a család minden ügye-baja: a terjedelmes és egymástól távol fekvő birtokok kezelése, a tisztartók ellenőrzése, számoltatása stb., és e mellett a gondos családayának legkedvesebb kötelessége: gyermekeinek nevelése.

Nyolcz gyermekük volt: Ferencz, Péter, Tamás, Pál, Mihály, Zsuzsánna, Judit, Mária.⁵ A nyolcz gyermek nevelése elég gondot

¹ Nagy Iván: Magyarország családai.

² B. cs. lt. Fasc. V. num. 25.

³ B. cs. lt.

⁴ B. cs. lt. fasc. XII. nr. 34.

⁵ B. cs. lt. fasc. II. rt. 11.

adhatott Dacsó Annának. A gyermekek iskoláztatására nincsen adatunk. Valószínűnek tartjuk, hogy a Beniczky-családnál is úgy volt, mint azon időben a főrangú családoknál sokhelyütt, hogy házi nevelőt tartottak fiaik mellett.¹ Hisz némely szülők a házi nevelést határozottan jobbnak tartották az iskoláztatásnál.² Költőnk is mondja:

»Nem laktam oskolát én a tanulásért,
Ezt értvén, ne gúnyolj engem ritmusimért.«

Nincs okunk szavaiban kételkedni még akkor sem, ha hozzáveszszük Toldy nézetét, hogy »ezen sorok tán némi iróniának veendőik azokra, kik egyedül az iskolát hirdették mindennemű bölcsesség forrásának.«³

Azonban nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben, hogy kutatásaink alapján megmondhatnók, ki volt, ki költőnkét korának tudományába bevezette, ki volt, ki megvetette alapját nem közönséges képzettségének.

De bárki volt is költőnk nevelője, az bizonyos, hogy arra való ember volt és lelkének, eszének kiművelésére sok gondot fordított. Nevelését, mint általán szokás volt, korán kezdték. Már mint játékos kis fiút kezdte nevelője belevezetni az írás és olvasásba. Majd a latint kezdte szorgalmasan tanulni. Költészete is tanúskodik róla, hogy ismerte a klasszikus írókat és már ifjúkorában verselt is latinul.⁴ Ennélfogva Bartók Istvánnak a Beniczky verseinek kiadása elé írt azon állítása, hogy költőnk nem tudott sokat latinul, alaptalan. Nem is képzélhető ez a XVII. században, mikor, mint alább látni fogjuk, szélteben a jezsuiták tanítási módszere divatozott és a katolikus családok előtt, még ha magánúton neveltették is gyermekeiket, föltétlen tekintély volt. A jezsuiták pedig tanításukban mindenha nagy súlyt fektettek a vallástan mellett a latin nyelv tanítására, ugyannyira, hogy tanításuk középpontját képezte.

De fiatalkori olvasmányai nem kizárólag a latin klasszikusok voltak. Költeményeinek több helye arra vall, hogy tanult történelmet, ismerte a régi világ nagyjainak viselt dolgai. Ezek mellett gondos tanítójának figyelme kiterjedt arra is, hogy a fogékony lelkű Beniczkyben a nemzeti nyelv és irodalom, különösen pedig a költészet iránt való érdeklődést fölkeltse és ébren tartsa. Ezt

¹ V. ö. B. Radvánszky Béla: Magyar család élet és háztartás. I. k. Bp. 1896. 375. l.

² U. o.

³ Új Magyar Múzeum. 1853. I. Beniczky Péter kora, s némely fontos kicsiség.

⁴ Ifjúkori kísérleteit szótárának első és utolsó lapjaira írta. Ez a szótár most az Akadémia birtokában van: *Λεξικόν ἑλληνορωμαίων*, hoc est Dictionarium Graeco-Latinum.

különben az időtájt a szülők is okvetlen megkívánták a nevelőktől.¹ És nevelőjének ebbeli törekvése nem maradt eredménytelen. A 12, 13 éves Beniczky magyar versekkel is próbálkozik:

Az én bánatimban vigasztalj meg Istenem
Ne hagyj így vesznem reménytelenségben;
Ígéreted szerint vedd be könyörgésem,
Kegyelmességedről ne hagyj esnem kétségben.

Szárnypróbálgatásait beírja szótárja első és hátsó lapjaira a maga és tanítója, meg szülei gyönyörűségére. Vajjon kinek a költeményeit olvashatta, vagy általában szólva milyen költemények tetszhettek neki annyira, hogy ő maga is verselgetni kezdett? Szinte önként kínálkozik, hogy Balassára gondoljunk, a kinek istenes énekeit ekkor már széltében ismerték kéziratban. Nyomatásban ekkor még nem ismerhette Beniczky, mert csak 1631 után jelentek meg;² de hogy kinyomatásuk előtt már mennyire el voltak terjedve és mennyire kedvelték őket felekezeti különbség nélkül, arra nézve elég bizonyosság, hogy Szenczi Molnár Albert már 1607-ben idézi »Bocsásd meg Istenem ifjúságom vétkét« kezdetű énekét és a Thoroczky Máté-féle unitárius énekeskönyv, valamint a Kósa János-féle Ajtatos Isteni Dicziretek (1623.) több énekét átveszik.³ Balassa könnyen folyó versei tetszhettek meg költőnknek, a mit az említett latin-görög szótárba beírt versek egyikének hangja és formája is bizonyít: Jaj nyavalyás fejem stb. De természetesen ezzel korántsem akarjuk azt mondani, hogy Beniczky fiatal éveiben csak Balassa költeményeit olvasta, hisz közismert dolog, hogy a XVII. században sok kéziratoss énekgyűjtemény forgott közkézen, és mint látni fogjuk Beniczkynek is kellett ilyet ismernie, ha talán nem is éppen a Vásárhelyi daloskönyv név alatt ismeretes énekgyűjteményt. Valószínű, hogy Balassa verseit is ilyen énekgyűjtemény révén ismerte meg.

De akárhonnan vette is az impulsust arra, hogy verselgesen, maga a tény, hogy az irodalmi termékek iránt már gyermekkorában érdeklődött, segít eloszlatni azt a homályt, mely egyéb adatok hiányában Beniczky nevelőjét és neveltetését fődí.

Mindenki természetesnek fogja találni, hogy ezek mellett kiváló gondot fordítottak költőnk vallásos nevelésére. A XVII. század első felében, Pázmány korában nem is képzelhető ez másként. Pázmány az ő hatalmas szavával beharsogta az országot korholva, gyűjtve, lelkesítve a katolicizmus érdekében és az ő szava nem volt a pusztában kiáltóé. Minden katolikust az a nagy gondolat tölt el, hogy Magyarországot újból katolikussá tegyék. Még erő-

¹ Radvánszky i. m. 383. l.

² Dézsi Lajos: Comicostragoedia című moralitásunk koráról. Bp. 1904. 10–12. l.

³ U. o.

sebbé tette ezt a vágyat az a meggyőződés, hogy ezzel nemcsak az igaz hit diadalmaskodik, hanem az ország megszabadul a nagy csapástól, a töröktől is. Mindenkit a vallás érdekel elsősorban és a vallás kérdése országos tettek rügója lesz. Áthatja a családi életet is és elsősorban a nevelésre nyomja rá bélyegét, mert rövid idő alatt átalakítja úgy, a mint Pázmány fekete serege, a jezsuiták a mintát megadták. A jezsuitáknak abban az időben olyan befolyásuk, olyan hatásuk volt a társadalom minden rétegére, mint manapság — ha szabad e hasonlatot alkalmaznunk — a napi sajtónak. Szoros összeköttetésben állottak nemcsak az ország főpapjaival, hanem főuraival és úrnóivel is. Nem csoda tehát, hogy nevelési rendszerük, melyet a nemesi ifjak nevelésére a nagyszombati kollegiumban meghonosítottak, széltében elterjedt és a katolikus szülők legfőbb vágya volt, hogy gyermekeiket azon módon tanítsák és neveljék. Hisz még a protestánsoknak is tetszett a nagyszombati kollegium, úgy hogy fiaikat többen küldötték oda.¹ A jezsuita légkörben élő katolikus családok természetesen annál inkább lelkére kötötték fiaik házi nevelőjének, hogy a lehető legjobban ragaszkodjanak a jezsuita mintához. A jezsuiták pedig a vallástánításra igen nagy súlyt fektettek, mert elsősorban mély vallásosságú, rendíthetetlen hitű katolikusokat akartak nevelni hogy majd azok is segítsék őket a restaurálás nagy és nehéz munkájában.

Ilyen nevelés mellett teltek Beniczky Péter gyermek és ifjú éve is Váczon, melynek atyja 1614-től kezdve főkapitánya volt; a hivatalos kinevezési iratot 1615. január 12-én adta ki II. Mátyás.² Az új helyzet, az atya új hivatala megadták a gyermekek nevelésének kiegészítését. Jó hadi iskola volt abban az időben Vác. A sok megpróbáltatás, a sok támadás, az állandó puskaropogás és ágyúdörgés megedzette bátorságukat.³ Atyjuk példája pedig táplálta és fejlesztette fiainak hazafias gondolkozását. Mert Beniczky Ferencz egyike volt azon jó hazafiaknak, kiknek minden gondolata az ország sorsára irányult és nem sajnáltak sem pénzt, sem vért, hogy a törököt előnyomulásában föltartóztassák.⁴

Jó hatással voltak költőnknek és testvéreinek fejlődésére azok az összeköttetések is, melyek családjuk és több előkelő vagy éppen szerepvivő főúri család között fennállott. Különösen sűrű az érintkezésük Koháry Péterrel, a Vizkelethy-családdal és a Thurzókkal. Koháry Péter korának nevezetes vezére volt. Sűrűn váltanak leve-

¹ Fraknoi: Pázmány Péter. 188. l.

² B. cs. lt. fasc. XI. nr. 27. Bizonyos azonban, hogy már 1614-ben elfoglalta hivatalát, mert már ezen évben »supremus Capitaneus Váciensis«-nek írja magát.

³ Vác helyzetére vonatkozólag v. ö. Karsú Arzén »Vác története« című művét. Vác kapitányaira vonatkozó adatai azonban hiányosak. Beniczky Ferenczet nem is említi.

⁴ Beniczky Ferencz jellemére élénk világot vet az a levelezés, melyet Koháry Péterrel folytatott.

let féltestvérével, Beniczky Ferenczczel egész 1624-ig, mikor Szitnya és Csábrág dolgából köztük némi ellenkezések estenek.¹ Vizkelethy Mihálylyal azonban mindvégig megmaradtak jó viszonyban, s a jámbor úr különben is atyafiságban volt Dacsó Annával. Vizkelethy Mihály 1618-ban vette feleségül Thurzó Máriát,² s ez a házasság újabb kapocs volt a Beniczkyek és Thurzók között. De az összeköttetés a két család között már ennél régebbi keletű, hiszen a Beniczkyek a Thurzó leányok lakodalmára is hivatalosak voltak, mint fővendégek.³ Miként ma, úgy akkor sem volt hatás nélkül a gyermekekre a családoknak illetén érintkezése.

Költőnk ifjúságának további éveiről alig mondhatunk el följegyzett dolgokat; azonban a rendelkezésünkre álló adatokból igen valószínű következtetéseket vonhatunk.

Felsőbb iskolai tanulmányokat nem végzett, hanem amint szokás volt, idegen vagy rokon előkelő családhoz küldték őt »belső inasának«, hogy ott tanuljon és csiszolódjék. Költőnk valószínűleg Vizkelethy Mihálynál volt ilyen minőségben és hihető, hogy hamarosan »főállapotra« jutott.

Nyugodt ifjúkori éveire csakhamar a katonáskodás kemény napjai következtek. Mert hogy ezzel kezdte nyilvános életpályáját, az bizonyos. Kiténik ez azon adományozó levelekből, melyek vitésége jutalmául javadalmas birtokokhoz juttatták. Különben is természetes, hogy katonáskodott. Mit is csinált volna abban az időben mást egy nemes ifjú, kinek saját bevallása szerint magasabb iskoláztatása nem volt. Ez *volt* az egyetlen életpálya, melyen szép jövő tárult eléje. Háború volt elég; szinte más sem volt. A harminczéves háború kemény csatái, Bethlen támadásai, a török portyázások elleni védekezések elég alkalmat adtak arra, hogy magát kitüntesse, hazájának szolgálhasson és vitésége jutalmául újabb vagyont szerezhessen. Szóval anyagi és erkölcsi előnyökkel kecsegtetett.

Beniczky Péter nem maradt a középszerűségben. Bár 1641-ig nincsenek adataink katonai pályafutásáról, állításunk mégsem alaptalan, mert a későbbi adatok csakugyan fényes multra utalnak.

Az 1641. évből maradt a Beniczky-család levéltárában egy török útlevel, melynek külsejére Beniczky Péter sajátkezűleg ezt írta: »Török császár útlevele, mikor Konstantinápolyban voltam és kijöttem onnét. Anno 1641. die 22. Novembris indultam Konstantinápolyból.« A tény előttünk van, de egy kissé bajos megállapítani azt, hogy miféle követséggel járt ő Konstantinápolyban. Az útlevel tartalma⁴ csak még jobban fokozza a homályosságot, mert egy erdélyi követségre utal, mely Serédy István és tizenöt társából állott. Az útlevel ezek részére szól. A dolognak oly-

¹ B. cs. lt. ad. fasc. XI. nr. 32.

² B. cs. lt.

³ Radvánszky i. m. III. k. 7. és 12. l.

⁴ Szilády Aron volt szíves elolvasni.

képen lehet magyarázatát adni, hogy a kérdéses uti levél tévedésből került Beniczkyhez, a ki ebben az időben csakugyan járt Konstantinápolyban, de valószínűleg nem Serédy Istvánnal, hanem Izdenczy Andrással. Ezt a követséget béketárgyalás végett küldötték Konstantinápolyba. Ugyanis az első szőnyi béke csak afféle juhok és farkasok békéje volt, a mint a nádor nevezte. A béke megvolt papiroson, de azért a török, a mi útjába esett, mégis csak rátette a kezét. 1639 őszén már nagyobb támadásoktól sem tartózkodott. Felgyújtotta Ónodot, elpusztította Gyarmatot és 1640-ben Bakabányát is megtámadta. Már-már az összes bányavárosok veszélyben forogtak. A magyar tanács a béketárgyalások megújításával vélt segíthetni a bajon.

IV. Murad 1640 április 8-án meghalt; utódja Ibrahim Amhát agát küldte Bécsbe, hogy trónraléptét tudtul adja. A követséget viszonzni kellett és a nádor, minthogy a szultánnak a perzsákkal is sok baja akadt, úgy gondolta, hogy ez a követség a végekre is kedvező békét eszközölhet. Azonban az udvar halogatása miatt a követség, élén Izdenczy Andrással, csak 1641 április 29-én érkezett Konstantinápolyba. Izdenczy elpanaszolta, hogy az ország két évi béke alatt többet szenvedett, mint tíz háborús évben, mire a porta békealkudozás végett követséget küldött és hosszú huza-vona után létrejött a második szőnyi béke.¹ Ebben az Izdenczy vezette követségben vett részt valószínűleg Beniczky is, mert az érthetetlen, mit keresett ő erdélyi követséggel Konstantinápolyban.

Követségbe vitéz és a diplomáciához értő embereket szoktak abban az időben küldeni; tehát már ekkor fölismerték Beniczkynek nemcsak vitézségét, hanem azt a nem közönséges képzettségét is, melyre későbbi évekből is vannak kétségtelen adataink.

A század negyvenes éveinek elején azonban otthagya költőnk a katonaeletet. Egyrészt azért, mert a hadviselés ez időtájt már csak kisebb csatározásokból állott, midőn a második szőnyi béke legalább egy időre orvosolta a bajokat, másrészt azért szakított a katonai élettel, hogy átvegye atyjáról rámaradt örökségét. Beniczky Ferencz ugyanis 1645 végén vagy 1646 elején meghalt. Gyermekei jó testvérek voltak. Az osztozkodásnál előfordulni szokott pörpatvaroknak közöttük nyomát sem találjuk. Atyjuk végrendelet nélkül halván el, minden atyai birtokon »nyíl szerint atyafiságosan« osztoztak meg.² Csak később engedik át egymásnak részint csere, részint zálog, megvétel vagy haszonbér fejében egyik vagy másik birtokukat, a mire okot az adott, hogy birtokaik sokfelé és egymástól jókora távolságra voltak.

Költőnket eleinte majd ezen, majd azon a birtokán találjuk. Állandóbb tartózkodási helye 1646-ig a nyitramegyei Újfalu volt,

¹ A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi S. VI. k. 472–476. l.

² Beniczky Judit obligatiója 1651-ből. B. cs. lt. A Komáromy András által említett megosztásnak nyomát sem találtuk.

a hol bátyjával, Ferenczcel együtt¹ gazdálkodott. Ferenczet, úgy látszik, valamennyi testvére között legjobban szerette.

1646-ban vette lóczyi birtokát Illésházy Istvántól meglehetősen elhagyatott állapotban.² Fekvése azonban szép volt és a természet szépségeiben gyönyörűséget találó Beniczky jól érezte ott magát. Órák hosszat el-éljárt birtokán, megpihent a Dudvág partján, elmélkedett a világ sorsán és a maga állapotján; eszébe jutott lezajlott ifjúsága, elgondolkozott rajta, gyönyörködött szép emlékeiben és megsíratta botlásait. Az meg ambíciója volt, hogy a rossz karban volt birtokot helyrehozza. Örült a lelke, mikor látta, hogyan újul meg Lóczy az ő fáradozása által. A gazda-ember őszinte örömevel gyönyörködött szép állatjaiban és a szenvedélyes vadász gondoskodásával tartotta vizsláit.

Különös kedve telt a kertészkedésben és virágokban, melyeken valóságos gyermeki örömmel csüngött; különösen szerette a rózsát, »melynek kedves illatja az elmét újítja és messze földről látszik, szépsége tündöklék«.³

Nyáron át elég örömet, szórakozást talált Lóczyon, de a tél falun egyhangú, zord. Nem is maradt ott télre. Nagyszombat közel volt, a hová a városi életen kívül az a benső baráti viszony is vonzotta, mely Bartók István tinnini címzetes püspök-kanonokhoz fűzte. Örült, mikor meglátogathatta és nála mindig talált »vigasztalást s kedves nyugvó szállást«. Barátságukat bizonyára csak jobban összefűzte az a közös hajlam, hogy mindketten szerették az irodalmat.

Baráti kötelék fűzte még Spáczay Imréhez is, kinek birtokai szintén a közelben voltak. Költőnk bizalommal fordult hozzá ügyesbajos dolgaiban is és Spáczay, a miben csak tehetett, szívesen szolgált neki.

Eletének ezen szakába nyúlnak vissza azon események számai, melyek élete végén annyi bajt, annyi keserűséget okoztak neki. Thurzó Mária ugyanis már ekkor szívesen vette igénybe az ő támogatását, mert ura fogságban sinylett, az atyafiság pedig csak annyiban nézett feléje, a mennyiben hasznát látta. Beniczky Péter, a mint alább bővebben látni fogjuk, iparkodott a beléje helyezett bizalomnak megfelelni, iparkodott a gyöngye asszonyi teremtettség gondjain könnyíteni, jöllehet magának is volt elég, mert különben is nagy terjedelmű birtokait még királyi adományok is növelték.

1648-ban Apponyi István megbírságolása által gazdátlaná vált Felső-Vecse, Nagy-Baab és Tarnócz községeket adományozta neki a király »pro fidelibus servitiis diversis in expeditionibus bellicis penes suam Maiestatem factis«.⁴ Apponyi István azzal szolgált rá ezen meglehetősen szigorú megbírságolásra, hogy »testvéri

¹ A czinkotai jobbágyok levele 1646-ból. B. cs. lt.

² V. ö. Ocskay Ferenczhez írt levelét. Történelmi tár 1888. 435. l.

³ V. ö. költeményeit.

⁴ B. cs. lt. fasc. II. nr. 1.

vérrel szennyezte be kezét» (*fraterno sanguine manus commaculavit*). Azonban birtokainak elvesztésébe sehogysen akart belenyugodni. Pört indított Beniczky ellen és ez a pör 1648—1651-ig tartott. Ez alatt az idő alatt Apponyi minden fát megmozgatott, hogy birtokait visszakapja. De az esztergomi, nyitrai és pozsonyi káptalanok előtt végbement tanúvallomások igazolták az említett vádat és az esztergomi káptalannak 1651-ben¹ kiadott nagy pecsétetes végzése végkép Beniczkynek ítélte oda az említett birtokokat, a mire Apponyi is kibékült vele.

Azt gondolhatnók, hogy költőnk innen kezdve nyugodt, háborítatlan életet élt és egyebet sem tett, mint főúri élvezetekben töltötte napjait. Pedig életének mozgalmasabb része ezután következett. Vagy talán csak a családi levéltár adatainak idők folytán való elkallódása miatt kell ezt mondanunk? . . .

Családi életet nem alapított. A miért, miért nem kutatásába már csak pusztá találgatások elkerülése végett sem bocsátkozunk. De azért nem lett belőle továbbra sem léha vagy éppen remete életet élő agglégény. Érdeklődött mások ügyei iránt és dolgozott mások érdekében. Saját vagyonának kezelésével nem sokat törődött. Ez érthető is. A maga számára bőven elég volt, a mije volt, testvérei érdekében sem kellett a vagyonszerzésről aggódnia, mert a nélkül is volt anyyija, hogy őket a testvéri szereteten kívül egyéb is koporsója köré csoportosítsa.

De meg különben sem igen kezelhette minden birtokát, ha csak kis jóindulattal viseltetett is jobbágyai iránt. Jószágainak egy része török hódoltsági területen feküdt, mint például a Nógrád és Pest megyében lévőök. Jog szerint ezektől is beszédhette volna a járandóságát, de nem tette; elég kérlelhetetlen volt velük a török és a hol érte, a császári had se kímélte, úgy hogy a szegény jobbágyoknak, »mint egy nyáj juh, mely hétfelé is adja tejét, két sereget kellett tartaniok«. Beniczkynek jobbágyaival szemben tanúsított eljárása annál dicséretesebb, mert mellette más földesurak még a török pasa szemrehányását is kiérdemelték zsarolásukkal.²

Költőnk tehát a maga dolga felől nyugodtan tölthette volna napjait, de elég gondot okoztak neki rokonainak ügyes-bajos dolgai. Ha valamelyik akár közeli, akár távoli rokonának vagy csak ismerősének is valami elintézendő ügye akadt, csak Beniczky Péterhez fordult, a ki a közügyek terén valósággal tekintély volt előttük. Hol egyik, hol másik rokona keresi föl levelével, részint hogy tanácsot kérjen tőle, részint hogy ügyének pártfogójául kérje föl. Beniczky Gábor például 1650-ben Pribóczon kelt levelében³ a micsei jószágok visszaszerzése érdekében fordul hozzá. Kéri, hogy szorgalmatoskodják ezen ügyben, »mivel neki nagy gróf emberek

¹ *Feria quarta proxima post primam Dominicam Epiphaniarum Domini.*

² Szilágyi: Magyar nemzet tört. VI. k. 473. l.

³ B. cs. lt.

és egyéb renden lévők is sokak jóakarók«. Október 17-én ugyan ezen úgyról ír. Költőnk társadalmi helyzetét illetőleg érdekes, hogyan okolja meg Beniczky Gábor, hogy ezen ügyben ismételtén zaklatja. »Igaz, Beniczky János uram jó jurista; vármegyei urakkal, prókátorokkal nagyon ismeretsége, de hogy annyi emberekkel, kiváltképen pedig táblán való bírakkal s nagy urakkal annyi ismeretsége volna, mint kegyelmednek, abban mód nincs. Az okáért, kegyelmednek sok jóakarója lévén, sokat vihet véghez.« Beniczky Péter az efféle szolgálatokért nem várt semmit, önzetlenül tette, a mit tett, és jól esett neki, hogy hála fejében két szép agarat küldött és szerencsés nyulátszatot kívánt az illető.

De nemcsak ilyen ügyekben való »szorgalmatoskodás« adott dolgot neki. Azok a »nagy urak« és »nagy gróf emberek« is szívesen vették igénybe szolgálatait.

Draskovich János két évi nádorsága után 1648 augusztus 6-án meghalt; özvegye Thurzó Borbála gyöngye asszonyi kézzel nem volt képes árváinak birtokait kezelni. Hú és megbízható emberre volt szüksége, a ki egyik vagy másik jószág gondozásával könnyít özvegyi gondjain. Nővére, Mária, Beniczkyt ajánlotta, a ki, bár az Apponyi István-féle pör is, meg egyéb is eléggé lefoglalta, átvette a Draskovich-család magyar-óvári birtokának kezelését.¹ Állandóan nem tartózkodott ott, hanem csak a nyári hónapokat töltötte Magyar-Óvárott, egyébként pedig lelerándult Pozsonyból, hogy utána nézzen a gazdálkodásnak. Mert ne gondoljunk holmi ispánkodási szerepre, ő »praefectus bonorum«, jószágkormányzó volt. Az összes gazdasági személyzet felett rendelkezett és csak az úrasszonynak tartozott számadással.

Nem sokáig viselte ezt a hivatalát, mert Thurzó Borbála 1651 aug. 21-én elkészítvén végrendeletét, nemsokára meghalt.²

Költőnk hivatalától megválván, a saját elintézetlen ügyei után láthatott. Így 1651. őszén a micsinei, molczai és farkasfalvi birtokaikat parcellázzák,³ majd a Pálffy Pál palatinus által szeptember 4-én kiadott adománylevelél értelmében a bars megyei Nempczent veszi át. Közben régi szokás szerint egy kis pöre is akad, mint 1652-ben Gosztonyi Jánossal a birtokszomszédságból kifolyólag. Ennek elintézésére június 8-án Nyitrára kellett mennie, hol békeszerződést állítanak ki és megígérik, hogy ezután »atyafiságosan és szomszédságosan« fognak élni.

1654 febr. 8-án zálogba veti keszihoczi nemesi kúriját sógorának, Gerhardt Pálnak »néminémű nagy szükségeért, úgy mint hasznosabb jószágok megvételéért«. Természetesen az efféle megokolás inkább csak szokás volt és az igazi ok a jelen esetben sem ez volt, hanem az, a mit Beniczky végrendeletében említ,

¹ V. ö. Püsky János és Beniczky Péter rokonainak levelét. B. cs. I. t.

² Radvánszky i. m. III. k. 315. I.

³ B. cs. It. fasc. III. nr. 5.

hogy t. i. távolléte miatt vetette zálogba. Ezen évben ugyanis az esztergomi érsek udvari kapitányának (capitaneus aulae) hívta meg.¹ Előre látta, hogy új hivatala annyira elfoglalja, hogy különösen távolabb fekvő birtokaira gondot nem viselhet.

Ma már nincs meg ez a hivatal és a réginek sem találtuk másutt emlékét, mint itt. Megtisztelő állás volt, amit eléggé igazol már maga azon körülmény is, hogy a nyilvános élet terén köz-tiszteletben álló Beniczkyre bízták. Hatásköre kisebb körben ugyanaz lehetett, mint a királyi udvarmesteré; a külső fényről, csillogásról gondoskodott. Különben tekintélyéről némi fölvilágosítást nyújt Dienes Györgynek 1656. jul. 8-án kelt levele, melyben holmi iratok elintézéséről értesíti Beniczkyt. »*Kegyelmed noha nagy szolgálta, mindazonáltal nagy szeretettel kérem kegyelmedet, komornik úrnak ő kegyelmének, s hopmester úrnak ő kegyelmének is ajánlja szeretettel való szolgálatomat.*« Szava nyomós volt itt is, s a ki tehette, szíves-örömet kért pártfogását. Meddig maradt itt, közelebről nem tudjuk meghatározni.

Alkalmasint addig, míg Thurzó Mária baja újból meggyűlt haszonleső rokonaival, mikor ismét szüksége volt Beniczkyre, hogy tanácsadója, segítője legyen az ellene indított hajszában.

Az Esztergomban eltöltött idő kihatott költőnk életének további folyamára is, mert a káptalan tagjai között újabb jóakarókat szerzett, a kikre később nagy szüksége volt. Különösen jó barátság fejlődött közte és Szily András kanonok között. Érdekes, hogy, miként korábbi jóbarátja Bartók István, ez is foglalkozott irodalommal; különösen a szónoklatban tűnt ki és több beszéde nyomtatásban is megjelent.²

* * *

Többször említettük már azt a viszonyt, melyben Beniczky Péter Thurzó Máriával volt és czéloztunk azon szolgálatokra is, melyeket ügyes-bajos dolgaiban neki tett. Ő mint legényember, kinek se gondja se baja, ráért a mások dolgával bibelődni és, a hogy egyebeken segített tanácsadásával vagy közbenjárásával, éppen oly szívességgel karolta föl Thurzó Mária ügyét, a kihez mindig atyafiságos érzélemmel viseltetett. Már mint ifjú ott forgóldott a Szeptencz-Ujfalusi kastélyban azon »belső inaskák« között,

¹ B. cs. lt. IX. nr. 52.

² V. ö. Wurzbach: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreichs. Egy beszédét mi is ismerjük: Az keresztyen igaz vitézeknek hires nagy vezérje, generallya, az az predikatio, melyet dűcsösseges prothomartyr Sz. Istvan napjan Nagy-Szombati Szent Miklós püspök templomában praedikállot. *Szilli András*, Scopiai Püspök, Földvári Apátur, Császár és Koronás Király Urunk ő Főlsége Tanátsa. Nyomtatott Nagy-Szombatban az Academiai bötűkkel. M. DC. LXXIX. Esztendőben. (A veszprémi kegyesrendi házikönyvtárban egy vaskos miscellaneás kötetben.) Említi Szabó Károly is a RMK-ban I. k. 1241. sz. Ugyanő ezenkivül még két prédikációját említi: I. k. 1292. és 1366. sz.

a kik Vizkelethy Mihály házában voltak és később is gyakran ellátogatott oda. Thurzó Mária megismerte az ő ügyes észjárását és jó szívét és beléje helyezte összes bizalmát, mikor szerető atyafiai a rokoni viszony fejében folytonos követelésekkel zaklatták. Ennek előzményeit, lehető rövidre fogva, a következőkben ismertetjük:¹

Mikor 1644-ben I. Rákóczy György győztes hadai már a felvidéken barangoltak, Vizkelethy Mihálynak, ki különben nem szokott kimozdulni újfalusi magányából, dolga akadt valamelyik birtokán és »egyik házától a másikhoz való szabad útjában és mentében« Rákóczy emberei elfogták. Rákóczy a váltságul megajánlott tizenkétezer tallért keveselvé, Fogarasba záratta. Thurzó Mária rokonaihoz fordult tanácsért és pénzért és nem sajnálta zálogba vetni nekik drágaságait. De a kívánt váltságdíj így sem jött össze, míg Illésházy Gáspárné, Thurzó Ilona és Révay Ferencz ki nem egészítették. Így került haza Vizkelethy Mihály, de az újfalusi kastély kényelmét nem sokáig élvezhette, mert, különben is beteges állapotát a fogság is öregbítvén, 1649-ben vagy 1650-ben meghalt. Végrendeletében ősi és szerzett javainak hasznélvezetét feleségére hagyta, sőt királyi engedéllyel még némely Vizkelethy-féle adományos jószágokról is úgy intézkedett, hogy azokat özvegye zálogjogon bírja és végrendeletében a zálog szerint felőlük szabadon rendelkezessék.

A Vizkelethy atyafiak, attól tartva, hogy Thurzó Mária halála esetén a férjétől ráhagyott birtokokból saját rokonságát is részesíteni fogja, siettek protestálni a végrendelet ellen, sőt Nyáry Imre, Vizkelethy Anna fia és Zay László, Vizkelethy Magdolna férje nyomban pört indítottak az özvegy ellen.

Thurzó Mária, hogy a sok pörpatvarnak elejét vegye, Beniczky tanácsára 1651 február 17-én szerződésileg kötelezte magát, hogy lemond minden egyéb fölött való rendelkezési jogáról, csupán tizezer tallérról és tizenhétezer forintról fog halála esetén disponálni. Ezt az összeget ugyanis férje váltságába fizette. Az atyafiságot ez egyidőre lecsillapította. Thurzó Mária pedig nyugodtan élhette özvegysége napjait és, hogy semmire se legyen gondja, drágaságait Beniczky Péterhez küldötte, a ki azokat czímeres gyűrűjével lepecsételte és a nagyszombati apácák zárdájában helyezte el; az özvegy jószágainak kormányzását azonban nem vállalhatta magára, mert ekkor már az esztergomi érsek meghívását fogadta el. Helyette bátyja, Ferencz lett Thurzó Mária jószágainak gondozója.

Azonban távollétében sem feledkezett meg a magára hagyott özvegyről és olykor-néha legalább levélben volt szolgálatjára jó tanácsaival. Erre szüksége is volt Thurzó Máriának, mert a sok

¹ V. ö. Komáromy András: Thurzó Mária végrendelete és Beniczky Péter a költő. Századok 1887. 217—234. és 321—347. I. E részben újabbat mi sem mondhatunk.

jóakaró rokon önző szeretetnyilvánítása hovahamar megtévesztette volna. De különben konkrétobb ügy is vetődött fölszínre.

Említettük, hogy Révay Ferencz is segítette összehozni Vizkelethy Mihály váltságdíját. Ennek fejében azután rávette a jóhiszemű özvegyet, hogy, bár ő csak hatszáz tallért adott, az mégis 5232 tallérról adjon kötelezőt »nagy esküvel erősítvén, hogy azok a fassiók jövődében nagy hasznára lesznek az asszonynak és ő 600 tallérnál többet nem praetendál«. A dolog egyelőre nem zavart vizet. De mikor Thurzó Mária a 600 tallért kifizette és ismételten fölszólította Révayt, hogy a kötelezőt adja vissza, egyszerre pör lett belőle. Az özvegynek ismét szüksége volt megbízható tanácsadóra; hivatta hát költönket és ez 1658-ban tényleg otthagyja állását és Nagyszombatban telepszik le, hogy közel legyen Újfaluhoz. Az ő körültekintő okossága eredményezte, hogy Thurzó Mária olyan módokhoz folyamodott, melyeknek következtében az esztergomi káptalan előtt megejtett tanúvallomás Révayt a kötelező visszaadására kényszerítette. De alig végződött el ez az ügy, ismét másik pör merült föl. A jószívű özvegy ugyanis az 1651-iki kötés ellenére egyik-másik jóindulatú rokonának vagy ismerősének némi ajándékokat osztogatott. Föl is zúdult ellene a Vizkelethy atyafiság és pörbe idéztették. Azonban ismét ott volt mellette Beniczky Péter és ennek huga Judit, özvegy Loboda Jánosné. Ez vigasztalta és betegségében gyámoltotta, az meg intézte vagyoni ügyeit és tanácsot adott neki szorult helyzetében. Az ő tapintatának lehet tulajdonítani, hogy ez az ügy is simábban intéződött el, mint abban a pörhahászó korban remélni lehetett. Miután Thurzó Mária újabb engedményeket tett, a Vizkelethyek 1661 őszen elcsendesedtek.

Mária azonban nem sokáig élvezhette a békességét. Az ősi idő beálltával már igen elbetegedett. Végrendeletet akarván tenni, hivatta Beniczkyt, a kivel mindent el is készítettett, mire más nemes személyek a végrendelet előttemezése végett megjelentek. Úgy látszott, hogy az özvegy kissé fölépül, de javulása nem volt tartós; 1662 február 11-én meghalt.

Az örökségre sóvárgó atyafiság csakhamar egybegyült és a végrendeletet 1662 márczius 2-án fölbontották.

* * *

Thurzó Mária végrendeletének fölbontásától kezdve költőnk élete nem egyéb, mint a méltatlan zaklatások sorozata. Oka ennek egyrészt a Thurzó Máriával való főntebb vázolt összeköttetése, a mit nem nézett jó szemmel a rokonság, a közvetlen okot pedig a végrendeletben találjuk.

Thurzó Mária utolsó napjaiban mellőzve vérbeli atyafiságát, Beniczky Pétert tartotta maga mellett és vele iratta meg végrendeletét. Ennek a körülménynek hatása alatt annál inkább rossz néven vette a rokonság a végrendeletnek következő pontját: »— az

én testemnek eltemettetését s annak gondviselését bizom és hagyom Beniczky Péter uramra . . . Elvégezvén pedig testemnek eltakarítását, *bizom és hagyom azt is Beniczky Péter uramra, hogy ezen testamentumom szerint, az kiknek mint és mit hattam, azt ő kegyelme az szerint kinek-kinek, mindeneket kezéhez aggyon, ahhoz való levelekkel együtt*«. Ez a meghagyás míg egyrészt hiuságukat is bántotta, addig másrészt gyanút is keltett bennük Beniczky tisztakezűsége és becsületessége iránt. De talán mindennél jobban bántotta őket a következő: »Az felső és alsó-behinczei jószágot hagyom Beniczky Péter uramnak kilencz ezer forintban, mivel nekem tökéletesen szolgált sok dolgaimban«. Gyanúsításukat fokozta és megerősítette a végrendelet utolsó pontja, mely szerint, a miről rendelést nem tett vagy elfelejtkezett, s azokról valami kérdések lehetnének vagy jöhetnének, Beniczky Péter igazítsa el és disponáljon róluk.

A gyanú és irigység nem hagyta nyugodni a vérmes reményében némileg csalódott rokonságot. Egyrésze ugyan kénytelen-kelletlen belenyugodott, de a másik része élükön Ujfalussy Andrással protestált a végrendelet ellen. De, hogy ügyük számára biztossítsák a talajt, előbb belármázták az országot, képtelennél képtelenebb vádakot szórva a testamentárius Beniczky Péterre és csak ilyen előkészületek után bízták meg Illésházy Gábort és Ujfalussy Andrást teljes hatalommal, hogy a végrendelet megsemmisítését kérjék a nádortól. Beniczkyt pedig törvény elé idéztették.

A pör megindításának, mint költőnk maga is mondja végrendeletében, Hidvéghy Mihály volt az incitatora, mint a kinek a végrendelet semmit sem juttatott, lelke és mozgatója pedig Ujfalussy. Kilátásaik alaposak voltak. Az előkelő rokonság¹ fölvonulásától biztos sikert vártak.

Ujfalussy kieszközölte a nádortól, hogy 1662 július 1-én az esztergomi főkáptalan előtt a tanúkihallgatást megejtsék. Beniczky viszont, látva az ellene indított hajsztát, szintén tett lépéseket ügye érdekében. Először is gondoskodott arról, hogy a végrendeletnek a szentszék előtt tekintélyt biztosítson; azután pedig 1662 december 27-én az esztergomi főkáptalan előtt tanúkihallgatást eszközöltetett annak bizonyására, hogy Thurzó Mária még életében kiosztotta drágaságait rokonai között.

Vége 1663. január 22-én megtörtént az első tanúvallomás a Thurzó-örökösök részére. Ezek a vallomások nagyon befeketítik Beniczkyt. A tanúk szerint Beniczky az asszony tudta nélkül készítette a végrendeletet és az előttemezés végett megjelent egyénekkel üres lapot íratott alá (a nagy-répenyi pap vallomása) és nem is mondta Thurzó Mária, hogy az az ő végrendelete. Továbbá oda is nyilatkoztak némelyek, hogy Thurzó Mária halála előtt

¹ Eszterházy, Draskovich, Illésházy, Thököly, Barkóczy, Endrődy, Károlyi-Jakusich, Czobor családok.

bizonyos leveleket adott át Beniczky Juditnak, melyeket Beniczky Péter az asszony halála után elégetett; a drágaságokkal, borral, gabonával szabadon töltözött és ládában hordatta el a kastélyból a kincseket. Ki kell még emelnünk azt a vallomást, mely szerint az örökösök a kihirdetésnél »közönségesen« ellene mondtak a végrendeletnek.

Hidvéghy még ezzel sem elégedett meg. Egy írással állott elő, mely szerint Thurzó Mária arra hatalmazta föl (1661 december 23-án!), hogy ha Ujfalussy, a testamentarius a végrendeletben számára biztosított 4000 forintot ki nem fizeti, az örökösökön hajthassa be. Pedig, mint említettük, a végrendeletben szó sem esett Hidvéghyről, ő tehát levele alapján, mint acquisitiót kereste a 4000 forintot Beniczky Péteren, mint hagyományosan és testamentariuson.

Leszenyei Nagy Ferencz nádori ítélőmester 1663 január 21-én hozott ítéletével Beniczkyt a kérdéses összeg megfizetésére kötelezte. Beniczky olyannyira bízott a maga igazában, hogy e pörben még csak nem is védte magát. A pörös atyafiak pedig nagy örömmel fogadták az ítéletet, mint olyat, a mely az ő követelései jogosságát is igazolni látszott.

De tekintsük közelebbről Hidvéghy levelét. A levonandó következmény a folyamatban levő pör megítélésében is segítségünkre lesz. Hidvéghy kötelezvényét Thurzó Mária állítólag így indokolja: mivel testamentum sokszor vagy elvész holtá után az embernek vagy életében is megmásoltatik vagy etéveledik. És Komáromy András igen találó megjegyzése szerint hozzá tehetne volna még: »vagy az örökösök megtámadják annak érvényességét«. Érdekes még az a megokolás, hogy hátha Ujfalussy »valami csodálatos ok miatt« nem teljesitené végakarátát, azaz nem fizetné ki Hidvéghynek a 4000 forintot.

Az egész dolog, mint látjuk, összefügg a végrendelettel. Ha igaz a végrendelet, igazságtalan volt Beniczkynek 4000 forintig való elmarasztalása. Pedig a végrendelet igaz és Beniczky tisztakezűsége, a végrendelet szellemében való eljárása sem eshetik kifogás alá.

1663 május 10-én ugyanis Kisvárday Mihály kanonok által megtartott tanúkihallgatásból világosan kitűnik Beniczky ártatlansága. Megjelent ezen a kihallgatáson Paczolay György is meg a nagyrepényi pap is; és — mindketten ellenkezőjét vallották annak, mint a mit a Thurzó-örökösök javára történt tanúvallomás alkalmával mondtak, pedig ott az ő szavuk volt a legnyomósabb. Most igazolták, hogy Thurzó Mária ép elmével tette végrendeletét, ők is tudták, hogy mit előttemeznek; kitűnt továbbá az is, hogy a Thurzó-örökösök nem protestáltak a végrendelet ellen »közönségesen«, sőt némelyek el is fogadták az örökséget és ezzel a végrendeletet is érvényesnek ismerték el. A végrendelet tehát nem Beniczky hamisítványa vagy csellel aláíratott önkényes készítménye, hanem törvényes végrendelet.

Hanem bárhogy igazolta is ez a második tanúvallomás Beniczky ártatlanságát, Ujfalussy nem nyugodott és más eszköz hiányában a bíraskodó papokat akarta megnyerni. »Kedveskedett« is nekik sok mindenféleivel. De Beniczkynek is voltak pártfogói: Bartók István és Szily András. Különben meg ő maga is fölhasználta e téren való jártasságát. Prókátora által húzatta-halasztatta a pörfölvételt, hogy azalatt a tanúkihallgatást befejezhesse. Két terminusra meg sem jelent, hanem csak a harmadikra. Ekkor aztán megesküdütt arra, hogy Thurzó Máriának semmiféle végrendeleti intézkedését nem égette, sem más által el nem égettette, a végrendeletet nem a maga kénye szerint csinálta, sem az özvegyet nem befolyásolta annak készítésében. A pör immár a vége felé közeledett. Míg azonban a felpörösök a tanúvallomási jegyzőkönyv ellen tettek kifogásokat és így késleltették az ítélethozatalt, Beniczky Péter elbetegesült és kénytelen volt Nagyszombatba visszavonulni. Fáradozásának nem láthatta gyümölcsét és nem boldogíthatta az a tudat, hogy megrágalmazott nevét ismét tisztán látja a világ. Betegsége végkép megtörte őt és 1664 február 8-án végrendelkezett¹ s még ugyanezen hónapban meghalt.²

Könnyen folytathatta most már Ujfalussy Beniczky örököseivel a pört, különösen, mikor már Bartók István sem élt. Fáradhatatlan utánjárásának, ajándékozásainak meg is volt az eredménye: 1666 február 16-án Thurzó Mária végrendelete érvénytelennek nyilvánított és a Beniczky-örökösök 1668-ban bátyjuk révén Thurzó Máriától örökölt jószágok visszaadására és nagy összeg pénz fizetésére ítéltettek. De Ujfalussy halála után a királyi tábla részben igazságot szolgáltatott nekik, mert az első bíróság ítéletét megsemmisítvén, a Thurzó-örökösöket a Beniczkyéktől igazságtalanul elfoglalt javak visszaadására kötelezte és végre a felek 1678-ban barátságos egyezsége léptek.

Költőnk a tiszta lelkiismeret tudatával szállt sírjába; hiszen betegágyán is bátran vallja Isten és világ előtt, hogy a méltóságos Thurzó familiának ellene indított követeléseit illetőleg semmiiben sem érzi magát consciusnak.³

A mit a hézagos életrajzi adatok csak egy-egy villanással engednek látni, jobban megvilágítja végrendelete és költészetének egyes helyei, milyen volt Beniczky mint ember.

Jó szívét, mely mások bajai iránt mindig csak részvétet érzett, életének több mozanata bizonyítja. Jobbágyainak csak egy pár sor írással kellett hozzá fordulniok,⁴ ha szűk esztendőkből nem tudták beszolgáltatni a tizedet, elvárt ő vele akármeddig, el is engedte

¹ B. cs. lt. fasc. II. nr. 12.

² Febr. 29-én már nem élt, mert akkor már Beniczky Pál és Spáczay Imre, mint testamentáriusok intézkednek Beniczky Ferencz gyermekeinek hagyott örökség ügyében. B. cs. lt.

³ Végrendelete.

⁴ Több kérő levél a B. cs. lt.-ban.

nekik. Nehogy halála után eszébe jusson valakinek künn lévő adósságait behajtani, meghagyja, hogy senki az ő holta után meg ne vegye rajtok, úgy is elégette szegényeknek mindenüket a pogány. Gondoskodott az emberbaráti intézmények segélyezéséről is és áldhatták porait a betegek is a zólyomi és korponai ispotályokban.

Életét a szorgalmas tevékenység jellemzi. Élhetett volna gond nélkül, élvezhette volna korának divatos élvezeteit. De ő mégis fáradozott — mások érdekében. Nem anyagi haszonlesésből, csupán tiszta részvétből tette, a mit kinek-kinek tett. Jutalma félreismerés, gyanusítás, rágalmozás és meghurcoltatás volt. Ezek közepette csak a tiszta öntudat és mély vallásosság volt a vigasztalója.

De nemcsak lelkében volt vallásos, hanem meggyőződésből katolikus és egyházáról anyagilag is gondoskodott. Az esztergomi káptalannak hagyta ujlaczkai birtokát, a templomi fölszerelés gyarapítására pedig egy arany kazulát, ezüst csengetyűt, ostyatartó ezüst-aranyos skatulyát, ezüst vödröt, szentelt viztartót.

Nem feledkezett meg azokról sem, kik életében szeretettel viseltettek irányában, mint Bartók István, Szily András, Spáczay Imre. Jutott azért arra is, hogy a testvéreit is gazdagítsa.

Életéhez nem fűződnek országos események, bár azért pályafutása nem volt közönséges. A kitüntetések nem kereste, mégis elég sűrűn volt bennük része.

Családi életet nem alapított. Költeményeinek néhány helye talán engedne fiatalkori szerelmére következtetni s érhetne talán csalódás is, de pozitív adatok híján ki állíthatja mint ténnyt?

Ránk maradt versei jámbor lelkületről, meggyőződésszerű vallásosságról, józan életfelfogásról, ember- és világismeretről, bő olvasottságról tanuskodnak. Élete, egyénisége a kevés adatból is vonzónak, férfiasnak, becsületesnek tűnik elénk.

II. BENICZKY PÉTER KÖLTÉSZETE.

1. *Költészetének tárgyköre.*

Beniczky Péter végrendeletében intézkedett arról, hogy kéziratban lévő versei el ne kallódjának, hanem nyomtatásban is megjelenjenek: »az minémű magyar verseim vannak Vereskőben, adja Beniczky Pál öcsém uram nagyprépost urannak és adjon elegendő költséget is a kinyomtatására önagyságának.« Bartók István tényleg még 1664-ben eleget tett barátja kívánságának és kinyomatta a verseket Nagyszombatban.¹ A baráti kegyeleten kívül talán az is siettette a kiadással, hogy ezek a jámbor lelkületről tanús-

¹ Ma már ez a kiadás egy példányban sem ismeretes.

kodó versek is segítsenek eloszlatni azt a balvéleményt, a melyet a Thurzó atyafiak költőnkről úgy látszik igen széles körben terjesztettek.

Már maga a cím két részre különíti Beniczky irodalmi munkásságát: Magyar ritmusok, avagy versek, melyeket írt nemzetes Beniczky Péter szentelt vitéz. Első része szép isteni dicséreteket és penitencziatartásra indító énekeket foglal magában; második közönséges magyar példabeszédeket szép oktatással. Ezen elkülönítés azonban egyik résznek sem jelöli meg a foglatatát pontosan. Az első részben levő versek mindegyike ugyanis sem a szép isteni dicséreteket, sem a penitencziatartásra indító énekek neve alá nem foglalható, viszont a második részben sem csupán »közönséges« magyar példabeszédek vannak.

Egyelőre költészetének első részét tárgyaljuk és a tárgyalás könnyebb áttekinthetése végett két csoportra osztjuk: a tulajdonképeni istenes énekeinek és elmélkedő illetőleg oktató költeményeinek csoportjára. Az istenes énekekhez soroljuk a tizennégy szorosban bűnbánó költeményén kívül a teremtésért való hálaadását, a mennyei boldogságnak kívánását, útonjáróknak oltalomkérését Istentől és két reggeli énekét. Ezekben ifjúsága vétkét, szabad kényén éltét ismervén kesereg; siratja káromlását, csalárd vádolását, másokat csábító sok szempillantását, hivalkodását, trágár szavait, kit mondatott vele bor. Vádolja kősziklától fajzott, sárkány tején hizott elfajult kemény szívét; s midőn a sok bűnvádolás, ez a lelki romlás minden jóktól megfosztotta, midőn reménye fogyott s kétsége ráomlott és árvaságra szorult, irt keres bűnsebzete lelkére, melyet nem talál a füvekben, kövek ereiben, nem a vizekben, mert csak Krisztus sebe, véres förödője gyógyíthatja meg szívét. Kegyelemért megy a gazdag kegyelmű, nagy irgalmas kedvű Istenhez, esedezik, hogy bűneit bocsássa meg és óvja a további vétkezéstől, mert oltalma nélkül hamar elmerül ismét gonosz bűnökben. Kéri Istent, rontsa el a rossz szokást, akadályt s tántorgást, küldjön malasztot mennyekből, mert egyedül ő az, kitől minden épül, ki mindent szent életre fordíthat, minden sötétséget, ellenséget elronthat. Az Isten végtelen hatalmával szemben beismeri csekélységét, érzi, hogy föld szennyéből való por, hogy ocsmányabb a legyeknél; élete olyan, mint a gyenge üveg, mint a vízbuborék. De csüggedés nem vesz rajta erőt, mert habár bűnös is, de azért Akháb bálványát s Jeroboám borját segítségül nem hitta; fa, kő, érczistennek a Dágon ördögnek sohasem áldozott. Nem vakmerőségből, hanem erőtlenségéből vétkezett. Azért bízik, hogy az az Isten, ki Ádámot és Évát nem veszté el azonnal, ki Kaint az első gyilkosságért csak haraggal feddé meg, ki Saulust csak vak-sággal büntette, feléje is kinyújtja kezét és leveszi róla ostorát. Ha mégis lelke néha háborog, ha kétség szállja meg szívét, ez csak pillanatig tart; rögtön eszébe hozza, hogy nem rövidült az Isten keze, segítségére jön a gyarló embernek. Csendességgel tűri

tehát állapotát tudván, hogy nem véletlenségből van az, hanem, mert megérdemelte.

Ilyen és hasonló érzelmeket szólaltat meg tizennégy szorosban bűnbánó énekében. Az istenes éneknek neve alá foglalt többi költeménye derültebb színezetű. Két reggeli énekében erőt kér a napi munkához, hogy azt úgy végezhesse, hogy Istennek tetsző legyen. Áhítatos lelkületért, vigyázó szivért béketűrő lélekért, szorgalmatossáért, egészségért stb. tiszteli egynéhány verssel, sovány könyörgeggel Istennek szent nevét. A teremtésért való hálaadásában Isten végtelen bölcsességét és hatalmát magasztalja; s azt a sok jót látván, a mivel az embert elhalmozta, az egeket, boldogult seregeket és a szent angyalokat hívja, hogy segítsék magasztalni az Urat, mert ő egyedül elégtelen. A mennyei örök boldogság kívánásában mint szarvas melegben siet, hogy folyó vízben oltsa szomjuságát, úgy kívánczik az ő lelke Istenhez, hogy fáradságát enyhítse.

Az útonjáróknak oltalomkérése Istentől nem oly általános, mint a cím után gondolni lehetne. Mikor egy alkalommal el kellett mennie Lóczyról, indulása előtt egy sast látott, melynek bátor repüléséből vett okot verseire. Reméli, hogy Isten, ki Jákobot megvédte bátyja haragja ellen, az ifjú Tóbiást megmenté ördög Asmodeustól, ki a három szent királynak csillaggal mutatta meg útját, őt is visszahozza még Lóczyra neve dicséretire.

Ezekon kívül írt nyolcz elmélkedő, illetőleg oktató verset. Egyikben azt forgatja elméjében, hogy a világ javaiban semmi sincs állandó, másban, hogy a szabadságnak méltósága mindenkinek kívánatos; kettőben a szerencsének tündéres mivoltáról és állhatatlanságáról elmélkedik, majd a kívánatos kikeletnek gyönyörűséget köti le figyelmét, de utóljára elszomorodik, mert bár minden örül és vigad, de neki szegénynek s árva bús fejének keservesen foly dolga; máskor kertjében sétálva a virágok ékességéről elmélkedik és a rózsának adja az elsőséget.

Egyben meg azon közmondás igazságát bizonyítja, hogy ember fogad fogadást, agg eb, a ki megállja és végül azt fejtegeti, hogy a szabad zabola nélkül való nyelv mindeneket visszamagyaráz. Ide soroljuk még a Béfejezését a verseknek, melyet a ritmusai gyengeségének védelmére írt. Elismeri, hogy versei gyarlók, tudja, hogy az irigység szóba veszi őket, de hát legkönynyebb az embernek másokat itélni, de a maga vétkét nehéz megismerni. Ezt bizonyítja szentenciákkal és természeti képekkel; s ha valakinek mégsem tetszenek csekély ritmusai, írja mássát jobban.

Két versét címük ezen csoporthoz sorolná, de tartalmuk más jellegű. Az egyik: Bú és bánat henylő szivben ver fészket, a másik: Az embernek magaaajánlásáról és biztatásáról. Mindkettő magán életére vonatkozik a költőiségnek minden nyoma nélkül.

Van Beniczkynek egy költeménye, mely megérdemli, hogy külön említsük meg; ez: Hogy az Isten egyedül maga veri a hadakat és nem emberi erő által. Tudjuk, hogy költőnk, miután a

hogy törődött az ország állapotával, szíven fektűt jóléte, azt ez a költeménye bizonyítja. Első része vallásos elmélkedés az Isten mérhetetlen hatalmáról és arról, hogy gyakran mily csekély eszközökkel tette tönkre a földi hatalmasokat. De a második részben mintha Zrinyi hatalmas szavát hallanánk: Buzduljon fel a magyar vér, terjeszsze régi hírét és ne rettenjen a pogány hírétől, hanem éles törét és kemény fegyverét hízzalja török vértől. Ne bízza magát másra, hanem maga menjen elől és csak Istentől kérjen segítséget. Akkor írja ezt, mikor a török hazánkra készült rontani népünk rablására. Képzetele visszaszáll abba a korba, mikor annyi dicsőségről beszél a krónika, a hagyomány:

Régi vitézeknek
 Scythiai vérnek
 Irtam, meg ne rettenne;
 Hanem régi Márshoz
 S hadakozó társhoz
 Társúl mellé sietne!

Itt említjük meg, hogy Beniczky nyomtatásban megjelent magyar versein kívül tót verseket is írt. Ezeket a verseket Sasinek V. Ferencz közölte a túróczszentmártoni tót irodalmi és kiadó társulat »Matica« archívumában. A tót kézirat, melyben ezek a versek fönmaradtak, 1652-ből való másolat. 1690-ben egy Tomcsányié volt, 1748-ban Plesovsky, 1770-ben pedig Buocz János birta, a ki saját vagy másolt verseket és kötetlen axiomákat írt hozzájuk. A kézirat Beniczkynek 228 példabeszédét és »mindenféle szinekről, melyeknek kimutatattanak tulajdonságaik is« két strófás versét tartalmazza — tót nyelven. Ennek alapján akarta Sasinek Beniczkyt tót költőnek föltüntetni, bizonyítéknak véve még a tót hangzású nevet is.

Toldy Ferencz és Gáspár Imre ezzel szemben úgy vélekedtek, hogy itt egyszerűen Beniczky verseinek tót fordításával van dolgunk, de eldöntetlenül hagyták a kérdést, hogy ő maga vagy más fordította-e verseit tóra.¹ Pedig a kérdés sokkal egyszerűbb, mint első tekintetre látszik.

A tót verseket tartalmazó kézirat 1652-ből való, tehát még Beniczky életében írták össze. A ki át tudja érteni, hogy a XVII. században a versírás milyen divatos szokás volt, semmi fönnakadni valót sem fog találni azon, hogy a tót nyelvet is beszélő Beniczky rokonainak és ismerőseinek kedvéért vagy talán éppen unszolására tót nyelven is verselt, melyeket az érdeklődők kegyelettel összeirogattak. Valószínű az is, hogy nem csak a Sasinek által ismeretett kézirat keletkezett ily módon, hanem több is, melyek azóta

¹ Vasárnapi Ujság, 1878. 45. sz.: Gáspár Imre: Beniczky Péter XVII. századi magyar költő tót versei.

katonaelettől megvált, nem vett részt országos dolgokban. Azonban, vagy elkallódtak, vagy még lappanganak. Hogy nem más fordította Beniczky verseit tóra, hanem ő maga készítette így, az is bizonyítja, hogy a tót versek között akad olyan is, melynek nincsen egész megfelelője a magyar rigmusok között. Egyébként pedig Beniczkynek verseire vonatkozó végrendeletbeli meghagyása is enged arra következtetni, hogy két nyelven verselt. Ha csak magyarul írt volna, akkor fölösleges azon kitétele, hogy »az minémű *magyar versei*« vannak, azokat nyomassa ki Bartók István. De hogy tót verseire nem sok súlyt fektetett, arról éppen végrendeletében való mellőzésük tanúskodik.

2. *Beniczky istenes énekeinek forrásai.*

Beniczky Péter élete folyásával kapcsolatban az irodalommal való foglalkozását éppen csak érintettük. Ezen eljárásunk oka az, hogy nem találtunk benső kapcsolatot az ő élete, egyénisége, törekvései meg költészete között. Ő nem azért írt, mert egy belső, ellenállhatatlan, kítőrni, megnyilatkozni vágyó érzés ösztönözte, az ő verseit nem szülte a költői ihlet, verseinek tartalma nem közvetlen fakadt az ő lelkivilágából: Beniczky nem hivatásból verselt, hanem divatos szokásból. Erre a jelenségre különben még visszatérünk költészetének, mint ilyennek részletesebb méltatásánál, itt csak magát a tényt bocsátottuk előre, hogy költészetének forrását nem az ő egyéniségében kell keresnünk. Beniczky maga mondja munkájának berekesztésében, hogy ő nem más okból, csak időcsalásból szerzette e verseket; azért csak úgy fejtse, hogy vissza ne értesd ez homályos ígéret. Nem írta verseit elmemutatásért, hanem olykor s néha csak a multságért. Időtöltésből, multságból szeretett olvasgatni és az így szerzett gondolatkörből azt, a mi neki és korának legjobban tetszett, versbe szedte; úgy gondolta, hogy a »fenhéjázó elme a mit kigondolhat, az együgyű ész is utána nyomozhat«. Ebben ő maga céloz arra, hogy írott forrásból merített. Költészetének általános, külső jellemvonását pedig a korszellemben, vallásos hagyományban és egyéni természetében kell keresnünk.

Korszellem hatása alatt állott az egyén mindenha, a korszellem tölti el lelki világát, irányítja gondolkozásmódját; csaknem azt mondhatjuk, hogy ez szabja meg mindennapi élete sorát, mert tőle áthatva ez irányítja tetteit. Ezt a hatalmas erőt, úgy, a hogyan az egyes korszakokban nyilatkozott, legélesebb világításban tárja elénk az az irodalom, melyet időnkint áthatott. Ennek a hatalmas erőnek atyását a mi irodalmunk sem tagadta meg soha; még akkor sem, mikor nem volt olyan izzó, olyan átható, mint a XVII. században, az ellenreformáció korában.

A XVII. század első felének uralkodó eszméje Magyarországon a katolikus vallás és egyház restaurálása. Az volt a célja ezen

eszme apostolainak, hogy első sorban a lelkekben biztosítsák a katolikus egyház erősségét. Attól kezdve, hogy 1585-ben az első magyar jezsuita, Szántó István Pázmány szülőhelyén határozott formában kimondja, hogy ők »Kálvin, Luther és egyéb eretnekek hamis tanítását irtják«¹, minden téren megindul a katolikus visszahódítás. Azután a fényes palotáktól a parasztkunyhóig hallják Pázmány ellenállhatatlan ígét, melyek küzdelemre, harcra szólítanak. A hívőkben fölbred a vallási önértet, a vallás iránt való odaadó érdeklődés és a lelkek erős vágyódással vágnak a győzelemre. A vallás nagy gondolatok szülőanyja, országos törekvések rúgója lesz. E törekvésekből győztesen emelkedik ki az erőre kapott katholicizmus és a protestáns Magyarországon született Pázmány katolikus Magyarországon hal meg.² A lelkeknek vallási eszmékkal való etelése sehol erősebben nem mutatkozik, mint a nemzeti elkület tükrében, az irodalomban. A XVII. század első felének irodalma túlnyomóan vallásos, vagy legalább a vallás szolgálatában áll. Azonban közelebbről a lírai költészet csak vallásos, de nem vallási eszköz. Éppen ez a különbség a XVI. század lírája között és a között, mely a katolikus visszahatás korában keletkezik. A protestáns kor verselői vallási tanokat hirdetnek, a katolikus visszahatás korában mindkét részen — igen csekély kivétellel — csak a vallásos lélek érzelmeinek adnak kifejezést minden polemia, minden theologia nélkül. A protestáns korban vallási czélokot szolgál a költészet, a katolikus visszahatás korában önmaga a czél. Mintegy önként terem azon szellem hatása alatt, mely más tekintetben is mozgatója a kornak. A járulékokat pedig a vallásos hagyomány és az író egyéniségének befolyása adja.

A vallásos hagyomány a XVI. századból szivárgott át a biblia útján minden megszakítás nélkül. Ez a biblián alapuló vallásos hagyomány mindenha élt az egész keresztény világban, mint vallásos néphagyomány, de írott emlékekben csak akkor nyilatkozott, mikor más indító ok is hatott közre, mely a bibliára különösebben is fölhívta a figyelmet; ez az indító ok nálunk a XVI. és XVII. században volt a legerősebb. A biblia volt a vallási küzdelmek középpontja; azt keresték, azt kutatták, kinek ad ez igazat. De különbség van a XVI. és XVII. század bibliai hagyománya között. Mindkettőben a büntető Isten eszméje jelenik meg, de míg amott csak sújt, itt föl is emel; ott mint büntető bíró szerepel, itt mint szigorú atya, kitől azonban kegyelmet is lehet remélni. Ez a fölfogás összefügg az országos állapotokkal. Mohács után nem volt remény a szabadulásra, a nemzet sírt, kesergett, az Isten irtalmáért kiáltott, de nem hallott vigasztalást, költői a keserűség hevében született jeremiádokkal kiáltották neki, hogy bűneiért csak veszét várhatja. Amint azonban a század vége felé már győzelem is kísért a magyar

¹ Fraknoi: Pázmány Péter. 15. l.

² Riedl Frigyes: A magyar irodalom főirányai. 126. l.

vitészséget, kezdett a nemzet éledni, remélni, bizalma egyre növekedett, látta, érezte, hogy az Isten nem fordult el tőle végkép.

Ez a különbség a két század irodalmának hangján is megérzik és Beniczky költészetén is észrevehető, hogy olyan időből való, mikor a bánatot már a remény enyhítette.

Ezen röviden vázolt uralkodó eszmék és irányok nyomták rá bélyegüket Beniczky Péter költészetére és általános jellegét ezekből érthetjük meg. Kísért a gondolat, hogy életviszonyaiban is keressünk hozzá magyarázatot, de visszatart bennünket a hipotézisektől való idegenkedés. Mindössze is csak annyit mondhatunk, hogy lóczy magányában — a hol költeményeit, mint alább látni fogjuk, írta — elvonulva a világi bajoktól, elmerülve a vallásos gondolatokban, elmélkedésben, mint ezeknek természetes következménye a maga hibái, botlásai is eszébe jutottak és közrehatottak istenes énekei megírásában.

De ha ezen tényezők mellett visszagondolunk azon tárgykörre, melyet istenes énekei felölelnek, önként felőlük ennek csekélyisége azon erős tényezőkkel szemben, a melyeknek hatása alatt írt. Ez a körülmény érlelte meg bennünk azt a gondolatot, hogy kutassuk, nem volt-e más valami, a mi mintegy kerékkötő működött közre abban, hogy az a forrás, melyből költésze fakadt, ebben nem szélesült ki dagadó folyamává. És megtaláltuk ezt az okot: kitént, hogy nem közvetlen, hanem közvetve merített a forrásból, a mi által önként tárult föl előttünk írói egyénisége is.

Általában az a tudásunk a főrangú lírikusokról, hogy Balassa légkörében mozognak, hogy költészetük merő Balassa utánzás, Balassa Bálint erőteljes költészetének gyenge visszhangja. Ez a fölfogás begyökerezett irodalmi tudásunkba, de azután mégsem voltunk eléggé következetesek főrangú lírikusaink költészetének megítélésében, mert ezen alapelvből kiindulva nem lett volna szabad annyi értéket sem nekik tulajdonítani, mint a mennyit megadtunk nekik. Az újabb kutatások kiderítették, hogy például Rimai költői egyéniség,¹ ha jóval gyengébb is, mint Balassa és most látni fogjuk, hogy Beniczky Péter költészetének tárgyai sem *csupán* Balassánál találhatóak vagy helyesebben szólva tárgyi tekintetben nem kizárólag Balassa költésze az a forrás, a honnan merített.

Istenes énekei egyrésznél tárgyat közvetlenül Pázmány Péter imádságos könyvéből vette. Pázmány imádságos könyve 1606-ban jelent meg Grácban; ez volt az *első magyar nyelvű katolikus* imádságos könyv, a mely igazán nagy szükségletet elégített ki, annál is inkább, mert nem csupán imádságokat tartalmaz, hanem oktatásokat is, melyek a katolikusok vallási életében irányítóul szolgáltak. Imádságok tekintetében pedig oly bő, hogy ma sincs hozzáfogható. Ezek a meglehangú és magas szárnyalású imádságok valósággal lebilincselik a vallásos lelket.

¹ V. ö. Radvánszky Béla br. Rimairól írt tanulmányait.

Az emberi gyarlósággal szembeállítják az Isten fönségét és hatalmát, a vétkeesség tudatával az önmegalázást, az isteni irgalommal pedig a megbocsátás reményét keltik föl. Nem csoda tehát, hogy »minden rendektől nagy kedven fogadtaték«, mint Pázmány maga írja róla. Nemcsak katolikusok használták, hanem protestánsok is, sőt az eperjesi prédikátor is kiadta a könyv egy részét a saját neve alatt felekezete számára.¹ Hogyne lett volna az egyébként is Pázmány szellemének hatása alatt álló katolikus családoknak legbecsesebb tulajdona és vallásos érzésüknek, gondolkozásuknak vezérfonala? Így volt ez költőnkénél is, a kit különben egész életfolyása és írásai is jámbor, istenes embernek tüntetnek fel; meg a papi társaságban való forgolódás, a papokkal való szoros barátsága sem volt e tekintetben bizonyára ránézve hatástalan. Az imádságok közül többet szinte könyv nélkül tudhatott, gondolatai bevésődtek emlékezetébe és irányították vallásos érzését, gondolkodását; vissza-visszatért hozzájuk és a maga multságára versbe foglalta őket.

De nemcsak gondolatokat vett át Beniczky Pázmány imádságos könyvéből, hanem egyes imádságoknak egész gondolatmenetét is, sőt, ha éppen a vers nem kívánta, a szavakon sem igen változtatott.

Beniczky több költeményének már a címe is rávezetett bennünket Pázmány megfelelő imádságaira. Így a két reggeli ének egybevetése Pázmány hat reggeli imádságával világosan mutatja összetartozásukat, a hatodik számú reggeli imádságnak pedig az első reggeli ének egyenes versbeszedése. Ugyanígy a következők: A teremtésért Istennek hálaadás Pázmánynál A teremtésért és táplálásért hálaadás, A mennyei örök boldogság kívánása Pázmánynál Az örök boldogság kívánása, Útonjáróknak oltalomkérése Istentől Pázmánynál Útonjárók könyörgése, Hogy az Isten egyedül maga veri a hadakat és nem emberi erő által Pázmánynál Mikor hadakkal ostoroztatunk cím alatt található. De nem egész terjedelmükben foglalja versbe ezen imádságokat, ki-kihagy egy-egy részt, legtöbbször éppen a legerőteljesebbet, mintha érezné, hogy nem képes azt úgy visszaadni, mint Pázmány hatalmas szava kifejezi; máskor tesz is hozzá egy-egy példálódzást a bibliából vagy subjectivitásnak látszó érzelmet vegyít bele.

Annak megvilágítására, hogyan és mennyiben használja föl Beniczky az említett imádságokat ezekben a derültebb hangú istenes énekeiben, egymás mellé állítjuk a következő éneket és imádságot:

¹ Fraknói i. m. 37—39. l.

*A Mennyei örök boldogságnak
kívánása.*

Örülj s vigadj lelkem,
Jutott kívánt hírem
Megyünk az Úr házában,
Holott az angyalok
S mennyei szent karok
Bévesznek társaságban.
Mert nincs maradásod
S bizonyos szállásod
E nyomorult világban.

Ott léssen szeretet,
Isteni dicséret
Szentekkel nyájasságod,
Öröm és dicsőség
S állandó békesség
Ott várja nyugodalmod.
A Jézus báránynyal
Isteni látással
Bételik kívánságod.

Szent János csak képbe
Nézte s jelenésbe
Mennyországnak szépségét,
Elolvadott szíve
S háborodott kedve,
Hogy látta ékességét.
Elme fel nem éri
Nyelv nem beszélheti
Ragyogó dicsőségét.

Mint szarvas melegben
Siet folyóvízben
Hogy oltsa szomjúságát:
Kívánczik lelkem
Hozzád úgy Istenem,
Enyhítsed fáradságát;
Lézengő lelkemnek
Szárnyaszegett légynek
Mutasd meg boldogságát.

Miért hosszabbodik
S életem vonódik
E bűz s bűdös tömlöczben?
Mert megunta lelkem
Bujdosását s éltem
E csalárd setét völgyben

Az örök boldogságnak kívánsága.

Örvendeztem azon, amit hallottam,
hogy az Úr házába megyünk, holott
nincs semmi nyavalya, semmi bánat,
semmi szomorúság: mert eltörli az
Isten könnyhullatásainkat és elker-
geti *minden* fájdalunkat. Miképen
kívánczik a szarvas a kútfőhöz,
úgy kívánczik az én lelkem
tehozzád Uram; mert tudom, hogy
nincs itt maradandó városom.
Mily gyönyörűségesek Uram! a te
sátoraid; kívánczik és elbágyad
az én lelkem a te hajlékaidban.
Ki szabadít meg engem e halálnak
tömlöczéből és fogságából? Jaj
nekem, mert meghosszabbított az
én zarándokságom. Kívánom, hogy
megoldoztassam és Krisztussal le-
gyek; mert jobb egy nap a te há-
zadban, hogysesem ezer esztendő e
világban.

Örvendezz óh én lelkem! mert
az Úr házába mégy, melyben semmi
kisértet, semmi hadakozás, semmi
félelem nincsen: hanem csendes és
bátorságos öröm; holott nincs semmi
irigység, semmi visszavonás, semmi
gonosz hívság. Óh áldott óra, mely-
ben vígan éneklém én is szent
Dáviddal, hogy: tűzön és vízen
által vittél engem és nyugodalomra
jutottam. Akkor én is örvendetesen
mondhatom a szentekkel: Úr Isten!
királyokká tettél minket és ural-
kodunk örökkön örökké; nem ezen
a földön, melyen rövid és mulandó
minden öröm és birodalom; hanem
amaz élők földén, a hol sem tudatlan-
ságnak sötétsége nem leszen, mint
az egyiptombeli homályban, mert
Isten és a bárány igaz világossága
annak a városnak; sem nyughatat-
lan kívánságok nem találhat-
nak, mert az Úr mindenekben minden

Éjjel-nappal csak sír,
Óhajt, míg arra bír,
Vidd bé a dicsőségben.

Mert jobb ottan egy nap,
Hol irigység nem csap,
Mint itt ezer esztendő;
Mert itt sok villongás
Talál bú s változás
Látod minden veszendő:
Hatalmas hatalmas
Legyen mint nagy halom,
De elveszti az idő.

Mondjam szent Dáviddal:
Uram vittél által
Engem vízen és tűzen:
Akkor áldjon lelkem
És dicsérjen nyelvem
Tégedet szemtül-szemben,
Hogy szép forrás főre
Az örök életre
Vivén tetted kezdedben.

Örülj te is testem,
Noha bűnben estem,
De ei nem veszsz a földben;
Mint a szép búza mag,
Hogy földben el nem agg,
Ki újul kikeletben,
Így te is hamuból
Feltámadsz a porból,
Vigadsz örök életben.

Im azért kezdedben
Ajánlom mindenben
Néked uram magamot,
Ha tetszik kedvednek,
Mutasd meg lelkemnek
Színed s adj boldogságot.
Könyörgésem égben
Hadd jusson elődbe
Ne nézd gyarlóságomat.

és megrészegít minket házának
gyönyörűségével, mely olyannyira
fölülhaladja a mi kívánságunkat,
hogy az emberi szív soha még csak
meg sem kóstolhatta azt a boldog-
ságot, melyet Isten készített híveinek.

Örülj te is óh én testem, mely
a halál által mint jó mag földbe
hintetel, hogy kikeletkor sokkal
ékesebben kizsendülj; mert most
rothadandó vagy, de akkor rotha-
datlan leszesz; most gyarló és
undok vagy, de akkor hatalmas
és dicsőséges leszesz: mert a lélek-
nek fényessége, gyorsasága, hathatós-
sága és megsérthetetlen volta reád
is átszarmazik.

Kezedbe ajánlom én Istenem!
lelkemet; te váltottál meg engem,
igazságnak Istene! Tudom, hogy
az én megváltóm él és az utolsó
napon feltámadok és ismét bőrömbe
öltöztvén, meglátom az én üdvözítő
Istenemet. Ez a reménység elrejtett
az én szívemben, és ezzel megyek
az én Uram elejébe.

A bűnbánó versekben azonban nem olyan szembetűnő Pázmány
penitenciális imádságaival való összetartozás; ezekben nem ragasz-
kodott Beniczky az egyes imádságok eszmemenetéhez úgy, mint
az imént tárgyalt énekeiben. Ez természetes is. A teremtésért és
táplálásért való hálaadás, a mennyei boldogság kívánása stb. olyan

imádságok, melyeket a buzgó lelkű Beniczky talán naponta elmondott és így érthetőek a külső egyezések is. De a gyónási, áldozási imádságokat már a dolog természetéből kifolyólag kevesebb szer mondta el; azonban ritkábban történt elmondásuk is elég volt arra, hogy a bűnről, bánatról és megbocsátásról Pázmányéval azonos gondolatokat és fölfogást keltsenek benne. Ezekben az azonos gondolatokban és egyező fölfogásban biztos jelét látjuk annak, hogy Beniczky bűnbánó énekeinek és Pázmány penitenciális imádságainak szoros közük van egymáshoz.

Tévedtek tehát azok, vagy legalább hiányos volt az ítéletük, a kik kizárólag Balassa költészetére vezették vissza Beniczky költészetét, tévedett Fülöp Adorján is, a ki meg kizárólag a kor-szellemből és Beniczky egyéniségéből akarta megérteni költészetét.¹

Azonban tagadhatatlan, hogy Balassa Bálint költészete is nagy, mondhatni elhatározó befolyással volt Beniczky költészetére, különösen általános jellemvonását, irányát tekintve. Szinte fölöslegesnek látszik megjegyezni, hogy mikor Balassa hatásáról beszélünk, Rimait is beleértjük, mert hisz a kettőnek költeményei együtt jelentek meg, együtt terjedtek el.² A XVII. század első felében egy verskötetről beszélhetünk, mely az utána következő lírát irányította.

Ezen verseskönyvnek hatása költőnkre első sorban technikájában nyilvánul. A Balassa-strófa játszi menetétől csak nagy néha tud szabadulni. Öt versét kivéve, valamennyit ilyen formában írta. Az öt közül kettőben az alexandrint, egyben az ősi nyolczast, egyben a Balassa-Rimai-féle mesterkéltbb formát használja. A szerencsének tündéres mivoltáról szóló versét az »Árva fejem« kezdetű ének notájára írta, pontosan megtartván a két első sorban kilencz, a két utolsóban pedig tizenhárom szótagot. Az »Árva fejem« kezdetű szerelmes vers megvan a Mátray-kódexben és a Vásárhelyi-daloskönyvben. Akár egyikből, akár másiból ismerte meg Beniczky, mellékes kérdés; a lényeges az, hogy a Balassa-Rimai verseken kívül korának egyéb lírai terméke sem volt előtte ismeretlen.

Már abból is következik, hogy tévedés volna Balassa és Rimai költészetének tartalmi hatását teljesen megtagadni. Az ő költészetét ismerték akkor országszerte, ismerték különösen főrangú körökben; irogatásukat figyelemmel kísérték, sőt egyesek be sem várva a költemények megjelenését, levélben kérték Rimait, küldené el nekik egy-egy írását. Ez a nagy érdeklődés nem maradhatott eszmei hatás nélkül azokra, a kik olvasták, nem maradhatott hatás nélkül Beniczkyre sem, a ki nemcsak olvasni szerette a szép verseket, hanem maga is írt.

Így a természet szépségeinek, mint költői motivumnak használata a Balassa-Rimai költészete által került Beniczky költészetébe.

¹ Figyelő XI. k.

² Szilády Áron: Balassa Bálint költeményei. Bevezetés XLVI. l.

Ez az általános hatás részleteiben is mutatkozik, ha összevetjük Balassa néhány énekét Beniczkyével. Rövidség okáért legyen elég egyszerűen utalnunk Beniczkynek a kívánatos kikelet gyönyörűségéről írott versére, összevetve Balassának »Áldott szép pünkösödnek gyönyörű ideje« és »Széllyel tündökölni nem ládd-e a földet?» kezdetű költeményeivel.

A szerencse forgandóságát, állhatatlanságát Balassától kezdve többen földolgozták. Beniczky is Balassa nyomán nemcsak példabeszédeiben tér rá többször vissza, hanem két költeményében is erről elmélkedik.

Bűnbánati énekeiben azonban ne keressük ezt a tartalmi hatást. Azok a gondolatok és érzelmek, melyek e kornak bűnbánati költészetében kifejezésre jutnak, a kor és irodalmi viszonyok hatása alatt az egyén lelkébe annyira begyökereztek, hogy szinte természetesen látszik azok éneklése. E tekintetben az egyezéseket és különbségeket legfeljebb az általános jellegben és a kifejezés módjaiban kereshetjük. És Beniczky, bár kétségkívül Balassa nyomán indult, a bűnbánó lélek érzelmeinek költés alakjában való kifejezését tőle tanulta, csak a frazeológiáját tekintve írta bűnbánó költeményeit Balassa, illetőleg Rimai hatása alatt. A fölfogás, az általános jelleg félreismerhetetlenül más őnála, mint azoknál.

Az első megkapó különbség, hogy míg Beniczkynél túlnyomó a magavádolás, szinte a porig való megalázkodás, addig Balassánál ez sokkal csekélyebb mértékben van meg. Beniczky vádolja magát a bűnről, de mintha félne bocsánatot kérni, remélni; Balassánál sokkal kifejezettebb, sokkal erősebb a remény. Balassa nem annyira vádolja magát, mint inkább *elismeri*, hogy bűnös. Az ő izzó lelke még büntudatában sem jutott oda, abba a resignációs hangulatba, melyből Beniczky csak néha-néha tud szabadulni. Balassa közelebb tud és mer járulni a bocsánat forrásához, mint Beniczky, a ki meg is okolja, hogy miért esedezik mégis kegyelemért, irgalomért.

Ezzel szemben, mint láttuk, Beniczky bűnbánati költeményeinek hangulata, fölfogása egészen megegyezik azzal a fölfogással, a bűnös ember és a büntető Isten egymáshoz való viszonyának föltüntetésével, a mit Pázmány Péter imádságos könyvének hasonló tárgyú imádságai föltüntetnek.

Pázmány rendkívüli hatásának tudjuk be azt is, hogy Beniczky Balassát nem követte — miként más főrangú lírikusok — a szerelmi líra terére. Ő ugyanis — mint ezt példabeszédei tárgyalásánál látni fogjuk — ismerte és olvasta Pázmány egyéb munkáit is, a ki több helyütt elítéli a virágénekeket és kemény szavakkal illeti szerzőiket. Egyik prédikációjában meg ezeket mondja: »Kárhózat szerelmes históriákat forgatni, melyekből halálos méretnél, azaz veszedelmes gonoszságnál egyebet nem vehetni. Ah! mely nagy esztelenség az atyáktól vagy férjektől, ha virágénekeket vagy szerelmeskedésről írt könyveket adnak feleségök, leányuk kezébe... És hogy nyilvánban szóljak, a kik szerzik, a kik éneklik a virág-

énekeket, országos kerítők, közönséges kutakat mérgecsitők... mindazokban a gonosz indulatok vétkeiben részök vagyok, melyek az ilyen ének hallásából vagy olvasásából gyulladoznak.« Ilyeneket olvasott Beniczky és ki tudja, nem siratja-e ifjúsága vétkei közt azt is, hogy valaha ilyeneket is írt!? Pázmány eszméi sokkal inkább begyökereztek lelkébe, hogysem anathemájától meg ne rettent volna.

Beniczky költészetében a Pázmány munkáinak és Balassa költészetének hatásán kívül a biblia befolyása szembeűnő. Bibliai példázatok, képek, mondások sűrűn fordulnak elő az ő bűnbánó és más verseiben is. És ez igen természetes jelenség is abban a bibliás korban. Azért csak fölőseges szócsépelés volna ezekben a biblia közvetlen hatását keresni. Ugyanazok az ószövetségi szentírási képek, példák, zsolttárból vett gondolatok, melyek Beniczky költészetét tartják, megvannak Balassánál is, Romainál is, de megvannak Pázmány imádságaiban is. Semmi egyéb ezek, mint közhelyek, a melyek a tizenhetedik században divatosak voltak. Abban a korban sokkal több volt a bibliai közhely, mint manapság. Egyrészt a biblia gyakori olvasása, másrészt a bibliai mondásokkal telített költői és egyéb irodalmi termékek iránt való érdeklődés elég érthetővé teszi e jelenséget. Mikor tehát Beniczky azt mondja, hogy úgy kívánczik a lelke Istenhez, mint szarvas melegben siet, hogy folyóvizben oltsa szomjúságát¹ vagy azt óhajtja, hogy szent Dáviddal mondhassa: »Uram vittél által engem vizen és tűzen«,² éppen úgy nem szükséges közvetlen Dávid király zsolttárainak a hatását föltételeznünk, mint mikor a 148. zsolttár szavaival hívja föl az egeket, boldogult seregeket, a tenger habjait, kis és nagy föld vadait, hogy segítsék neki az Urat dicsérni, mert egyedül elégtelen.³ Hasonlóképen oknélküli aprólékoskodás volna a Dágon papjaival, Saullal, Dániellel, Tóbiással, Asmodeussal, Rafael angyallal stb. való példázatként való megfelelő szentírási helyek közvetlen befolyását keresnünk. A szentírás a tizenhetedik században nemcsak egészében, hanem részleteiben is a köztudatban élt; innen van, hogy e kor irodalma lépten-nyomon mutatja hatását.

Beniczky költészetére ható ezen tényezőkön kívül még ugyancsak verskötetének első felében némi népiességet kereshetnénk, ha tőle a népies jelzőt egyáltalán meg nem tagadnók. Az, a mi őt első tekintetre népies ironak tünteti föl, a verseiben található közmondások vagy közmondásszerű helyek; mert ő nemcsak kiválasztva dolgozta át verses formába a közmondásokat, hanem az életkörülményeiről elmélkedő verseibe is befoglalta őket. Így a szerencse állhatatlanságáról, szabadság kívánatos méltóságáról, az emberi fogadás meg nem tartásáról és a zabolátlan nyelv megszö-

¹ A mennyei örök boldogságnak kívánása.

² U. o.

³ A teremtésért Istennek hálát ad.

lásairól írott elmefuttatásai nem egyebek, mint rokonértelmű közmondások összefűzése, illetőleg bővebb kifejtése; több hely meg egészen egyezik a megfelelő példabeszédekkel még a kifejezésekben is.

3. Beniczky példabeszédei.

Beniczky verskötetének második felét az a 250, helyesebben 248 (mert az első csak iratásuk megokolása, az utolsó pedig befejezés) példabeszéd teszi, melyek a legkülönbébb tárgykörben mozognak. Azonban így is csak számszerűen 248, mert tartalmukat tekintve több van közöttük egybefogható, egy-egy közmondásnak vagy axiómának más-más alakban való kifejtése. Szólnak ezek a példabeszédek mindenféléről: a mindennapi úgy magán- mint társasélet viszonyai, jó és rossz oldalai, a vallás, erény, bűn, hadi állapot, úri mód, házasság, gyermeknevelés, országkormányzás stb. mind megtalálhatók köztük.

A földolgozás szempontjából három módot találunk. Vannak példabeszédei között olyanok, melyek egy közmondást tartalmaznak. Ehhez az egy közmondáshoz fűzi magyarázatait, hol körülírva, hol természeti képpel megvilágítva. Például a 9. számú példabeszédben azt a közmondást magyarázza, hogy »nem jó a titkot mindjárt lefűjni«, a 2. számúban pedig természeti jelenségekkel iparkodik megvilágítani, hogy semmi sincs a világon állandó.

Nagy számmal vannak azon példabeszédei, melyek két vagy három hasonló jelentésű közmondást is tartalmaznak, vagy logikusan összekapcsolhatók. A 8. számú példabeszédben az utóbbi módon van összefoglalva ez a három közmondás: »Eszed előbb járjon nyelvednél«, »Sok beszédnek sok az alja« és »Mondj igazat, betörök a fejed«. A 12. számúban pedig a kérdékeneségről szólván az »Öndicséret gyalázat«, »A botnak a végén van a bunkója« és »Nyugtával dicsérd a napot« közmondásokat kapcsolja össze.

A harmadik csoportba azon példabeszédeket soroljuk, melyeknek alapjául nem éppen magyar közmondás, hanem általános érvényű igazság, bibliai mondás vagy talán a maga gondolata szolgált.

Így pl. az 58. számú példabeszéd az »ész, fegyver és érték« mindeneket meggyőző hatalmát bizonyítja, a 73. számú pedig ezen szentírási helynek: »Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei« (Rom. 9.) több szóval való kifejezése.

A könyv címe mindezeket közös névvel »közönséges magyar példabeszédek«-nek nevezi. Ez az elnevezés önként is azt a véleményt keltheti, hogy Beniczkyt szorgalmas közmondás-gyűjtőnek tekintsük, ki a nép között élve összejegyezte mondásait és más dolga nem lévén, henyélést kerülvén, versbe szedte és esetleg példázatokkal megvilágította. És valóban, a kik csak hozzászóltak Beniczky példabeszédeihöz, egyértelműleg azt a nézetet vallják,

hogy a nép között gyűjtött és verses formába öntött közmondásokkal van dolgunk. Bármily tetszetős is azonban ezen állítás, egészében el nem fogadható. Hacsak egy futó pillantást vet is valaki ezen példabeszédekre, meggyőződhetik róla, hogy itt nemcsak magyar népi közmondások vannak, hanem körülbelül ugyanolyan mértékben latin és más axiomák és bibliai mondások is képviselve vannak. Az ugyan megengedhető, hogy ezeknek egy része élt a magyar nép között is, de bizonyára nem mind. Például »a hármasság utálatosságáról« szülő példabeszéd egyszerű fordítása ezen latin szentenciának: »Sunt tres, quos Deus odit, ut sunt: dives avarus, Decrepitus maechus, nimium pauperque superbus.« Ezen szentenciának tartalma a magyar közmondásokban is megvan, de *így együtt* sem régiebb, sem újabb közmondásgyűjteményeinkben elő nem fordul. Ha a XVII. vagy XVIII. században a nép között a latinhoz hasonló alakban élt volna, bizonyára fölvette volna adagiukai közé Kis-Viczay vagy a népies alakban vagy átvette volna Beniczkyét. Mint említettük, vannak aztán olyan példabeszédei is, melyek talán a maga gondolatát fejezik ki. Ilyenek különösen a hadi életre, kormányzásra, a feljebbvalók magukviselésére vonatkozóak, melyek közül többnek nem találunk megfelelőjét közmondásaink között. Már ez a jelenség is kizárja, hogy itt tisztán a nép körében gyűjtött közmondásokkal legyen dolgunk és ha mindenáron forráskutatást akarunk végezni, írott forrást kell keresnünk. Úgy látszik, erre is czéloz Bartók István azon megokolásában, hogy miért adta ki Beniczky verseit: »meg akartam mutatni, hogyha ember szintén sokat nem tanult és oskolában nem járt is, ha sokat deákul nem tud is; privato studio, csak a munkát és *olvasást ne restelje*, sok hasznos dolgokat cselekedhetik«. Ha írott forrást keresünk, természetes, hogy megint csak Pázmányra gondolhatunk első sorban. Mindenki tudja, hogy Pázmány munkái és különösen prédikációi telve vannak közmondásokkal, elmés szólásokkal bibliából és világi irodalomból vett velős mondásokkal. Ezeket — különösen a prédikációkat — olvasgatva Beniczky a neki tetsző helyeket megverselte, közben magának is támadhattak gondolatai, vagy azok a közmondások és »szentírási locus«-ok másokat is idéztek föl benne és azokat is neki tetszőbb formába öltöztette.

Ezidőszerint azonban bajos volna kimutatni, hogy mit vett át Pázmány mondásaiból és mit másunnan, mert sajnos, még mindig csak jámbor óhajlás egy Pázmány jeles mondásaiból és általa használt közmondásokból készitendő rendszeres anthologia.¹ Itt tehát csak utalunk arra a sűrűn észlelhető kapcsolatra, mely Pázmány egyes prédikációinak gondolatai és Beniczky némely példabeszéde között szembetűnően nyilatkozik. Egyebet mellőzve, csak a következő prédikációkat említjük: A fiaknak istenes neveléséről; Mint

¹ A Vargyas Endre-féle Gyöngyök Pázmány Péter összes műveiből egyrészt igen hiányos, másrészt nehezen használható.

kell a fiaknak tisztelni szülejüket; A keresztyén urak és szolgák tisztiról; Az irgalmasságról és alamisnáról; Az ételben való dobzódásnak veszedelmes ártalmiról; ezekben ugyanazon fölfogással találhatók ama gondolatok, melyeket Beniczky a gyermeknevelésről (191.), az engedetlen fiakról (192.), az engedetlenségnek büntetéséről (194.), az úri és szolgai állapot viszonyairól (133., 144., 145., 146., 147.), az alamizsnálkodásról (155., 156.), a tobzódókról (223.), mértékletességről (224., 225.) írt példabeszédeibe befoglalt.

Nem tartjuk tehát Beniczkyt közmondásgyűjtőnek, hanem inkább úgy tekintjük, mint egy sokat olvasott embert, ki — Bartók szavai szerint — az írást sem restelte, hogy a hasonló gondolkozásiúaknak sok hasznos dolgot cselekedjék. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt mondani, hogy valamennyi példabeszédének magvát máshonnan vette, de, hogy melyik a saját gondolata, egyenként ki nem mutatható, mert végelemzésben mindegyiknek találhatunk megfelelőjét a magyar, latin közmondások vagy bibliai szólások között.

4. Beniczky versei iratásának helye és ideje.

Beniczky költeményeinek iratási helyét és idejét megállapítani nagyon bajos, sőt pontosan kideríteni az időt azok alapján, a mit Beniczkyre vonatkozólag fölkuathattunk, lehetetlen. De mivel az időnek és helynek hozzávetőleges meghatározása is sok tekintetben hasznunkra van költészetének tágyalásában, főkép a költői fejlődés tekintetében, meg kell kísértünk hol és mikor áldozott Beniczky a műsáknak.

Komáromy András már meg akarta jelölni a helyet, de csak általánosságban teszi az istenes énekeket inkább Nagyszombatba, a példabeszédeket meg inkább Lóczra. De ezen állításnak ellentmond az istenes énekekben jelentkező néhány hely, mely Beniczky életkörülményeivel akár helyet, akár időt illetőleg összefügg. Több istenes énekéből világosan kitűnik, hogy Lóczon írta; a »Bűneit ismervén Istennek kegyelemért könyörög« című énekét így végzi: A Dudvág berkében, egy rétem szélében sírván bűnömön szívből; az utónjáróknak oltalom kérését akkor írta, mikor egy alkalommal ott kellett hagynia Lóczot, de erős a hite, hogy az Isten még visszahozza Lóczra. Közvetlen utánakövetkezik az »Alázatossággal bűneiért Istennek könyörög« című, melyet »vallástételének jutalmát szívből várván«, a Duna partján írt. Igen valószínűnek látszik, hogy a két költemény iratási ideje egymásután esik. Amazt Lóczról való elindulása előtt, emezt a Duna partján, t. i. Pozsonyban, a hol többször akadt dolga vagy ekkor talán éppen »vallástétel« végett ment oda. Az ezek után következő költemények közül csak a »Bű és bánat henylő szívből ver fészket« címűben van világosan kitéve, hogy Lóczon, »hideg ősz kezdetin, Dudvág berke szélén« iratott, azonban a »Kívánatos kikeletnek gyönyörüségéről«,

valamint »Vélekedés az ékességről, mely tulajdoníttatik a rózsának« és »Az embernek magaaajánlásáról és biztatásáról« című verseinek tartalma szintén Lócra utalnak.

Beniczky versei valamennyi kiadásban ugyanazon sorrendben következnek. Ilyen sorrendben adta tehát ki Bartók István is, mert a későbbi kiadások az 1664-iki kiadás után készültek. Biztosra vesszük, hogy a Bartók-féle kiadásban a versek sorrendje ugyanaz, mint Beniczky kéziratában, mert, ha változtatott volna a sorrenden, bizonyára másként rendezte volna el őket, különválasztotta volna a tisztán bűnbánó verseket a többi istenes énektől. Tehát ez az elrendezés magától Beniczkytól ered, a miből az is következik, hogy ő is úgy írta őket egymásután, a mint készültek, időrendben, mert róla sem tételezhetjük föl, hogy másképp ne csoportosította volna őket. Minthogy pedig azon versek, melyekből iratásuk helye ki nem olvasható, vegyest vannak azokkal, a melyekről világos, hogy Lóczon készültek, következik, hogy mind abból az időből valók, mikor Beniczky Lóczon gazdálkodott, tehát 1645-től 1650-ig terjedő időből. Költeményei nagyobb részét Lóczon írta, bár nem lehetetlen, hogy Nagyszombatban is verselgetett a téli unalom elűzésére.

Két költeményének iratási idejét azonban későbbre teszszük. Az egyik »Ember fogad fogadást, agg eb, a ki megállja«, a másik »Hogy a szabad zabola nélkül való nyelv mindenekeket visszamagyaráz«. Az előbbinek tartalmából azt következtetjük, hogy akkor írta, mikor az esztergomi érsek udvarában viselt tisztségétől megvált, a mi — ebből a költeményéből úgy tűnik ki — talán nem a saját akarata szerint történt. Az utóbbit meg akkor írhatta, mikor a Vizkelethy, illetőleg a Thurzó örökösök ellene támadtak és »jó hírében homályosították«.

Nehezebb azt eldönteni, hol és mikor írta példabeszédeit. E kérdésben csak némileg igazitanak el saját szavai, melyek szerint akkor fogott e ritmusaihoz, mikor más dolga nem volt és a henyélést akarta kerülni. Annyira azonban mégis útbaigazítanak bennünket e szavak, hogy ismét a lóczi tartózkodására gondoljunk, mert, a mennyire életrajzi adataiból kiderül, sem előbb, sem utóbb nem élt ő olyan körülmények között, hogy más dolga nem lett volna. Akár Lóczon, akár Nagyszombatban írta tehát példabeszédeit, egyre megy, de minden valószínűség szerint arra az időre esik ezek iratása, a mikor az istenes énekei és egy-két elmélkedő költeménye készült. Egész költészetének egy, még pedig nem is hosszú időre való visszavezetését az is igazolja, hogy sem technikai, sem tartalmi eltéréseket, változást, fejlődést vagy akár visszafejlődést nem tapasztalunk.

Élete vége felé, mikor a reánehezédő sok gondtól kissé szabadulni akart, elő-elővehette, javíthatta őket és mikor már látta, hogy nincs érkezése a további verselgetésre, megírta »Béfejezését a verseknek«.

5. Beniczky költészetének méltatása.

A 17. század forrongó, nyüzsgő szellemi életében egy eddig kellőképpen figyelembe nem igen vett jelenséggel van dolgunk. Sajátságos kor ez, melyben az embereket igen sokféle mozgalom foglalkoztatta. Ezen sokirányú érdeklődés között a politika az, a mi legszembetűnőbb események mozgatója, még pedig a felekezeti-nemzeti politika. Ez volt irányítója kis és nagy emberek tetteinek, ez villogtatta a kardot és iratta be a papirhasábokat. Nem volna csoda, ha — különösen a 17. század első feléből — ezen elmérgesedett és elkéseredett szellemi harcok korából a magyar irodalomtörténet lapjait a felekezeti vitatkozások foliánsain kívül egyéb sem jelölné. És sajátságos: a 17. század magyar értelmisége sokkal többet törődött egyéb irodalmi termékekkel is, mintsem várhatnók. Ha divatos szólással akarjuk megnevezni ezt a jelenséget, azt mondhatjuk, hogy igen fejlett volt az írás és olvasás szenvedélye. Nem csupán a nyomtatásban megjelent műveknek elterjedtsége a bizonyosság erre, hanem azon temérdek a nyomtatásban meg sem jelent verszetet is emellett tanuskodik, melyek csak az újabb időben kerültek elő.

A verses munkák kedvelése, olvasása és írása divat volt. Balassa költeményeinek 1665-iki kassai kiadója mondja előbeszédében, hogy »sokan vadnak, kik felette igen ez Istenben elnyugott hazája szerető vitéz Urnak munkájára régtől fogva vágynak«. De nemcsak Balassa verseire vágott a 17. sz. magyar olvasóközönsége, hanem egyéb versekre is. Szinte szenvedélylyel gyűjtötték a verseket, akár istenes, akár szerelmes versek voltak. Mennyi kéziratok gyűjtemény járhatott akkor kézzől-kézre, hisz a sok viszontagságos idő daczára is elég jutott el korunkig és bizonyára az eddig ismerteken kívül még több is elő fog kerülni.

Miként a gyűjtés és olvasás, épen olyan divat számba ment a versírás is. Még olyanok is akarták a *lusus poeticus*t fitogtatni, a kikben ennek nyoma sem volt; átalakították mások verseit és a maguké gyanánt terjesztették. »Mert némely maga gondolatlanok elmés voltokat akarván mutogatni, felette igen megvesztegettek (Balassa költeményeit és hasonlóan másokét is) magok vagy mások nevét kikalapálván a versek fejéből és így osztán az ő elméjükből származott munkának mondják«, folytatja tovább a kassai kiadó.

Főképen Balassa hírneve ösztönzött sokakat a versírásra. Van bizonyos rokon vonás ezen törekvés között és a között, a mely Petőfi utánzóit sarkalta. Pedig úgy látszik a Balassa dicsőségére vágyódók is csak igen szűk körben tudtak érvényesülni a maguk idejében is, mert a 17. századnak megvolt a maga irodalmi ízlése. »A magyar nyelvnek ékességét s a szóknak helyesen és okosan való öszveszerkesztését, abban levő harmoniát s elmés invencziókat,

melyekkel mint a szép folyó patak ékesen csergedez«, keresték a költői művekben. A 17. század magyar olvasóközönsége már nem elégszik meg azzal, hogy a szavak, ha erőszakoltan is, csak verset tegyenek ki. A szóknak helyesen és okosan való összeszerkesztéséből keletkező harmonia a nyelvben, az elmés inventiók a kifejezésekben, melyek folyamatosan követik egymást, elégitették ki az olvasót, a ki elszokott már azoktól a versektől, melyeket Szenczi Molnár Albert »igen paraszt versek«-nek mond. Mindezt első sorban Balassának irodalmi ízlést nevelő hatása magyarázza meg és ez Balassának nem csekély érdeme.

Hanem e megjegyzésből is meg az irodalmi termékek elterjedtségéből is mindjárt felötlik, hogy a költői művek belső értékére nem sokat tekintettek, csak a külső czífrázatokon akadt meg a szemük. Ezért nem lett Zrinyi eposza népszerű. Kora nem tudott magasabb nézőpontra emelkedni vagy talán nem ért rá elmélyedni a magvasabb eszmékben?

A 17. század költői termékeit első sorban ezen szempontokból kell vizsgálnunk, mert különben lehetetlen megértenünk, miért volt egyformán népszerű Balassa és Beniczky. Igen elcsépelet és mégis elfogadhatatlan nézet az, hogy a régi magyar irodalmi termékek nagy részét nem lehet esztetikai alapon elbírálni. Lehet, sőt kell is, de az illető kor esztétikája alapján elsősorban. Nincs kor, melynek ne volna meg a maga esztetikai ízlése, akármilyen fejletlen alakban is.

Beniczky költészete megfelelt kora ízlésének. Elég ügyes verselő, a mi már magában véve sokat tett, hogy kedvelt poeta legyen. Rímei sok helyen kifogástalanok, nyelve korához mérten többé-kevésbé folyamatos. Ezek mellett pedig különösen kiaknázza azt, a mitől hatást várhatott. Természeti képei, hasonlatai gyakran igen találók, leírásai elevenek, egyes kitételei meg határozottan költőiek. Pl. egyik bűnbánó versét így kezdi:

»Búsult életemnek
Szomorú szívemnek
Bofdog gyönyörúsége
Felséges Úristen,
Ki vagy mindenekben
Lelkemnek édessége.«

Még ma sem találunk benne kivetni valót.

Ma meglehetősen reálisnak tetsző hasonlatait az ő korában igen természetesenek és költeménybe illőknek találták. A »fonyadt gaz«-hoz, »mocsárban fetregő szúnyog«-hoz, »szélkergette polyvá«-hoz, »gyenge féreg«-hez, »szárnya-szegett légy«-hez stb. való hasonlítását a bűnös állapotnak ma nem tartjuk poetához illőnek, de a 17. században ezek hatásos kifejezések voltak. Hiszen Pázmány még prédikációiban is sok olyat mond, a mit ma köz-

beszédben is tilt az illem. Akkor senkinek sem jutott eszébe ilyenmin megbotránkozni, sőt elmés inventióknak tartották.

Beniczky népszerűségét nem csekély mértékben mozdították elő költészetének bibliás helyei. Oly bőven merített az »üdvösséges« locusokból, hogy részletezése szinte fölöslegesnek és céltalannak látszik. A fönnebb érintett korviszonyok között az ilyen verseket nemcsak gyönyörűséggel, hanem áhitattal is olvasták.

Mindezek fölött pedig technikájával hódított. A Balassa-strófát néhol még mesterénél is ügyesebben kezeli. Alliterációi nagyobb költőnek se válnának szégyenére:

Lézengő lelkeknek
Szárnya szegett légynek
Mutasd meg boldogságát.
Véle visszáat ne vonj. stb. stb.

Ezen formai tökély enged arra következtetnünk, hogy Beniczky ezeken kívül még más verseket is írt. Valószínű, hogy azok után, a melyeket szótárába beírt, nem hagyta abba a versírást. Talán épen szerelmes verseken gyakorolta magát?! Ha egy szerencsés kéz ráakadna valahol arra a notatiós könyvére, melynek nyomát egy 1706-iki Pozsonyban kelt connotatióban¹ megtaláltam, valószínűleg új eredményeket kapnánk.

Beniczky tudatosan, törekvéssel, simítással csinálta verseit. Ezt bizonyítja technikája, továbbá azon elég sok — a korhoz mérten — költői kifejezés, melyekre majdnem minden költeményében többször is akadunk. Mikor például a szerencsét »tündér ülön koholt csalárd világi hívság«-nak vagy a bűntudat mardosó állapotát »hasznos gyötrelmek«, »hasznos nyavalyá«-nak, »igaz kín«-nak, amely a bűnmegvallás által »vidul« stb. nevezi, ha mesterkéeltséget látunk is benne, azt nem tagadhatjuk, hogy itt a közönség ízlésével számot vető íróval van dolgunk. Beniczky tudott divatos író lenni.

Mindezen okok azonban, melyek a maga korában és még azután is jó sokáig népszerűséget és becsülést szereztek Beniczky költészetének, korántsem elegendők arra, hogy őt igazi költőnek nevezzük, még akkor sem, ha a költő nevet csak relative, a maga korára vonatkoztatva értjük. Sem a tárgykör változatossága, sem az eszmék gazdagsága és ereje, sem teremtő ereje, melyek együttesen vagy néha más okok közrehatása folytán külön-külön is az igazi költőt teszik, nincs meg ő nála. Beniczky ezeket nem tudta eltanulni Balassától, csak a formát; az a mi véleszületik a valódi költővel, a lélek, az ihlet nem volt meg benne. Nem írta ő egyetlen versét sem ihletből. Mikor megelégette a versek olvasását,

¹ B. cs. lt.

azt gondolta, hogy hasznos »időcsalás« lesz hasonlókot írni. Ekkor aztán más oldalról szerzett gondolatait összegezte és így termelt. Ihletet csak verseinek bekezdései árulnak el; de ez is csak másodihlet. Mikor hozzáfogott egy-egy vers írásához, még az olvasót vers hatása alatt írt. Ezért indul olykor erővel és hévvel, hanem aztán csakhamar ellaposodik és szétfoly a nagy szóáradatban.

Beniczky sokat beszél és keveset mond. De a ki csak futólag olvassa verseit, ezt észre sem veszi, mert megvesztegetik a kifejezőmódok. Pedig bűnbánó énekeiről túlzás nélkül mondhatjuk, hogy egyik a másiknak változata; csak a kifejezések, a szavak összeszövése más, a gondolatok azonosak; alig van egyikben több mint a másikban. Itt vissza kell emlékeznünk arra, a mit Pázmány penitenciális imádságaihoz való viszonyáról mondtunk. Azok az imádságok nem épen egymás változatai, nem csupán azonos gondolatoknak más alakban való kifejezései. De Beniczky csak a tonust kedvelte meg és nincs ereje a gondolatok visszaadására.

Balassa bűnbánó énekei egy erős lélek érzelmeinek hullámozása; ezt érezteti ő minden költeményében. Beniczky nyugodt kedély, lelke nem forrong és megnyilatkozása is inkább simán folyó patakhoz hasonlít, mint rohanó folyóhoz. Ő mindig elmélkedik; részletesen elmondja lelki állapotát, meg is okolja és nyugodtan várja a holnapot, mert okoskodásában arra is rájön, hogy Isten nem hagyhatja magára a bűnöst. Ugy beszél, a hogyan bármely bűnös is beszélhet, ha magába mélyed. Nem azért tetszik ma unalmasnak az olvasó előtt az ő költészete, mert sötét, mert a bűnbánat a témája, hanem azért, mert megnyilatkozása távol áll attól, hogy költészetnek nevezhessük. Nem sötét az ő költészete, sőt ellenkezőleg a bűnös állapottal nem fér össze az a mód, a hogyan ír. Nincs benne sem megható, sem elragadó. Sem a bűnös állapotot nem tudja úgy rajzolni, hogy az olvasót megindítsa, sem az Isten irgalmát nem képes úgy feltüntetni, hogy bárkit is föl-emeljen. Beszél addig, míg a *szóból* ki nem fogy, de kerekded-ségre, befejezettségre sehol sem jut.

Hatástalanságának előidézésére van a tartalom és forma közötti összhangtalanság. A bűnbánat érzelmei és gondolatai meg a Balassa-strófa játszi menete sehogy sem összevalók. Kivételt csak az »Örök boldogság kívánása« és »Hogy az Isten egyedül maga veri a hadakat és nem emberi erő által« képeznek. Ezekben van némi lendület, a közönséges beszéd-től eltérő emelkedettség, de ezekben is inkább csak részleteiben, mint egészében tud kissé fölmelegedni.

A kik eddig érdemlegesebben Beniczky irodalmi munkásságával foglalkoztak, sokkal több érdemet és érdekességet tulajdonítottak példabeszédeknek, mint istenes énekeinek. Pedig egyiket sem lehet a másiknak elébe helyezni. A közmondásoknak és más velős szólásoknak, ha magukban tekintjük, semmit sem használt az, hogy Beniczky versekbe foglalta. Soknak elvette élet, megfosztotta attól

a sokat mondó rövidségtől, mely egyik fő becsük. Némelyiket megépen a — vers kedvéért — annyira ellaposította, sőt elhomályosította, hogy első olvasásra alig érthető. Nem mindig szerencsés a közmondások összefűzésében sem; gyakran csak egymásután teszi őket, de az összefüggést nem képes éreztetni. Egyedül az életből vett hasonlatai ellen nem lehet kifogást emelni. Ezek mindig találók és az értelmezés előnyére vannak.

Ezeknek a példabeszédeknek a népre semmi visszahatásuk nem volt. A nép nem vett vissza a kiczifrázott közmondásokból egyet sem. Nem is képzelhető. A nép szereti a rövid, sokat mondó szólásokat, kialakítja, gördülékeny, sokszor ritmikus formába öltözteti axiómáit. E formához ragaszkodik és így adja nemzedékről nemzedékre tovább közmondásoknak nevezett életnézeteit. Beniczky ellenben fölczifrázta ezeket és ezzel megfosztotta természetességüktől. Képzelhető-e, hogy a nép elhagyja a régit, hogy átvévén az újat előlről kezdje az alakítást?

Hogy mi indította Beniczkyt arra, hogy a közmondásokat megverselje, az eddig mondottakból könnyen érthető. Mikor ő ránk maradt verseit írta, akkor már kifejlődött a barokk ízlés, a renaissance túlhajtása, mely rövidesen átalakított minden művészetet. A barokk ízlésnek hódoló költészetre kitűnő példa nálunk Gyöngyösi költészete. Annál inkább tetszett a vers, minél több czifraság volt benne. Beniczky is úgy akarta népszerűvé tenni a közmondásokat az úri olvasók előtt is, hogy az egyszerű köntöst, túlhajtott pompával cserélte föl. A megváltozott ízlésnek, a 17. század olvasóközönségének jobban megfelelt a külsőleg is díszesebb formába öltöztetett tanítás, mint a 16. század ilyen irányú irodalmi termékei. A 16. század tanító költészetét legnagyobb részt hosszadalmas bibliai példázatok teszik, melyek meglehetősen gyarló verszetekben jelennek meg. Ezeknek a Balassa-Rimai-féle tanító költészet után nem lehetett többé hatásuk és kedveltségük. Már Balassánál és Rimanál nem találunk hosszadalmas bibliai példákat egy-egy igazság kifejezésére, hanem, hogy valaminek az igazáról meggyőzzék az olvasót, a mindennapi életből, megfigyelésből veszik a példát. Így sokkal közvetlenebbé és hatásosabbá teszik a tanító költészetet.

Volt ugyan már Balassa előtt is ilyen rövidebb formájú és némileg közvetlenebb irányú tanító költészet Pesti Gábor és Heltai Gáspár meséiben, de ezek Beniczky korában már alakjuk miatt nem voltak olyan nagy kedveltségben. Az igazság is jobban tetszett, ha szebb formában, tarkább köntösben látták. Ebben a szellemben élve Beniczky Balassa nyomán indul a tanító költészetben is, de egészen beleilleszkedik korába és néhány oktató versét és példabeszédeit is egészen kora ízlésének megfelelően írta meg.

Czélját elérte példabeszédeivel is, meg istenes énekeivel is: igen kedvelt poeta volt nemcsak a 17., hanem a 18. században is, a mire nézve a következő adatok elég bizonyosságul szolgálnak.

Verseit 1664—1803-ig tizenötször adták ki különböző helyeken. Ezenkívül azonban kéziratban is ismerték és a kurucz táborokban is kedvelt olvasmány volt. Maradt is fenn egy ilyen kurucz kéziratos énekgyűjtemény: *Militares Cantiones*. Első részében Balassa verseiből van több, a másodikban pedig Beniczky énekei vannak.¹

Az iskolai olvasmányok közé is korán fölvették és »a tanuló ifjuságért a magyar példabeszédek alá okos és értelmes rövid mondások tétettettek deákul«. A példabeszédeket még mesegyűjteményekbe is fölvették a tanulság kifejezésére. Így tesz az 1776-ban és 1777-ben Kolozsvárott megjelent mesegyűjtemény szerkesztője is.² A példabeszédek közül sokat fölvett Kis Viczay János is Adagiuai közé.

Révay Beniczkyt Balassával és Rimaival egészen egyértékűnek tartja és »A magyar költeményes gyűjtemény közrebotsátásának ujonabb hirre adása«-ban³ az ő-verseik kiadását is kilátásba helyezi. Dicséretökre fölöslegesnek tartja a szót vesztegetni, »úgy elfogták a magyar sziveket, hogy ha említik is, már kiki önként fakad dicséretökre«.

* * *

Beniczky költészetének áttekintése után könnyen megjelölhetjük helyét irodalmunk történetében. Maradandót, örökbecsűt nem alkotott; verskötetének esztetikai értéke ma nagyon csekély, de a maga korában, sőt még a következő században is szellemi szükségletet elégített ki. Nyelve határozottan haladást mutat a költői nyelv fejlődésében. Belső értéke kevés, de a mit innen-onnan összeszedett, az olvasóközönségnek élvezetes alakban adta át. Megértette korát, számolt ízlésével: ezért volt kedvelt olvasmány az ő verses könyve másfél századon át, mikor új ízlés kezdett fejledezni. Ebben van érdeme, ez irodalmi elentősége.

6. *Beniczky Péterre vonatkozó irodalom:*

- Toldy Ferencz: Beniczky Péter kora, s némely fontos kicsiség Új Magyar Múzeum. 1853.
- Komáromy András: Adalékok Beniczky Péter életéhez. Tört. Tár 1885., 1888.
- » » Thurzó Mária végrendelete és Beniczky Péter a költő. Századok. 1887.

¹ Pesti Napló. 1855. ápr. 7. sz. Waltherr Imre cikke.

² Beóthy Zs. Szépprózai elbeszélés. I. k. 145. l.

³ Váczi kegyesrendi házi könyvtár. Miscellanea VI. k.

- Walther Imre: Kurucz dalok, s egy XVII. századbeli költő versei. Pesti Napló 1855.
- Gáspár Imre: Beniczky Péter XVII-ik századi magyar költőt versei. Vasárnapi Ujság 1873. 45. sz.
- Fülöp Adorján: Rimai János és Beniczky Péter. Figyelő XI.
- Thaly Kálmán: Gyöngyösy István életéhez és Beniczky Péter-ről. Figyelő XIII.
- Imre Sándor: Beniczky Péter példabeszédei. Árvizkönyv Szeged javára. Budapest. 1880.

KOVÁCS DEZSŐ.

MISKOLCZI GÁSPÁR.

Az első magyar nyelvű állattan 1702-ben jelent meg. Címe: *Egy jeles vadkert, avagy az oktalan állatoknak, úgymint: 1. a négy lábúaknak, 2. a madaraknak, 3. az halaknak, 4. a csúszómászó állatoknak, 5. a bogaraknak, öt könyvekbe foglaltatott teljes históriája.* Mely elsőben a tudós és híres *Franzius Farkas*, wittenbergi szentírás magyarázó doctor által deák nyelven irattatott és sok ízben kinyomtatott. Azután a boldog emlékezetű *Miskolczi Gáspár*, sok szép ekleziáknak mind Magyarországbán, mind Erdélyben hasznos tanítója által magyar nyelvre fordíttatott. Most pedig a magyar nemzet kedvéért, mint olyan hasznos munka, közönséges haszonra világra bocsáttatott. Lőcsén, nyomtatott 1702. esztendőben.

Miskolczi Gáspár 1629-ben született, mint maga mondja előljáró-beszédében, hogy 1689-ben, élete 61-ik esztendejében járt. Nevéből következtetve miskolczi származású. Hogy Leidában is járt, maga említi. A skóciai lúdkorácsú csodálatos bűvár-féle madárról írja, hogy a leidai híres akadémia ritkaságai közt maga is látta (444. lap). Lejebb meg (534.) egy halról beszél, melynek »orra mintegy másfél singnyi hosszú s fél arasznyi szélességű, kétélű pallosforma igen erős fogakkal vagon formálva; az amerikai népek a keresztyének közé való beszármazásokig a vasnak erejét s hasznát nem tudván efféle hal orrával (rövid fanyélbe csinálván) éltenek pallos gyanánt ellenségek ellen«. Ilyen feyvert maga is látott Leidában és Utrechtben.

Ugy látom, előbb a leidai egyetemet látogatta. Enyedi Sámuel »Disputatio medica inauguralis« című dissertatióját Utrechtben 1653. jul. 1-én tartja s a többek közt Miskolczi Gáspár hittanhallgatónak is ajánlja. De Leidából nem rég távoztatott. Becskházi V. István »Disputatio theologica de causa salutis« czímen 1653. jul. 15-én Coccejus János dr. prof. elnöklete alatt értekezett s kinyomtatott munkáját a többiek közt Miskolczi Gáspár hittanhallgató barátjának is ajánlja. Posaházi János ugyanebben az esztendőben decz. 10-én Utrechtben tartott »Disputatio metaphysica«-ját Regius

Henrik és Voet Pál tanárain kívül, barátainak, köztök Miskolczinak ajánlja. De már 1654 nyarán Frankfurtban van. Megjelent ily című munkája: *Angliai independentismus*, avagy az eclésiai fenytékben és a külső isteni tiszteletre tartozó jó rendtartásokban minden reformata ecclesiáktól különböző fejtelten lábság. Egy néhány szavahető tudós belgiumi doctoroknak írásokból rövideden öszveszedegettetett és magyar nyelven kibocsáttatott Miskolczi C. Caspar által.

Nyomtattatott Vosperg János által, 1654. esztendőben.«

Az »ajánló levél« Franekerában kelt, 1654 pünkösdi hava 12. napján. Ajánlja Zemplén- és Abauj vármegye lelki tanítóinak »nekem bizodalmas fautorimnak«.

Azt mondja, hogy bár az independentismust nálunk még nem is igen ismerik hírből sem s így most nem veszedelmes. De azzá lehet. Résen kell állani. Úgy látszik azonban, a munka megírásának főindító oka, hogy ez idétt nálunk, ha valakit üldözni akartak, csak ráfogták, hogy independens (Apáczai). Ugyannyira, hogyha valaki, a ki külföldi akadémiákon is megfordult »valamely személyben vagy bevött szokásban való fogyatkozást, tánczot, eggyes italt, trágárkodást, esküvéseket nem javálnak, azonban azokat, melyek a községnek a tudományban és kegyességben való nevedésre szükségesek, faggatják, ottan mindjárt kárhooztatásképpen ujjítóknak, puritánusoknak, independenseknek, és nem tudom, mind minék szokták nevezetni«. De hogy mi az a puritanismus, independentismus ingyen sem tudják. Úgy látszik, titokban Miskolczit vádolták ilyesmivel. Meg akarta tehát ismertetni az independentismust a maga valóságában s vallást tenni a maga meggyőződéséről.

Azután az olvasóhoz latin ajánlást ír Arnoldus Miklós dr., a franekerai akadémia professora és rectora, 1654. máj. 13-ról keltezve, melyben Miskolczit »doctissimus vir juvenis«-nek nevezi. Aztán »Az gonosz szemű olvasókhooz« szólván, számot ad forrásairól.

A végén, a tartalomjegyzék előtt 4 számozatlan lapon: Oda elegiaca avagy amaz utálatos fejtelten lábságnak tenyészésén bánkodó magyar versek. Alá írva:

Hazája kívül bujdosó
Arra szivből kívánkozó
Bereghi M. János.

A munka 150 lap, az előzményeken kívül, maga az angliai independentismus.

Haza jövéen, ónódi pap lett. Szécsi István »Disputatio theologica de potestate clavium« című értekezését, melyet az utrechti egyetemen 1664. szeptemberében tartott, mint ónódi papnak, ajánlja Miskolczinak.

Liszikai P. András ugyanott, 1667. jun. 5-én »Disputatio theologica de sanctorum angelorum vigilia et custodia circa fideles« czímen kiadott munkája ajánlásában, minden közelebbi jelzés nélkül, Miskolczit csak papnak mondja. De tudjuk, hogy 1668-ban már bodrogkeresztúri pap. Szoboszlói Mihály ez évi febr. 15-én az utrechti egyetemen »Diatriba de homine spirituali« czímen tartott értekezését Miskolczinak, a bodrogkeresztúri papnak ajánlja.

Majd szilágysomlyói pap lett. Nagy László szerint 1678—1685 paposkodott itt. A fejedelmi korszakban erős katonaórség volt Somlyón. Az órség vallásos szükségleteinek kielégítésére szükség volt a ref. pap szolgálatára. Ezért Apafi fejedelem Fogarasban 1678. febr. 23-án kelt rendeletével Miskolczit az órség jegyzékébe felvétette s számára havonként 8 frt tiszteletdíjat utalványoztatott. Az ő papsága idején, így 1685-ben is, több rendbeli építkezés folyt. Látszik, hogy szívén viselte egyháza ügyeit.¹

Aztán a nagybányai ev. ref. egyház papja volt. De 1689. nov. 4-én Ravasz Ferencz jezsuita izgatásaira hivatalából, papi lakásából, családotól együtt, törvénytelenül, erőszakkal kiverték, paptársával, Nánási Istvánnal s Tseh Márton német prédikátorral egyetemben. Velük egy sorsban részesült két derék tanuló ifjú is. A földönfutók Erdélybe menekültek, hol Teleky Mihály vette őket pártfogásba, Apafi fejedelem kegyeibe ajánlván. 1690. augusztusában jöttek be. Tseh Márton Beszterczen telepedett meg. Miskolczit és Nánásit a fejedelem görgényi házába helyezte el s illő ellátásukról gondoskodott. Miskolczi a szomszéd falubeli uraknak is szívesen látott kedves vendége volt. Egy alkalommal asztalnál épen arról beszélgettek, hogy minő becses, közhasznú munka a Franzius híres könyve s minő kár, hogy magyarul nem olvashatni. Ez a szívébe ütődött Miskolczinak. Bizonyára a görgényi vadászatok s az azokról való beszélgetések is ingerelték. Hozzá fogott a fordításhoz s görgényi otiumában négy hónap alatt befejezte. A bevezetést 1691. aug. 25-én keltezi. Pártfogóinak, czegei id. Vas György és neje, Nemes Mária úrasszonynak ajánlja. De ki nem adhatta. Atallotta házalni vele, meg azt is gondolta, hogy hátha eredeti, nagyobb becsű és hasznú magyar könyvek megjelenésének vágná útját.

Görgényből, illetőleg Gernyeszegről 1692-ben a magyarigeni harmadik papságra ment, onnan 1695-ben a székelyudvarhelyi esperességre.²

A munka csak Miskolczi halála után jelenhetett meg Lőcsén, a hol akkor a könyvnyomtató műhely egyik *cultura* épen a fordító fia, Miskolczi Ferencz volt, ki az előljáró beszéd után kegyeletes verssorokat is írt. S mintegy fiúi, jóleső büszkeséggel mondja:

¹ A szilágyszolnoki ev. ref. egyház története. (Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1878).

² Bartók Dénes magyarigeni ev. ref. lelkész szíves közlése.

Jól vagyon, jó atyám! tisztedet követted,
 Az Isten igéjét másoknak hirdetted
 Ezt írással s nyelvvel midőn véghez vitted,
 Anyaszentegyházát szépen ékesgetted.

Jól vagyon! nem maradsz feledékenységben,
 Nem halsz meg, mert neved él e könyvecskében,
 Sőt sokaknak forgasz emlékezetekben!
 Légy áldott s nyugodjál csendesen a földben.

Ennek az egész állattannak vallásos és erkölcsi hangulata, alapeszméje van. Abból indul ki, hogy az első emberpár bűnbeesése óta Isten »öt igen jeles tanító doktorokat« rendele az ember mellé, hogy a bűntől megtompított lelkét tanításukkal az üdvösség útjára vezessék. Ezek: az Ur szent igéje, tisztaságos lelke, sok szép csodatétele, e világi sok keserves nyomorúság s e nagy látható világnak alkotmánya. Az állatok különösen jeles tanítómestereink. Az oktan állatoktól tanulhatunk engedelmisséget, mértékletes életet, tisztünkben való serénykedést, Isten iránt való háladatosságot. Épen azért minden állatnál előbb megismerteti az illető állat természetét, szaporodását, táplálkozását, hasznát, megszelidítésének módját, stb. Aztán levonja a tanulságokat.

A tanulságok nagyobbára vagy vallásosak vagy legalább vallásosak is. Nézzük pl. a tevét! Miután a maga módja szerint megismertette az állatot, ezt a kérdést veti fel: Micsoda dolgoknak lehet példázója a teve? és micsoda tanúságink származhatnak róla? Felelet: »Bizony dolog, sok szép példázatok lehetnek a tevének természetiről és sok jeles tanúságokat is vehetünk rólok, kiváltképen a lelki tanítók személyére alkalmaztathatókat.

1. A teve igen nagy szánakozásra méltó állat, melynek teste is a természettől holmi sok csomókkal és púposságokkal csúfoltatott meg, hogy ebből is tessék ki, hogy ő csak teherviselésre és nyomorúságszenvedésre rendeltetett legyen. Ezenképen az evangéliumnak hirdetői e világ előtt merő csak csúfok és pökedelmek. Mert a Krisztus arra nem választotta e világnak bölcseit, hanem erőtleneket, a kik mindazáltal mind magok sokféle nyomorúságit, mind pedig más megsebhedett lelkiismereteket békességes tűréssel viselni kényszerítettnek.

2. Miképenhogy nagy természeti ellenkezés vagyon a lovak és tevék között, de azért ugyancsak a lovak futamodnak meg a tevék előtt, azonképen ritkán vagyon egység a lovakon ülők, azaz a világi kevély főrendek között és a szegény gyalog sétáló lelki tanítók között. Mert amazok, mint megannyi kényes kanczák, mind elméjekkel, mind tisztán való lépésekkel és testeknek mód nélkül való ékesgetésekkel csak bujálkodnak; a szegény lelki tanítók pedig, úgy mint kik nagy teherviselésre rendeltettek, csak fejlefűggesztve és mindenütt nagy együgyüen járnak. Mindazáltal

azok a negédes főrendek szintén úgy kénszerítettnek fejet hajtani a lelki tanítóknak, mint a kegyetlen tyranusok a Krisztusnak.

3. Miképenhogy a tevének teje, az asszonyi állatén kivül, minden oktalan állatnak tejénél jobb és édesebb, azonképen az evangyéliumi tudomány, mely körül az istenes tanítók forgolódnak és a mely az atya Istennek kebeléből szent fia által származván, a mi békességünk és bűnünk bocsánatja felől minket bizonyosokká tészén, igen édességes, gyönyörűséges, a megrettent lelkiesmereteknek hathatóképen megvigasztalója és minden nyomorúságokban kész orvossága.

4. Miképenhogy a tevékben egymáshoz való nagy barátságos szeretet vagyon, főképen a betegekhez és egyéb közülök való erőtelenekhez, azonképen a lelki tanítók között a szent egyességnek és egymáshoz való szeretetnek szorosán való követése igen megkívántatik, hogy az ő nyavalyájokat és boldogtalanságokat, melyekkel azonkivül is eléggé megterhelhetnek, magok is annál inkább ne neveljék és ne tetézzék, hanem inkább mások méltatlan szenvedésin szánakozók legyenek.

5. Miképen hogy a tevék a fajtalanság nélkül való tiszta életben igen gyönyörködnek, ezenképen a tiszta jámbor életet közönségesen minden embereknek, de főképen a lelki tanítóknak követniük kell; a tisztátalan élettől pedig s kiváltképen a maga vérségebe való baromi elegyedéstől felette igen illik magokat oltalmazni.

6. Miképen hogy a tevék kevés eleséggel megelégedők, a szomjúságot sok ideig szenvedhetők és minekelötte innának, annakelőtte a vizet lábokkal felzavarják, azonképen a lelki tanítók a külső állatokkal való élésben igen mértékletesek legyenek, ne legyenek a fősvénységnek, undok nyereségnek, uzsorának követői. Hanem felrészént való értékecskéjekkel s jövedelmececskéjekkel megelégedvén, éljenek azokkal istenesen minden tobzódás nélkül, megdondolván, hogy ők e világon a keserűség kenyerével és a könyhullatásoknak sós vizével való élésre hivattattanak legyen Istentől.

Mind azáltal a tevéknek a lábokkal való vízfelzavarások gyalázatképen is vétethetik. Mert miképenhogy a tevék a vizet tisztán nem ihatják, hanem először lábokkal felzavarják, azonképen vajki sokan vannak olyan természetű emberek, a kiknek úgy tesszik, hogy semmi dolgokat addig véghez nem vihetik, miglen a mások között való szép egyességnek vizét fel nem zavarják és az atyafiak között háborúságot nem szerehetnek.

7. Miképenhogy a tevék az ő térdeknek megütése után menten letérdepelnek, azonképen a lelki tanítóknak minden terheket és nehézségeket békességes tűréssel illik szenvedni.

8. Miképenhogy a tevék szokásoknál hosszabb útat napjában nem mennek és erejek felett való terhet is magokra fel nem vesznek, azonképen az istenes lelki tanítókhöz az ő hozzájok nem illendő dolgokat követni, a reájok nézendőket pedig elmúlatni és

rendek felett való tisztességet kívánni semmiképen nem illik. Ide illendő ama tevének példája, a ki a nagy Jupiter istentől szarvakat kíván vala magának, a melyért a Jupiter reá megharagudván, azt nyéré magának véle, hogy a füleit is félig elmeteltette s azonban szarvat sem adott nékie. Így jár, a ki másét kívánja, a magáét is elveszti.

9. Miképenhogy a tevék a táncztanulásra és tombolásra igen alkalmatlanok, azonképen az istenes tanítóknak a testi gyönyörűségekre és egyéb világi haszontalanságokra ingyen még csak ügyet sem illik vetniek.

10. A minthogy a tevéknek sok ijas-fias gyomrok vagyon, a jobban való emésztésnek okáért, mely végett szüntelen kérődzenek is, azonképen a jó lelki tanítók is a melyeket prédikálások által a népnek eleibe akarnak adni, annak előtte azokról szorgalmasan elmélkedjenek, azokat jól megtanulják és ne mondjanak mindent, a mi a nyelvekre jó, hogy a gyengéket meg ne botránkoztassák.

11. Miképenhogy a tevéknek egy bizonyos helybe rakodott epéjek nincsen, hanem széjjel az erekre oszlott epécskéjek vagyon, azonképen a lelki tanítóknak is a haragra késedelmeseknek kell lenniök.»

Azután még fejtegeti, hogy »mért mondatik a teve tisztátalannak és megétele is miért tiltatott volt meg a zsidóktól«.

Meg azt, hogy »miképen mondja az Írás, hogy Keresztelő szent János teveszorból szótt köntöst és széles szijövet viselt«.

Izelítőül közöltem ezt egész terjedelmében. A lelki tanítókkal, papokkal különben is gyakran foglalkozik. Az evangélium hirdetői az egész föld kerekességén széthordják a szent tudományt; maga Krisztus rendeli el őket; gyakorta veszedelem, számkivetés, megcsúfoltatás, szegénység, szenvedés a részök; a kegyes és istenfélő emberektől sok jót vesznek, a tisztátalan életüektől penitencia-nemtartóktól sokféle keserűséget, nekik kell első sorban feddhetetleneknek lenniök; naponként tanulniök, az isteni félelemben magokat gyakorolniök kell, ellenségeiket jól ismerniök s velök az Isten igéjével szünetlen harczolniök. (A lórúl.) Az igazi egyházi szolgában megkívántatik a bátor szív és kész elme, szelidség; többet építenek a nyomorúságos időben, mint egyébkor. De némely tanító, főkép az elsőségért verseng, semmiben sem állhatatós. (Az ökörrül és tehénrül.) A jó lelki tanítónak nem elég az ígét csak hirdetni, hanem egész életét Istennek kell szentelnie. (A juhokról.) Az egyházi rendet szelid és emberségtudó erkölcs ékesíti. (A hattyúról.) Vannak rossz papok, a kik bár naponként szöszékre lépnek, soha egy prédikációt sem írtak, minden beszédöket »csak mások írásiból toldozzák, foldozzák« s a közönség akárhányszor még becsüli, sőt csodálja őket; akárhány tudatlan papnak sokkal nagyobb a bátorsága, illetőleg szemtelensége, mint a tudománya; konganak, mint az üres hordó. (A puplikánról.)

Tanulságokat, erkölcsi czélzatú hasonlatokat von le a *valásra* vonatkozólag. (Az oroszlánról. Az unicornisról.) Tanít az *egyházról*. (A galambról. A fecskéről. A hálczionról.) S annak ellenségeiről. (Az unicornisról. A csókáról.) *Az isteni törvényről*. (A hollóról.) Elmékedések tárgya: *Krisztus*. (A szarvasról. A juhokról. A kecskéről. A fenixmadárról.) *A hívő keresztyének*. (A beléndről. A számárról. A szarvasról. A juhokról. A fenixmadárról. A gólyáról. A tyúkról. A pacsirtáról. A verébről.) *A belső ellenségek*. (A rókáról.) *Az istentelenek*. (A disznóról. A hollóról.) *A pogányok*. (Az ebekről.) *Az eretnekek*. (A rókáról. A farkasról.) *A neutrálista*. (Az öszvérről.) *A hypokrita*. (Az öszvérről.) *Az ördög*. (A rókáról. A farkasról. A krokodilusról. A páváról. A harkályról. A hálczionról.)

Megcsendül tanításaiban a *haza* neve és szeretete is. Gyalázatosak azok, a kik »nemhogy mind a vérig vitézkednének ellenségekkel, hanem, még alattomban megegyeznek vélek. Holott bizony dolog, hogy minden embereknek a darázshoz hasonlóknak kellene lenni, keresztyéni vallások és boldogtalan hazájok, feleségek, gyermekek, kedves atyjokfiainak a török ellen való megmarasztása végett. Mert valaminthogy a gyermekektől megbúsított darázsok annál inkább gonoszoknak, szintén oly megbúsult s megkeseredett szívvel, lélekkel kellene, kinek-kinek darázsmódra csoportonként felkelni s öszvegyülni a hazának s az igaz vallásnak megesküdt ellenségi ellen«. (A darázsról.) Vagy *a szabadságot* dicsőíti, egy circio-nak nevezett indiai madárról mondván: »Inkább akar a szabadságban kökénnyel s vadkörtvélylyel élni, hogy nem mint a szép czifra palotákban való raboskodásban figével és malozsaszóllóval tápláltatni. A mely maga jeles példájával ez a madár igen reá emlékeztet bennünket ama jeles közmondásnak helyes voltára: crede mihi, qui bene latuit, bene vixit, azaz: hidd el, hogy nincs gyönyörösebb élet, mint a ki minden tisztviselés nélkül mások reversalisos szolgálatja nélkül, a maga kis alkalmatosságában csendesen élhet.« Természetesen, ő még csak a nemesi szabadságot érti. Boldog az a *republika*, melyben a vezetők fel nem fuvalkodnak, az alattvalókat nem sanyargatják, a méltatlanokat a kapaszkodásban meggátolják, a hol nincs személyválogatás, hanem »az egyenlők között mindenek egyenlőképen folynak«. (A darvakról.) Leczkét ad a *fejedelmeknek, kormányzóknak*. (Az oroszlánról. A porfiróról. A harkályról. A sasról); a *főrendeknek* (A gémről. A czethalról). Megfeddi a *tyrannusokat* (A békáról); a *pártütöket* (Az oroszlánról). *Nagy Sándornak* (A párdaczról) egész külön fejezetet szentel. Ép így a *perzsa* (A medvéről) és *török* (A tigrisről) birodalomnak. Megemlékezik a békében dolgozó *magistratusokról* (A lórol), tanácsosokról (A czethalról) és a *vitézekről, a hadakozásról* (A harkályról). Nem feledkezik meg az *emberi elméről* (A lórol); sorra veszi: a *tudósokat* (A medvéről. A baglyokról); a *sofistákat* (A gözüről); a *tudatlanokat* (A számárról. A file-

miléről) és *eszteleneket* (A struczmadárról); az *igaz embert* (Az oroszlánról); a *jó gazdát* (A mókusról); a *tékozlót* (A buárról); a *tobzódót* (A guloról. A rigóról); a *fősvényt* (A szarvasról. A disznóról); az *örökségre lesőt* (A saskeselyűről); a *hamis prokátort* (A gödényről); *álbarátot* (u. o.); az *irigyet* (A tekenősbékáról. A sasról); a *hizelkedőt és rágalmazót* (A macskáról. A majomról. A puplikánról); a *csacsogót* (A lúdról); a *szitkosokat* (A salamandráról. A békáról) és az *alajosokat* (A chaméleonról). Tükröt mutat a *kevélyeknek és piperkedőknek* (A páváról); a *bujaságnak* (A lúdról). A gödényről szoltában azt mondja: »A gödény szép fejér, ártatlan színű köntöst visel, főképen a begyi merő selyemforma kedves lágyságot mutat, élete pedig a halaknak igen ártalmas, a halastók gazdáinak pedig felette igen káros: ilyen a gonosz feslett erkölcsű asszony állat; orczája pénzen vött piros, nyaka, begyi félig meztelen, beszéde nyájas mosolygó, melyekkel a magokra vigyázatlan ifjakat halálos törbe ejti, jámbor férjét pedig megcsalja s meg is károsítja és végre osztán meg is szegényíti.« Megrójjá a *paráznákat*. (A kakukról.) Ám a *jó asszony* a teknős békához hasonlít. »Innen vette volt Apelles, vagy mint némelyeknek tetszik, Fidiás a ki Venust egy teknős békán állva szokta volt kiírni, melylyel azt akarta jelenteni, hogy a jó asszonyi állatnak mindenkor házában vesztég ülőnek kelljen lenni. Mert miképenhogy Horatiusként a jó férfiak arról dicsértetnek egyikről, ha messze földet jártanak, sok szép nemes városokat láttanak és sok nemzetségnek erkölcsseit, rendtartásait szemlélték, azonképen a tisztességbéli asszonyi állatoknak az szolgál szép dicséretekre, hogyha házokban vesztég ülnek, utszáról utszára nem pesletnek, ők is nem mindeneket, de őket is nem mindenek esmérik, hogy méltán az mondathassék felőlők: Ez asszonyi állat felől még a hír is szégyenli hazugságot mondani. Ellenben pedig igen vesztétül vagyon a tekenős békának dolga, hamikor az ő házától messze távozik, azonképen a jó asszonyi állatnak becstelenségére alig lehet egy általabb út, mintha gyakorta házán kívül széjjel vándorol, melyre szomorú példa lehet a Dina eseti.« A prücsök is a jó háziasszony képe. Köztök csak a hímek czirpelnek, a nőstények hallgatnak, »magok példájával a jó asszonyi állatoknak is azt commendálván«. Hozzá szól a *gyermekneveléshez* is, azt mondván: »Miképenhogy a ló a szüntelen verés és sarkantyúzás által jóvá nem tétetik, azonképen a skólabeli gyermekecskék is szép édes szóval a tanuláshoz inkább hozzá édesednek, hogynem mint a sok verés és rivogatás által. A melyet bár megjegyyezzenek a kemény verekedő mesterek, minémüek a mi skóláinkban elegen vannak, mert az ilyetének még a könnyű és serény elméket is az ő keménységekkel elvadítják és gorombává tészik.« Sőt azt a szabályt is hangoztatja, hogy ha: »a sok ételtől a filemile felettébb meghizik, szavának szépen hangicsálását elveszti; azonképen a deák is teli hassal serényen nem tanul«. A *megelégedésre* int,

mondván, hogy »boldogul él az, a ki az ő fél részént való tisztességes falusi állapotjával megelégszik; de valakik feljebb, t. i. vármegye vagy ország szolgálatjára vágyódnak, azoknak minden sáron, vizen seppedéken egyre kell gázolniok«. (A lóról.) Még az *állatvédelem* is helyet talál okoskodásai közt. »Fabiusnál olvasuk, hogy az areopegusbéliek egykor egy gyermeknek csak az okáért vétették vala fejét, mivelhogy valamennyi fűrjeket kaphattott, mindegyik szemeket kitolta. Ezt pedig azért cselekedték, mert abból vették eszekbe, hogy az jövőben is kegyetlenségben gyönyörködő ember lenne, minekokáért ily nagy gonosznak jó idején eleit akarták venni. Mivelhogy még az oktafan állatoknak is, melyek se magunknak, se barmainknak nem ártának, illendő ok nélkül csak magunk indulati gyönyörködtetésből nem szabad kegyetlenkednünk megtetszik a szentírásnak tilalmiból. A minthogy az Istennek könyve vétkül tulajdonítja Bálámnak, hogy az ő szamarát büntelen annyira verte s taglotta.«

Mikor a menyétről, nyestről, evetről, pézsmamacskáról, petymetről, borzról, süldisznóról, hódról, vidráról beszél, azt mondja, hogy mindezek »szépen kiábrázolják a *paraszto*knak és egyéb *sibi soli* embereknek állapotjokat, kik csak magános életet élvén, csak magokra, cselédjekre és azoknak mindennapi ételekre, ruházatjokra viselnek gondot; messze országokra nem bujdosnak, nem kereskednek; sem eszakkal, sem fegyverekkel, sem külső értékelék a hazának megmaradását nem munkálkodják, hanem csak magokra és cselédjekre tartozó házi jóknak bégyűjtésében fáradoznak«. Nincs bennök nemzeti erkölcs. Nem tanulnak. »Az ő magzataikat csak otthon a puczikban nevelik, nem hordják a közönséges gyűlésekbe és semmi affélére nem tanítgatják, mely által valami becsületes állapotra kaphatnának, hanem merő baromi módon nevednek fel.«

Különben a *kalmárokról* sem a legjobb vélekedéssel van. A fűrjekről szólóban azt mondja, hogy a kalmárok nem foglaltoskodnak a deáki és egyéb dicséretes tudományokkal és »nincs előttök kedvesebb s gyönyörűségesebb, mint ragadozások és tolvajkodások által gazdagodni, csalárdsággal s mások kárával hizakodni, a melyektől a kegyes lelkek irtóznak«. S kiserkeszti a *zsidókat* is. »A keresztyének között békességesen lakó zsidók azon háládósággal fizetnek ma minékünk, a mint az egér szokott fizetni az ő gazdája erszényének. Mert valaminthogy az egér meg-rágja az erszényt, azonképen a zsidók a keresztyéneknek minden javokat s gazdagságokat az ő család árujokkal és módnélkül való uzsorájokkal kicsalják s elprédálják. Az egér éjjel is az ő porczogva való ételivel magát elárulja, azonképen a zsidók a keresztyének ellen való álnok sziveket semmiképen el nem titkolhatják.«

Mind e sok tanulság, hasonlat a munka két első, terjedelmesebb részében, az emlősökről és madarokról szólókban fordulnak

elő bőségesen, minden állat után. A halakról szóló harmadik fejezetnél már igen meggyérülnek. Meg is mondja a szerző a bevezetésben: »Az istenes olvasók ennekutána már én tőlem is ne várják a vízi állatoknak, természeteknek oly bő beszéddel erre vagy amarra való alkalmaztatását, a minémük a feljebb való két traktákban tőlem érttettenek.« De a végén az egész művet egy vallásos »bérekesztés«-sel zárja be. »Mindezeket pedig az embereknek hasznokra és oktattatásokra teremtette a mindenható Isten, hogy mindezekből annál inkább esmerhessük meg őtet, egyedül mindeneket cselekedhető hatalmas és bölcs Istennek lenni. A ki minthogy mindezeket semmiből egy szavával teremtette, úgy ma is mindezekre hűséges gondot is visel, táplálja, szaporítja s igazgatja őket. Kinek legyen dicsőség, áldás és hálaadás mindörökké, amen!«

E hasonlatok előtt azonban kedves, vonzó modorban megismerteti az egyes állatokat. Természetes, a kor tudományos állapotainak megfelelően, sok benne a babonás, csodás, téves. Egész komolyan leírja, mint valóságot, a mesés *fénix*-madarat. Ép így nem a ma is ismert ártatlan, hanem a rettenetes mérgű, csodálatos *basiliskust*, a *sárkányt*, az *unikornist*.

Sokan kételkednek, hogy Sámson 300 rókát összefoghatott, kettőnként, farkoknál fogva összekötötte, mindenik párnak farka közé tüzes üszköt tett s így a filiszteusok búzaföldjére bocsátván, vetésüket tönkre tette. Hosszasan bizonyítja, hogy ez lehetséges.

Egész komolyan elmondja Bonfinius után, hogy egy farkas a vadászaton elfogatván, oda érkezik egy ember, a ki »igen sokakért szokott vala kezes lenni, kinek a vadász csak mintegy tréfaképpen azt mondja: avagy ezért is kezes akarsz-e lenni? Megfelel amaz: Igenis. Melynek szavára a vadász elereszti a farkast, a mely farkas az ő kezesének házára annyira számot tartott annak utána is, hogy lovait s teheneit a mezőrül sokszor seregenként haza hajtotta. Így szoktak ám a kegyetlen fenevadak is a vélek közlött jótéteményről megemlékezni«.

Lépten-nyomon találkozunk közkeletű babonás hiedelmekkel. Így azt mondja, hogy a denevér a gólya tojásai után leselkedik és ha csak megillesheti is, mindjárt megzárulnak. De a gólyák platán-levelet szoktak fészkeikbe hordani, mert annak olyan ereje van, hogy ha a denevér csak megilleti is, mindjárt »minden ereje elszakad«. Mikor pedig a gólyát a kígyó megmarja, menten fekete gyopárt és bolhafüvet keres, azt teszi a sebre s meggyógyul. Az ibis gyakorta bélszorulásban szenved, de magát igen ügyesen tudja klistélyozni. Ettől tanulták az egyiptomiak a klistélyozást. Ha ennek a madárnak a tolla megérinti a krokodílust, soha tovább nem mehet, hanem meghal tőle. Ha a réczének gyomorbaja esik, békalencsét eszik, azzal purgálja magát. A varjak példás házasságot élnek. Ha az egyik meghal, a másik teljes életében özvegy marad, úgy gyászolja. Némely varju 900 esztendeig is élél özvegy

korban. Ép így a gerlicze is, ha társa elpusztul, »soha többé meg nem párosodik, hanem csak egyedül jár s kél, még pedig a vadon erdőkön; más madarak társaságát kerüli, magában nyögdögél; ha mikor innya akar, elsőben lábaival a vizet felzavarja, s úgy iszik abból«. Elmondja, hogy egy régi királynak szelidített levélhordó varjuja volt, igen okos állat. »Mindazonáltal hihetőbb dolog, hogy ebben a varjuban az ördög munkálkodott.« A tinnunculus madárnak olyan nagy hatása van a galambokra, hogy ha négy részre vágják s a ház négy szegletén a földbe ássák, attól a háztól a galambok soha el nem vadulnak. (Idézet Pliniusból.) A galamb előbb sós földet, még pedig, ha mást nem kaphat, vizelettel megáztatott sós földet ad fiókáinak, hogy »ezáltal az ételnek annál nagyobb kívánása légyen és nevedjék benne«. A porfirio madár »mihelyen parázna asszonyi állatot lát, menten holt-elevenné lészen miatta; ha pedig eszébe veszi, hogy az ő gazdasszonya is parázna életet él, felakasztja magát bánatában«. A sátán néha szarka képében jelenik meg. Ha a harkály odújának száját valaki bármilyen erősen kővel bedugja is, ismer ő egy füvet, melylyel a követ csak megérinti s kiugrik a lyukból. (Aelianus.) A fürjet nem bántja a méreg, sőt hízik tőle. A fecskét gyakran bántja szemfájás. Vérehulló füvet keres, annak nedvével gyógyítja magát. Van egy silfás nevű bogár, mely »a fecskefiak után felette igen incselkedik«, eltölti a fészket molylyal. A fecske méhfüvet hint a fészekbe, attól elpusztul a moly. A tengelicz és csíz úgy gyűlöli egymást, hogy ha megölik őket s a véreket összekeverik, az »menten külön foly egymástól«. A tengelicz a számrára is haragszik, mert a bojtorjához szokta dörgölni hátát s bugáit lerontja, magvát kihullatja vagy meg is eszi. A kecskefejő madár a kecskéket alattomban megszopja. De utána elszárad a kecske tölgye, úgy, hogy abban az esztendőben többször nem fejhetik, sőt sok kecske meg is vakul miatta. A delfinek nemcsak egymást temetik el, hanem a holt embert is, ha ráakadnak. Ha pedig a delfinek valami nyavalyája esik, egy simia nevű tengeri halat keres, megeszi, avval gyógyítja magát. Epen úgy, mint a hogy az oroszán majmot eszik orvosságul. A tengeri harcsa húsa igen nehezen emészthető és a szem látását is tompítja, főképen, ha a hal régi és vén. A tengeri farkasnak nevezett hal fejében »néminemű kő terem« s azért »a hidegtől felette igen háborgattatik, a minthogy a több egyéb halak is, valamelyeknek fejében kő terem, igen fázékonyak, mivelhogy a kőnek temérdek matériájában a hidegség kelletnél tovább tartóztatik«. A pastinacza hálnak igen hosszú és mérges fulánkja van, a mit vele megszúr, pusztul, nem használ semmi orvosság. Ha az élőfákat vele csak megérinti is, menten elszáradnak.

A gyöngytermésről így ír: »Tavaszkor a csigák a fővényes földre kimásznak, hogy a napfényen magokat melengessék. Azonban a természetnek csudálatos rendi szerint a jó melegen néminemű bujá indulat gerjed fel benne, a ki miatt egészen megnyílnak és

elnyújtózáván, ott hálnak és így éjjel az égnek harmatjával meg-
telnek, melyet magokba befogván, véle dolgokra mennek. De
azonban azt, mint valami méhekben fogadott magot, Istennek csudá-
latos gondviselése által naponkint melengetik, nevelik s készítgetik
és midőn eljő a megérésnek és tőle való megszabadulásnak ideje,
hat szem gyöngyöket szűlnek, melyeket vagy magok eleresztenek,
vagy hogy hálóval kifogattatván s meghasítván, vésznek ki belőlök
és annakutánna megfúrják.« Nyájanként járnak s királynéjok van,
mint a méheknek. A halászok arra igyekeznek, hogy ezt fogják
el, mert akkor a többi mind megáll.

A kígyók téli álmuk alatt »igen megszennyesednek, sőt
szemeik is nagy részént meghomályosodnak«. Mikor tavasszal
kibujnak, egy darabig megtartóztatják magokat az ételtől. Azután
köményt keresnek; azt eszik s megujhódnak tőle.

A kígyó nagyon szereti a tejet. Ha valaki kígyótojást nyel
le s benne a kígyó megterem, az orvosok forró tejet tartanak
a szája alá, azzal csalják ki a kígyót. Ha nádszállal *egyszer* meg-
ütöd a kígyót, menten elbágyad, elhal belé; de ha *többször* ütöd,
megvered vele, megéled, megerősödik. A kígyóméreg nem egyéb,
mint az állat epéje, vagy gyomorsavja. Hathatósága függ a kígyó
táplálkozásától. Így »a mely kígyók Síríában és Arábiában a
balzsasoomtermő csemeték között táplálódnak, azoktól nem kell
annyira félni, mint a mely kígyó varasbékát eszik«. A kígyómarás
ellen igen jó: a szarvas agancsának füstje, a szarvas bőre és
hája, csalán hamva, kénköfűst, enyv, rozmarinyökér, fodor-
káposzta levele, megaszott lómenta, mezei ökörnyelvű fű, fekete
gyopár, vad majoránna, istenfű, balhafű, az ember nyála; főképen
az *éhnnyál*, mely ha a kígyónak szájához ér, meg kell tőle hálnia.
Ha a disznót a kígyó megmarja, nincs jobb orvossága, mint
a megégetett rák hamva.

Az áspis kígyónak marása annál halálosabb, ha annak-
előtte az áspis békát talált enni. A vipera mérge halálos ugyan,
de ha nyakát megnyomják s az ember a nyálát torkába ereszti
s a vipera lenyeli, belseje egészen megrothad tőle. A vipera
közösül a murena nevű tengeri hallal, melyet »minekelőtte csele-
kednék, annakelőtte minden mérgét letészi, de dolgát véle végezvén,
ismét ő is mérgét felnyalja«. A seps vagy sepedon nevű kígyó-
nak mérge olyan rettenetes, hogy a kit megmar, egész teste rot-
hadni kezd s minden szőrszála, haja, szakálla, szemöldöke kihull.
A cserfakígyó mérge pedig olyan, hogy ha valaki csak rálép is,
»minden bőre róla lehasadozik«.

Vannak nagy orvosló erejű drágakövek.

A méhek nem szeretik a kenekedő asszonyokat. Ha ilyen
akad eléjük, erősen megkergetik.

A légyről azt mondja: »Undok, tisztátalan bogár ez, mert
főképen nyárban szüntelen való ganajlásával mindeneket mocskol,
nemcsak a szép deszkázatokat pedig, hanem a szép írott képeket

is. Főképen a zsidó könyveknek nagy ellensége a légy, melyekben egy pont eresztésével menten az igaz értelmet elfordítja».

Ha valaki a szentjánosbogár nedvével levelet ír, nappal nem látszik, de éjjel szép fényesen világítanak a betűk s szépen olvashatók.

Az orvosok azt tartják, hogy »a prücsköt fogdosó kéz igen használatos az ember torkának leesett nyelvcsapja kenegetésére«.

A földi gelesztának hamva az eltört csontot összeforrasztja s a csontdarabokat a sebből kiszívja.

A poloska húsa minden méreg ellen igen hasznos.

E mellett hány mesés adat van, a mely nem megfigyelésen, hanem szájról szájra járó hagyományon alapszik! Csak egy párt említek meg. A tevéről mondja, hogy minő tiszta erkölcsű s a maga vérségével való párosodástól mennyire iszonyodik. Erre jeles *szemmel látott* példát említ Aristoteles: »Egykor egy nőstény tevéhez csődör kívántatván, midőn mást nem kaphatnának, azt cselekszi a mestere, hogy nőstény tevét egészben pokróczokkal befedezvén, a maga csődöröcsikóját bocsátja öszve véle. Amaz ugyan dolgát végzi az anyjával, de hogy osztán a pokrócz levétetett a tevéről, megesmeri a csődör, hogy az anyja lévén; minek okáért menten magában rettenetesen megbúsulván, a csődör a mesterére reá rohad s meg is ölte.«

Vagy itt van egy másik! 1564-ben Magyarországra sereggestül rettenetes sok kígyó jött. Elborították a mezőben levő búzasztagokat. A kárvallott gazdák asztagostul meg akarták égetni. De egy asztag tetejéről a legnagyobb kígyó felemelvén fejét, úgy szólt: »Meglássátok, hogy ezt ne cselekedjétek, mert mi nem jöttünk magunktól, hanem Istentől küldettünk a ti gabonátoknak megemésztésekre.«

Csak két kedves mesét akarok még elmondani az író szavaival.

»Nagy háládóság vagyon a gólyákban. Aelianus az állatokról írott 8. könyv 21. rész. emlékezik egy tarentumi szegény özvegy asszony felől, kinek háza tetejéről egy gólyafi még gyenge korában leesvén, vékony lábaszára ketté tört. Az asszonyi állat ötet házába vivén, szorgalmasan gyógyította, sokára pedig meggyógyulván, a fészkebe helyre tőtte. Esztendő tavaszra a meggyógyult lábú gólya is megérkezvén, midőn az asszonyi állat maga udvarán a napfényen ülve varrodogálna, az ő jól tött asszonyának felett csak igen alacsonon elröpülvén, a gólya lábainak körmei közül bocsát le annak ölébe egy kövecskét s annak utánna a maga fészkebe ült, a mely kő az asszonyi állatnak házában egész éjjel mint a csillag úgy fénylett s arról vőtte eszébe, hogy az sok pénzt érő drágakő legyen. A mely kihíresedvén, a szegény özvegynek markát sok pénz ütötte a kőért. Ő pedig a házán a gólyát megfogván, lába megforradozásáról esmerete meg, hogy a legyen, a kit ő annakelőtte esztendővel meggyógyított és békével elbocsátott.«

Egy másik: »A delfin a muzsikaszóban felette igen gyönyörködik, az embert, főképen pedig az ékes termetű gyermeket felette igen szeret. Melyre egy igen jeles példát említ Aelianus egy skólába járó gyermek felől, kit a delfin annyira szeretett, hogy valamikor a gyermek hirtelen, mindjárt feléje úszott a tengerből és úgy megengedte, hogy a gyermek a hátára üljön, mint egy lónak s vitte által a skólába és viszont azon delfin az órára reá vigyáztván, a mikor a gyermekek a skólából haza szoktak bocsátatni és akkor ismét kedvéért kiment a víz szélére, a gyermeket hátára vette és a vizen által békével haza vitte.«

Miskolczi különben nem egyszerű fordítója Franziusnak. Helylyel-közzel egyes részeket kihagy. Így pl. a macskák szaporodásáról beszélvén, azt mondja: »Itt némely természeti dolgokat a szemérmes olvasóknak kedvéért leírni nem akartam.« A felemás állatokról szólóban is arra hivatkozik: »Itt a szemérmes olvasóknak kedvéért sok elmúlható dolgokat kihagytam, melyeknek olvasásában sokan megbotránkozhattanak volna. Megláthatod az authorban.« A majom és oroszlán közt levő ellenkezéskor megjegyzi: »Erről többet láthatsz a deákban, melyek ide nem illendők.« Az ikneumonról röviden szól. »Mivelhogy e hazában nincsen, nekünk is nem szükség sok szóval felőle értekezni.« A hattyúról szóló cikkely végén a tanulságokat *rövidség okáért* el kell hallgatnia. »Lásd meg az authorban.« A fülemiléről írott rész végén szintén azt mondja, hogy a fülemile tanulékonyágáról érdekes történetet mond el a szerző Conradus Gesnerus után. De ő nem közli, részint »rövidségnek okáért, részint pedig, mert talán sokak előtt *hihetetlennek tetszenék*«. A halakról szólván, a lira vagy tengeri kakas nevű *időjóslo* halról, így folytatja: »Itt elmúlattam egynehány halaknak leírásokat, haszontalannak itélvén mind leírásra, mind pedig olvasásra, a melyeket soha nem is látunk.« Evvel az okadatolással rövidíti meg a kigyók különböző alsóbb fajtáiról szóló cikkelyt. Elhagyja azokat, a melyeket nemcsak soha sem látunk, de még nevöket sem halljuk. A *habarniczdá*-t avval fejezi be: »Többek is effélék vannak felőle írva az authornál, de mint nem igen szükségeseket leírni elmúlattam!« A mézgyűjtőméről levonható tanulságra, hogy »jeles példájok lehet főképen a tisztességes deáki tudományban serényen épülni igyekező ifjakknak,« csak rá mutat. »Olvassanak többet a deák authorban.« Hogy a sáska-csapást időnként hogyan igyekeztek magokról elfordítani az emberek, erre vonatkozólag is az eredeti, a deák munkára utasítja az olvasót.

Van benne némi toldás is. Így egy helyütt azt mondja, hogy a szerző szerint van tiszta *fejér rigó* is. »De ilyet a mi hazánknak nem látunk.«

Vagy megváltoztatja a sorrendet. A gólyáról szóló cikkely után avval kezdi a X. részt: »Talán semmit nem vétünk benne, ha itt ez aránt az authornak rendit megfordítván, a *dolognak*

rendesebb voltáért itt tovább is már a vizek körül élő madarokról értekezünk. « S folytatja a gémmel, ökörbikával és gödény-nyel. A szerző ugyanis a gödényt később az ökörszem után tárgyalja. »De mivel ez nem az apró madárkák közzé való«, ő fennebb *traktálja*.

Nincs a kezemben Franzius munkája. Így nem tudom, hogy a feles számmal előforduló kételkedések, helyreigazítások, czáfolatok mennyiben a Franzius, mennyiben a Miskolczi gondolatai.

Az ökörről szólóban mondja, hogy Baptista azt írja, hogy ő az ökreinek a maga ételmaradékát szokta oda adni, melytől annyira meghíztak, hogy alig birtak járni a kövérség miatt. Zárójelben utána veti: »De ezt hidgye, a ki akarja.« Más hely is »higyje, a ki akarja hinni«, hogy a macska pestises időben a szomszédházaknál a pestises levegőt beszíván, maga szállására viszi. A *satyrus* nevű majom (*ha hinni kell*) oly erdei állat, kinek négy lába, de emberi arczatja vagyon. Kétkedik abban, hogy a sas tolla *megemészt* más madarak tollát, s hogy a sast meg nem ütheti a mennykő. A saskeselyűről azt mondják, hogy ötvenezer lépésnyi távolságról megérzi a dögöt. »Melyet mindazáltal lehetséges dolog légyen-é, megítélését másokra bízom.« Azt is mondja egy orvosdoktor, hogy a saskeselyűnek seregenként való megjelenése a pestis bizonyos eljövetelét jelenti. »Mely való dolog-é? bizzuk az orvos ítéletire.« Kétségbe vonható, hogy a strucz a vasat is emészt. A pelikánról szóló czikkely végén azt mondja: »Többek is vannak a régi tudós atyáknál, Augustinusnál, Gregoriusnál, stb. a pelikánról írva, melyeknek olvasásában nagyobb gyönyörűség, mintsem hitel vagyon.« *Kissé* kételkedik abban is, hogy a páva éjjel azért sikoltoz annyit, mert »álmában úgy tetszik nékie, hogy szép fényes tollait tőle együl-egyig ellop-ták« s *tán* nem is időváltozást, esőt vagy szelet jelent. Azt mondják, hogy a gólyának nincsen nyelve. »De *hitelesebb*, hogy nincsen nyelve nélkül.« Beszélnek s Aelianus is ír róla egy történetet, hogy a bűdös banka ismer egy füvet, melylyel minden nyavalya ellen magát orvosolni szokta. Azt is, hogy mikor a banka megöregszik, szemévilága igen meggyengül. Fiai öreg anyjok tollait kitépik, valami füvek nedvével szeméit mosogatják s szárnyaikkal addig melengetik, míg szemévilága megjő, tollai újra kinőnek. »Ez pedig valóságos dolog légyen-é, nem-é? a tudósok itéljék meg.« Kétkedik abban is, hogy ha a fecskéfióknak a szemét kiszúrják, az anyja tökéletesen meg bírja gyógyítani. Kétkedik benne, hogy a fóka a mennydörgéstől, villámlástól, mennykőütéstől nem fél. »Mert vallyon micsoda teremtetett állat volna az, ki az Istennek haragos ítéletitől nem félné?«

Van a Ticinóban egy jószagú hal, a mely csak horogra húzott szúnyoggal fogatja meg magát. Azt mondja erre szerzőnk: »Ugyde az a mesterség, miképpen vonhatod a szúnyogot horogra? hanemha huszat-huszonötöt benne kenyérbélbe vagy megért sajtba

nyomsz s azt vonod a horogra. Alig állhat meg tehát ez egy kis hazugság nélkül.»

A kigyókról írja: »Csudálatos dolog *(ha úgy legyen, a mint felölök írják)*, hogyha farkok őnékiek elvágattatik is, de viszont kinő és hogy a megsebesítettet vagy ugyan elvágattatott akármely részeket is nyalogatásaikkal helyre állítják, csak fejek maradhasson békével.»

Kételkedik Herodotos meséjében a vipera szaporodásáról. Kételkedik abban is, hogy ha natria nevű kigyó valakinek a sarkát megharapja, csak úgy gyógyulhat meg, ha lábánál fogva felkötik, hogy a méreg szívére ne szálljon.

Előfordul a könyvben egész sereg helyreigazítás, javítás, czáfolás, tagadás. Igaz ugyan, hogy a kakas a hajnal közeledtét kukorékolásával jelzi, de nem igaz, hogy »a nappalnak és az éjjelnek bizonyos szakaszait különböztetné meg az ő szólásával.« A holló feledékenysége, fiai iránt való gondossága sem látszik valónak. Kétségbe vonják az újabb tudósok a kakuk háládatlanságára vonatkozó mende-mondákat. Nem jelent vendéget a szarka-csergés. Nincs a delfinnek dárdiforma ártalmas szárnya, hanem a szájában a vadkanéhoz hasonló agyara. Tiltakozik az ellen, hogy bármely állat is nem termékenyülés útján szaporodnék. Nem igaz, hogy a gob-hal egyik neme a víz tajtékából vagy a porondos földből terem. Vagy bizonyos csiganemek a híg sárból. Vagy a békák rothadt anyagból, sárból, szemétből. Vagy az angolna a seppedékes híg sárból teremne. A bogarak is nemzés útján jönnek létre. Így a darázs sem származik a ló testéből.

Költött dolog az, hogy négylábú kigyók is vannak.

Azt mondják, hogy a medve idétlen, formátlan hústömeget ellik, a melyet aztán szüntelen való nyalogatással formál eleven állattá. Ennek ellene mond Scaliger tapasztalata. Nálók elejtettek olyan medvét, melyet felbontván, benne teljesen kifejlett bocsort találtak.

Tagadja, hogy a ki nyúlhúst eszik, annak szép, egészséges, piros színe lesz. Azt »bolondul állítják« némelyek, hogy ugyanaz a nyúl koronként bak, koronként nőstény. »Nem igaz értelem, a mit a régi tudósok mondtak, hogy a menyét a füleiről terhesednék meg és a szájáról fiadzanék.« Hamisság az is, hogy az ibis a szájától tojósodnék meg. Tagadja, hogy a borz előre megérezné a szelet. Vagy, hogy a hód, mikor üldözik, elrágja a herezacskóját. Lehetetlen, hogy valakinek a hasában lenyelt békatojásból béka teremjen.

Azt állítják, hogy a salamandra a tüzet eloltja. Mindazáltal »a jó szemmel látomás a dolgot máskülönben bizonyítja.«

Mind költött beszédek azok, hogy ha a sas megvénhedik, tolla, szeme elrothad. De »egy néminémű kútfőben feredik meg és azáltal ifjodik meg.« Vagy hogy a megvénhedett sas a vénségtől mód nélkül »meghorgadt orrát,« mely az evésben akadályozza, valami kőhöz addig feni, míg leesik.

Az igazsággal ellenkezik az, hogy a saskeselyűk mind nőtények. Vagy a halak s hogy him nélkül ikrásodnak meg. Vagy a sáskák.

Költött hazugság, hogy a kígyók előbb fogukkal ejtenek sebet valakin s aztán farkukat hirtelen szájukhoz csavarítván, onnan bocsanának mérget a sebbe. »Holott hogy az ő fogai és nyelve alatt lappangjon a kígyónak mérgé, avagy csak a 140. zsolt. 4. versében eszünkbe vehetjük, a holott a gonosz rágalmazók hasonlítottak azokhoz a kígyókhöz, kiknek nyelvek alatt méreg vagon.«

Helytelen Pliniusnak az a vélekedése, hogy némely kígyó az ember háta gerinczének velejéből terem.

Hogy a mezei prücsök a kakuk nyálából teremne, éppen úgy nem igaz, mint hogy a prücsök csak harmattal él.

Előfordul olyan eset is, hogy valamit függő kérdésnek nyilvánít. Tény pl. hogy ha a farkas előbb meglátja az embert, »az embernek torka menten béreked és szólása megnehezedik.« Ha pedig az ember látja meg előbb, a farkas »azonnal minden ő fenéségét levetkezi.« Ezt némelyek »a farkasból kiszármazó és az ember testébe beható forró meleg páráknak tulajdonítják, de még ez nem elég hozzája, *hanem ma is függőben vagon.*«

Ám vannak helyek, a hol határozottan a mi Miskolczink igazítja helyre a szerzót.

Nem tudja, miért, de mindenesetre helytelenül, a szerző a saskeselyűt a vizimadarak közé számlálja.

A gödény a halastavak körül szokott forogni és nem tenger tajtékával, *mint az author írja*, hanem halakkal és egyéb vízi állatokkal él.

Albertus látott olyan házi lúdat, a mely életének 60-ik esztendejét meghaladta. »De mi erdélyi experimentales physicusok alig hihetjük, hogy csak 12 esztendeig is élhessen.«

A szerző a belone vagy rafis nevű halról beszél. Miskolczi hozzá teszi: »Itt úgy gondolhatjuk, hogy az author czéloz a Tisza szép kecségeire és sügéereire, csakhogy ezek sokkal hosszabbak és temérdekebbek is annál, a mint az author írja.« Ismét: ezek, bizonyos dolog, hogy nem hasnyilás, hanem ikrájuk elbocsátása által szoktanak szaporodni.«

Saját tapasztalatára is hivatkozik. Van egy lud- vagy inkább récze formájú skócziai madár, melyről szavahihető tudósok is azt állítják, hogy egy bizonyos fa megrothadt leveleiből származik, vagy fán terem, mint a dió, a gesztenye a bugájában s mikor megéri, a bugája kihasad, a madárfióka belőle kiesik, a tengerbe hull s ott menten úszni kezd. A lejdei híres akadémia raritásai közt maga is látott ilyen madarat, a mint sok ott tanult atyánkfia is láthatta. De hogy fán termett volna, azt semmi sem bizonyítja, nem is hihető.

Vannak a munkában magyar vonatkozások is, a melyek Miskolczi eredeti betoldásai lesznek. A fáczánról mondja: »Alkalmasint találhatik Magyarországon is, kiváltképen a török földén,

a hódoltságon. Ez oly törökös madár, hogy a mint már sok értelmes öreg emberek szemmel látott példákból tapasztalták, valamely várnak, városnak határába beszármazik, nyilvánságos jele, az a föld nemsokára török kézbe esik. Így bővült vala meg a fáczán Várad körül egy néhány esztendőkkel a pogánytól való megvétele előtt, és míg a török bírta a várat, mindaddig ez a madár is bőven találtatott azon a földön. De viszont a keresztyénektől azon Váradnak visszanyerése előtt csak kevés esztendőkkel annyira eltávozott Várad vidékéről, hogy még az urak parancsolatjára csak ujságul is egyet kaphattanak, melyről a török nemzet nagy reménytelenségbe esett Váradban való megmaradása felől, a mint magam is sok értelmes fő törököktől értettem.«

A fecskéről szólóban mondja, hogy: soha fecskét házadba be ne szoktass! Ezen a tételen okoskodva, czéloz az idegenekre, a »mi hazánkba beszokott fecskék«-re.

A kiöntésekben, morotvákban élő halakról beszélve, mondja, hogy ott a halak a közel levő nagy folyóvizeknek, a Dunának, Tiszának, Bodroknak, Keresnek »kiáradása által rekedtenek.«

A selyemhernyónál megemlíti, hogy mikor Aurelianus császár felesége kérte az urát, hogy csináltasson neki egy veres bársonypalástot, azt felelte rá: Távol légyen, hogy selyemért aranyat adjak. Erre írónk így folytatja: »Vajha ma is sok alacson rendek ezt a mondást előtők viselnék. De nem gondolja meg ezt a boldogtalan magyar nemzet, kinek majd minden szép belső értékét, arany és ezüst ékességit, régi magyaros pártaöveit, gyöngyös fedelét, kösöntyűit, pohárit, gyűrűit s a többi, a görögök, zsidók a veszendő selyemövéért pókhálóforma patyolatért, asszonykáink begyire való bécsi csipkéért s egyéb dibdábért országunkból nagyobb részént kihordogatók, nemzetünknek közönséges kárára s nem kicsiny gyalázatjára.«

A majmokról szóló fejezetben a szerző ostorozza a németek idegen utánzását. Miskolczi utána veti: »Édes magyar nemzetem, avagy nem ez illik-e ma tereád is? kinek minden mostani köntösöd, erkölcsöd, szokásod más idegen nemzetektől vött. Kalpagod, kapczás nadrágod, csizmad, papucsod töröktől. Dolmányod, alamódi süveged, hosszú mentéd, tárczaid rész szerint lengyelektől, rész szerint oláh boéroktól. Nagy hajad, nyakravalód, kalapod, térdhajtásod, dohányozásod németektől. Étkeidnek nemei, rended felett való czifraságod, bosszús voltod rész szerint lengyelektől, rész szerint németektől vött majmoskodásod. Boritalod, undok szitkod, állhatatlanságod, pártütésre való hajlandóságod minden nemzetektől csipkedve lopott. Hanem csak egyedül nyelved s kardod volna magyar, az is pedig részént Istennek bosszúságára és felebarátidnak ártalmára valóvá lött. Mivelhogy azért te mindezekben megemlített szomszédidnak majmává lettél: no ne csudáld tehát boldogtalan magyar nemzet, hogyha ők is ma teveled, mint hozzájuk tanult majommal ily mérgesen játszadoznak.«

De különösen eredetiek Miskolczinak délibábos szófejtései.

A nyúl nevét »vette az ő futtában való elnyúlástól.« A mókus nevét az ő mokogásáról vette; evetnek pedig azért hívják, mert a hevet igen szereti. A keselyűnek színe dísztelen és gyászforma, felette *kesely*; innen a neve. A daru nevezet onnan költ, hogy reptőkben dru-dru-dru hangot hallatnak. A magyarok a gólyát deák nevérol, ciconiáról, czakónak, szavajárásáról gólyának hívják, mert mindig úgy tesz: galya, galya; esztrágnak is hívják, azaz: késztrág, mert fiait a maga begyiből éteti. A gödény neve onnan van, hogy mikor a vízbe lebukik és felemelkedik, hangos szóval güdögni szokott: güd, güd. A szajkó az ő zajgásáról, avagy zajgó voltáról vette nevét. Csóka, mintha mondanád: csalóka, mert ennek a madárnak tulajdonsága a csalárdság és lopás. A seregélyek nagy seregenként járnak, innen van magyar nevök. A tengelicz neve éneklésétől ered; énekléséből mind ez a szó hangzik ki. Az ökörszem három okból ökörszem: 1. Kicsiny, akkora, sőt kisebb, mint az ökör egyik szeme. 2. Negédes; oly kevély és furcsa, mintha volna egy ököryi szeme. 3. Félénk; az ökör szeme »csak egy legyecskének körülötte való járását is el nem szenvedheti, hogy bé ne húnnya előtte; azonképen ez a madárka minden egyéb madaraktól fél, retteg és bujdosik előttök. A veréb pedig nevezetit »avagy hogy a veréstől vötte, mivelhogy a verebet a kórság gyakorta veri, melyre nézve sokan irtóznak is ötet megenni; avagy hogy vötte a herétől, úgymint mely a herénél is herébb; azaz valamely haszontalan a here a méhek között, a veréb annál is herébb s haszontalanabb a madarak között.«

E munkának, a mint már Bod Péter is kiemelte, feltűnő szép, könnyed stílje, magyaros nyelve van. Fenttartott egy pár érdekes madárnevet. Így a Gébics neve *sordély*; figemadár a *ficedula*; a csiz *páris madár*.

Bizonyos magyar zamatot annak is ad, mikor a szerző arról beszél, hogy némely állat igen örül, ha emberi nevet adnak neki. »A majmok igen örülnek, kiváltképen ha *Marczinak*, Hermánnak vagy Konrádnak nevezik. A mi macskáink mely örömet hallják, ha őket Henriknek, Mauricziusnak, *Mihóknak* vagy *Cziczusnak* nevezzük. A háznál tartott nyúlak örömet értenek rajta, mikor Lámpertnek nevezik őket. Szintén azonképen ezek a tengeri nagy halak, a delfinek, csudálatos természeti indulattal kedvelik, ha mikor őket Simonnak nevezik.«

Különösen szeret apró versikéket fordítani közben-közben. Ilyenek im ezek:

Parcere subjectis scit nobilis ira leonis.

A leborúltaknak kedvezni tud az oroszlán.

Közmondásul idézi:

Ellene most állhatsz, míg füst gyúladásra nem indul.

(T. i. jó idején kell a gonosz gondolatoknak eleit venni.)

Omne solum forti patria est, ceu piscibus aequor.
Kész haza minden föld jámbornak, (mint) tenger a halnak.

Idézi:

Vérrel fundáltatott Istennek egyháza,
Vérrel építetett szent eklézsiája,
Vérrel festetett meg tündöklő zászlója,
Vérrel lesz is vége, azt minden meglátja.

Martialisból fordítja:

Inter quadrupedes gloria prima lepus.
Más vadak húsa között jobbnak dícsértetik a nyúl.

Vagy ezt:

Raro una errat ovis, raroque revertitur una.
Elbolyog a juh maga, de ritkán tér maga vissza.

Vagy:

Morbida facta pecus totum corrumpit ovile.
Egy ha rühes jűh lejénd, egész nyájt megrühesíti.

Vagy:

Quisquis amat dictis absentum rodere famam,
Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.
Valaki más hírét nyelvvel szereted pocskólni,
Asztalom étkeihez nincs közi: menjen alább!

Cato mondása:

In morte alterius spem tu tibi ponere noli.
Senki halálába jó reménséged te ne vessed.

A páváról szól:

Angelus in pennis, pede latro, voce gehenna.
Tollaiban angyal, lába pajkos, torka gyeheenna.

Közmondás:

Patientia saepius laesa fit furor.
Sokszor megbántott szelídség, végre dühösség.

A gólyáról egy régi poéta:

Glottorat immenso de turre ciconia rostro.
Kelepel a tornyon pirosorrú gólya tavasszal.

Melanchton poétájának rögtönzése a sült lúdról:

Vertitur asiando nigra rubigine ganza.
Sülve forog rozsdás nyárson számunkra kövér lúd.

Csodálkoztak, hogy a lúdat ganzának mondja. Erre így verselt tovább:

Miraris ganzam? Plinius author habet.
Ganza nevét ne csodáld, Plinius így nevezi.

Példabeszéd:

Optat ephippia bos, sed optat arare caballus.
Nyergeset ökör, paripák jármot ma viselni kívánnak.

Azt is mondják:

De male quaesitis non gaudet tertius haerens.
A gonoszul gyűlt jó nem száll harmad örökösre.

Meg azt:

Irus et subito, qui modo Croesus erat.
A ki nem Krésus volt, még holnap a lehet Irus.

Vergílius írja:

Dum sola in sicca secum spatiatum arena.
Varju mikor fővenyen maga sétál, eső vizet várj.

Közmondás:

Nulli te facias nimis sodalem;
Gaudebis minus et minus dolebis.
Senkivel mód nélkül te ne barátkozzál,
Hogy véle ne neved, viszont ne bánkodjál.

A régi bölcssek verseiből idézi:

Felle columba caret, rostro non laedit et unguis
Possidet innocuos, puraque graua quaerit.
Gaudet aquis, quaeritque greges, celerique volatu
Tuta petit, foetus educat alterius.
Masculus ipse fovet foetus atque incubat avis,
Conjugii servant foedera sancta simul.
A jó galamb epe nélkül is szép, sem orra gonosz nincs,
Körmeivel sem sért, búzaszemet szedeget.
Tiszta vizekre siet, maga társaságának örülvén,
Csendes helybe lakik, féltve fiát neveli.
Nőténjével a hím megülés-nevelésbe megegyez,
Együtt mind holtig tisztaságot követők.

Ilyen közmondás ez is:

Quod caret alterna requie, durable non est.
Nyugta minek néha nincs, nem soká lesz maradandó.

Vagy ez:

Non Deus illi pater, cui non ecclesia mater.
Nincs anyja földön, kinek atyja mennyben nem Isten.

Martialis verse:

Inter aves turdus si quis me iudice certet.
Inter quadrupedes gloria prima lepus.
A húrosmadár legkedvesebb a madarak közt;
De a vadak húsa között jobbnak dicsértetik a nyúl.

Az egész munkát is egy kis eredeti verssel fejezi be:

Áldott légyen az Úr, kezdéshez hogy segedelmet;
Végihez is nyújtott, vegye jó kedvvel, Ámen.

Mindenesetre érdekes kísérlet s bizonyára sokan olvasták érdeklődéssel, gyönyörűséggel a külsőleg is igen csinosan kiállított könyvet s a fordító, átdolgozó megérdemli, hogy kétszáz esztendő múlva egy pár pillanatot szenteljünk emlékezetének.

VERSÉNYI GYÖRGY.

ADATTÁR.

BETHLEN MIKLÓS ÉLETÉHEZ.

1.

Szent-Miklós, 1671. július 17.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint kedves jóakaró uramnak, bátyámnak, Isten minden jókkal, jó egészséggel áldja meg kegyelmedet kedvesivel együtt etc.

Ez levelem mutató szolgálmat kelleték elküldenem Nagybányára, kérem azért kegyelmedet szeretettel, ne nehezteljen, hogy ha Sándor Gergely uram vagy négy legényt ad melléje, mivel egy kevés ólmot akarok hozatni, legyen kísérője, egyszersmint segítője is az ön elhőz-sában. Magam is ki akartam menni az kegyelmedek látogatására, de urunk ő nagysága engedelméből maradék honn, az melyet tudósíthatom kegyelmedet, kegyelmednek egy új atyafia s huga is vagyon itt a házamnál. Ha valami hírekről tudósítana kegyelmed, megszolgálnám kegyelmednek. Ajánlván Istennek kegyelmes oltalmába kegyelmedet. Datum in Szent-Miklós die 17. Julii 1671. Kglmed atyjafia szolgálja

Bethlen Miklós mp.

Kivül: Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak s nékem jóakaró uramnak bátyámnak adassék. (Zárópecsét.)

2.

Szent-Miklós, 1687. szeptember 14.

Mint kedves sógor öcsém bátyám uramnak szolgálók köteleessen és Istentől minden jót kívánok kglmednek kedvesivel együtt etc.

Valóba igen kívántatnék most nekem a kglmed atyafisága, valami berbécsek, félek, magamot is megesznek, ha kglmed meg nem segít, hanem kérem kglmedet, megértvén a szolgálimtól a dolgot, adjon a sebesvári jószágból egy olyan embert, a ki vinné ki Váradra s adná el;

bár tudná úgy ő, hogy kglmedé, vagy közös kglmeddel a berbécs, igazabban járna; hiszem, én jó fizetést intéztem neki. A szolgálom bővebben declarálja, bizony örökké megszolgálom, s arra legyen az is, mind öcsémnek hivlak. Ajánlom Istennek kglmedet. Szt.-Miklós 14. Septembris 1687. Kglmed atyjafia sógora szolgálja

Bethlen Miklós mp.

Kivül: Tekéntetes nemzetes Bánffi Farkas uramnak, nekem kedves sógor uramnak adassék.

3.

Szent-Miklós, 1689. október 10.

Kötelessen szolgálók édes bátyám uram kglmednek.

Im a kglmed jó igireti és atyafiságos parolájára extractust és becsülletes szolgálomot küldöttem kglmedhez a pénzért; kérem bizodalmason kglmedet, az igazság is azt kívánván, hogy a Radnóton kiadott pénz refundáltassék először, hogy azt a fl. 2740 adassa meg kglmed és az aranyat is kiváltván, vegye kezébe és ha szüksége vagyon kglmednek ország számára aranyra, a kezei conclusum szerint én azt az aranyat is odaadom pro florenis 2750.

A mi a buza árát nézi, az is igen szerzettetik mind urunktól ő ngától, mind a több becsülletes emberektől; nékem magamnak is sok pénzem periclitál benne, kérem bizodalmason kglmedet, arra is legyen atyafiságos gondja kglmednek. Kglmed penig senki sollicitatiojára pénzt a buzáért ne adjon, ha én assignatiomat nem viszi, mert confusio leszen a dologba, és én sem a német quietantiáját, sem obligatoriát, se semmit ki nem adhatok a kezemből, hanem ha tisztán mind végbe megyen a dolog.

A buzáról való száz köblös quietantiát kglmed küldje kezemhez.

A szükséges quietantiai kglmednek és Huszár uramnak Fekete uramnál vadnak, örömet odaadja a pénzért a papirosát. Mindezekben kglmed atyafiságos jóakaratiát várom s megszolgálom. Ajánlom Isten oltalmába kglmedet. Szentmiklós, 10 Octobris 1689. Kglmed köteles atyjafia szolgálja

Bethlen Miklós mp.

Alatta: A. 1689. 13 Octobris. Az úr tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uram parancsolatjából uram tekintetes nemzetes Bethlen Miklós uram számára percipiáltam Szabó Barthos uramtól fl. 2740 i. e. kétezer hétszáz negyven forintot, melyről Barthos uramot quietáltam.

Fekete Lőrincz mp.

Kivül: Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak etc. Tit. etc. Nekem kedves bizodalmos uramnak, bátyámnak ő kglmének adassék etc. (Zárópecsét.)

4.

Szeben, 1691. május 25.

Szolgálok édes bátyám uram kglmednek etc.

A mely familiánkot illető régi levelet Bethlen Elek uram kglmed kezéhez adott, kglmed azt Absolon uramnak mutassa meg, mert az aránt ő kglme dispositus én tőlem, *(oldalt megjegyezve:)* ugy Bánfi György uram személyéről is. A királynak szóló levelet is elküldtük. Ajánlom Istennek kglmedet. Szeben, 25 Maii A. 1691. Kglmed köteles atyafia, szolgálja

Bethlen Miklós mp.

Alatta: Ha penig a dolog arra megyen, hogy annak expeditioba kellene menni, azt az egész familiára csak azon egy levélbe kell iratni és olyan stilussal, hogy legyen csak resuscitatioja inkább annak a réginnek, mint sem új creatura, ilyenformán: Toti familiae de Bethlen quae et antiquitus, uti ex literis anno specificatus a levélben.

Alatta Bethlen Elek írásával: Édes bátyám uram, az az levél az, az melyet én viasszal megnótáltam, az mely levél 1305-ben költ, hosszú az levél az plé tokban levő levélhez tettem, ugy jut eszembe, kglmed ott megtanálja. Hozza Isten kglmedet szerencsés állapottal. Kglmed atyjafia kész szolgálja

Bethlen Elek mp.

Alatta Bethlen Miklós írásával: A Bánfi uramét külön levélbe kell írni, de ezzel mindenkkel nem kell sietni, hanem a dolog vége után is elvárni, ha ultro offerálják-e, melyet én reménylek. Absolon uramnak mutassa meg kglmed ezen levelemet. Assunfálni kell abba a levélbe annak a régi levélnek idejét, és a mely király levele, annak a nevért rendesen. Sap. sat.

Kivül: Spectabili ac magnifico Dno Gregorio de Bethlen etc. Titul. etc. Dno et Fratri nostro carissimo. Viennae. (Zárópcset.)

5.

Kolozsvár, 1692. június 27.

Passus executorius. A mint a nemes ország Vass György uram bécsi költségére disponált volt a beszterczei restantiából fl. Ren. 900. ő kglmek engedetlenkednek; azért az ur generalis Bethlen Gergely uram rendeljen két katonát, a kik executiora beszterczei urakra kimenjenek és mindaddig az executio legyen beszterczei urakon, valameddig a fl. R. 900. Vass György uramnak nem adminisztrálják. Ex commissariatu. Claudiopoli 27. Junii Anno 1692.

Bethlen Miklós mp.

P. H.

Jegyzet: A Bethlen Gergelynek szóló ezen levél borítékja elveszett.

6.

Szent-Miklós, 1703. február 12.

Édes öcsém uram. 31. praeteriti költ kglmed levelét vettem. Adná Isten örömmel vehető választ irhatnék, de mit tehetünk, ha Isten a szegény kis Farkasnak jobbat adott ennél a világnál, bizony az én feleségem és József majd annyira afficialódott véle, mintha innét holt volna ki valamelyik. De kglmed mint realis ifju ember ne desperaijon, meliora restant frater, si hic sit patientia Christiana.

Igen akarom, hogy kglmedet rám assignálta a camara usque ad fl. 13. m. ezt bizonyosnak tarthatja kglmed.

Kérem tartson kglmed atyjafiának, bizony atyai szeretettel vagyok kglmedhez nem csak atyafiuival.

Erre is kérem, adja itten kglmed az házát szállásul a násznépnek pro 5. et sequentibus Martii, mindnyájunkat obligál, ha parancsol róla szolgálainak. Ha lehozhatná kglmed akkorra az én vásárlásomat, ámbár az ön tál hátrább maradna is, igen akarnám. Isten vigasztalja kglmedet. Szent-Miklós, 12. Februarii 1703. Kglmednek szeretettel szolgáló atyjafia

B. Miklós mp.

Kivül: Méltóságos Gróf Bethlen László uramnak etc. Titulus. Nekem kedves öcsém uramnak ő kglmének adassék. (Zárópecsét.)

7.

Szeben, 1704. április 2.

Édes öcsém uram. Az Isten haragja tüze mennyire emésztette vala meg ezt az hazát, addig a mikor kglmed elmene, tudja kglmed, de azután messze nagyobbban fellobbana és félő, ha ő Felsége szerelmes szent Fia által meg nem engeszteltetik, egészen elveszünk. Hallhatta kglmed azután Guti és Ugron Tamás mint lázszasztották fel Maros, Udvarhely és Csik székeket, 28. Januarii Baron Tige uram Holdvilágnál vágatott le 1200 bolond, barom embert, csak egy német sem veszvén. Osztan Udvarhely városa és székének nagyobb része hamuvá tétetett, az én szentpáli házam és egész minden ott körül való falukbeli jószágom is. Nosza neki a kurucz, az meg Maros-Vásárhelynek nagyobb részét már két vagy három versbe, Maros Szt. Pált, Ó-Brassónak nagyobb részét és ez előtt ötödnappal az én Örményesemet felégette. 16-dik Martii Enyed e contra a műeink által tüzzel egészen porrá lőtt, schola, templom mind és a népe, a ki megmaradott, dissipalódott Toroczokóra, Tordára etc. a hova elvo(n)hatta magát. Fejérvár s a többi, mint marad, Isten tudja, mert a németnek, mind onnét, mind Szászváros, Szászsebes, Meggyesről ide kellett jöni Szebenbe tegnapi napon. A váradjai hidat és ott körül minden sós hajót és hidasokot a ratio belli megégettette velünk. Úgy a dobrai sánczot is és már Hunyad s Déván kívül az egész vármegyét Orlai birja, tiszteket is tött és most Szász-

sebes, Fejérvár felé fenyegetőzött. Az egész székelység mind deficiált és Brassót, Fogarast, Schink etc. angariálja. Igy már mű is mint leszünk, Isten tudja, ha ő Felsége és a felséges udvar meg nem orvosolja. Szőlősi uram írta ez inclusákat kglmednek. Adja Isten lássam valaha örömmel kglmedet. Szeben, 2. Aprilis Anno 1704. Kglmed atyjafia szolgája
Bethlen Miklós mp.

Kívül: Illustrissimo Domino comiti Ladislao de Bethlen, Domino etc, Fratri observandissimo. Viennae. (Zárópecsét.)

8.

K. n.

Édes bátyám uram. Az itt való salaguardok a harang félre verésről megtudták, hogy idejött valami had s kérdezték, micsoda had, mondták, hogy erdélyi had s kérdezték, mire való? mert hiszen ide alább is vagyon had, hát az is mire való? Mondta a szolgám: az arra való, hogy a kóborló tatárt ha kapja, levágja. Mondták emezek: igen jól vagyon, a Hámnak avval békességet, kedves dolgot cselekszenek, mert ezek az ebek a Hámot sem ismerik. Midőn a szolgám mondta volna, miért járnak olyan lassan, lám a kapucsi basa sietteti őket, azt mondta, hogy őket bizony a kapucsi basa nem sietteti, mert a dolog nem is siető, más az, hogy a mint ő nekik mondták, nem messze immár a német, a hová kell nekik menniek. Midőn a szolgám kérdezte, miért kerülnek Kolozsvár felé, azt mondták, minket a magyarok visznek, a tú emberetek, a Kám másfelé ment volna, de azt mondták, hogy az az út igen szoros, azért fordult erre. Noha hitván ember szavai, mégis meg akarám kglmednek írni. Ajánlom Istennek kegyes oltalmába kglmedet.
Kglmed atyafia, szolgája
Bethlen Miklós mp.

Alatta: Igen köteles szeretettel megszolgálánám kglmednek, ha mód van benne, adjon vagy húsz lovast az én Kamarásra menő szolgám mellé, hadd vigyáznának ott, az erdőkön bátran eljárhatnának s az faluban is strázsákkal, míg a derék had oda érkeznek, mert az had lassan jár, addig a nyargalója mindent elkövet; bizony megköszönöm s szolgálom kglmednek. A vitézeknek is megjutalmaztatom fáradságokat.

Jegyzet: A levél borítékja elveszett, kétségtelen azonban, hogy az Bethlen Gergely főgenerálisnak szolt s összefüggésben van a Thököly-féle mozgalmakkal.

9.

Darlacz, 1697. márczius 1.

Copia literarum ab Illmo Dno Comite Nicolao de Bethlen ad plurimum reverendum et clarissimum Dnum Augustanarum in Transsylvania ecclesiarum superintendentem et decanum generalem exaratarum.

Titulus: Admodum reverendis ac Clarissimis dominis Augustanae in Transsylvania confessionis superintendenti et ejusdem confessionis

ministro Meggyesiensi, nec non dominis et compatribus observandissimis, confidentissimis. Meggyes.

Admodum reverendi ac clarissimi domini, domini et compatres observandissimi, confidentissimi.

Quoniam oratio mea cum vestris claritatibus conferentia per varias distractiones impedita est, ideo calamo id supplere debeo, et ut Laconicus sim iuxta proverbium: Sapienti pauca, haec duo communico:

1.) Memineritis bene, quoties ego cathalogum non confirmatorum ex officio, qua cancellarius a vobis petierim, quod profecto viri clarissimi credite, tanto majori cum vestro et ordinis et in commune, religionis periculo differtis, vel omnino negligitis, quanto magis, uti intelligo, huicdem instantiae imminet, pergit Dominum Thesaurarium camera vel fiscus, comparate prudenter non personas cancellarii et thesaurarii, sed officia et ponderate, quod quo serius istius negotii decisio et praxis erit, eo majus vobis periculum vobis imminet, ne ex Gubernii et Cancellariae manibus excidendo in manus thesaurarii et camerae incidatis. Ego conscientiam exoneravero.

2.) Cum magazinalis administratio etiam sacro vestro ordini inevitabilis videatur, amicitiam mihi facietis et vobis simul commoditatem et securitatem certam, si qui aliter id praestare non possent, vel nollent, ut illi per me in loco hoc praesentem veniam pretio pro statu rerum tolerabili, sicuti exhibitor praesentium hoc utrumque punctum verbis fusius declarabit. His praetitulatas Dnes vestras divinae tutelae commendo et maneo praetitulatarum Dnum vestrarum frater in Christo et compater servire paratissimus.

Darlacz 1. Martii A. 1697.

Comes Nicolaus de Bethlen mp.

(Az eredetiek a gr. Bethlenek keresdi levéltárában.)

Közli: DR. LUKINICH IMRE.

A MARGIT-LEGENDÁRÓL.

(Második közlemény.)

46. Vala egy frater predicator zertzetbely . . . . meg gyogehta ez fratert az hydeg leleffebevl tevkelleteffeggel. (134—136. l.)

46. Frater marcellus dum esset prior provincialis ungarie, pro viarum et officii sui laboribus secum ducere consuevit *quemdam fratrem conversum Johannem nomine, virum providum et honestum. Contigit autem dictum fratrem Johannem pati gravem febrem quartanam a festo beati dominici usque ad festum purifi-*

cationis virginis gloriose. Cum autem prior provincialis illius societate plurimum indigeret, eo quod ad visitandum loca remota se transferre tunc temporis se intendebat et ille Itineris sustinere non valens, misit eum ad virginem margaretam et per eum huiusmodi verba mandavit eidem: Rogo te domina, beata margareta, quod cum orationibus tuis sanes fratrem istum, quia multum eo indigeo. Iuit conversus ad virginem et verba prioris provincialis proposuit ei ad fenestram. At illa dixit, quando erit dies accessionis tue. Respondit conversus hodie. Illa vero dixit ad eum, Vadas et iuves te orationibus tuis, et ego cum meis quantum potero te iuvabo, et esto securus in domino yhesu christo. Oravit virgo, et ab illo die frater ille plenissime sanatus fuit. Náp. 51.¹

47. Mykoron bela kyral rakatta volna . . . mynden jdevben ev beleye vety vala menden remenfeget. (181—2. 1.)

47. . . . . dixit et constanter asseruit vir nobilis dominus Karolus de Vénry miles, iudex pro domino rege ungarie in buda, quod tantam spem habebat in sancta Margarete, ut cum fiducia protectionis illius iret nocte dieque per silvas et transiret per loca periculosa, ubi erant latrones, predatores, spoliatores, homicide, nec non per regiones inimicorum suorum, et se se commendans gratie et protectioni sancte virginis, per omnia pericula semper transivit illesus. nec sibi videbatur, quod nocere posset quodvis periculum vel adversitas, si sanctam Margaretam virginem primitus invocasset. Náp. II. 70.

¹ Prior Provincialis rogavit eam, ut curaret socium suum Conversum e quartana, quam habuerat a festo B. Dominici usque ad Purificationem Beatæ Virginis. Oravit pro eo, et statim plene curatus est. Pád. 42.

48. Vala nemely nemes vr alexander nevév . . . dyaky nyelveen. (185—7. 1.)

48. *Vir quidam dives et nobilis ac regis amicus dominus Alexander de genere Cals (?) vesprim. dioc. per raptorem quemdam theotonicum rapoth nomine captivatus in Austria, loco, cui nomen est, Fellzemburch, in carcere tenebatur. Ibi vinctus ferro, maxima catena ligatus, missus est in carcerem tenebrosum. Stabat enim in fundo cuiusdam turris, et ibi pane tribulationis et aqua angustiae ad mensuram permodicam pascebatur, dum igitur sic staret in carcere sub ferro, reclusus in tenebris et umbra mortis, et iam ibi tribus annis stetisset pro redemptione sua trecentas marcas argenti tyranno dedit, nec sic tamen eum liberare voluit, nisi solveret iterum quadringentas . . . Venit interim nuncius, quem nobilis ille pro negociis suis in ungariam transmiserat, et suum consolatus est dominum, dicens illi: Non timeatis. Vos habetis unam novam sanctam Margaretam filiam Bele regis, que fecit novos oculos¹ et totum regnum vadit ad eam, et ego ivi. et magnam spem habeo in illa. Tunc nobilis devotionem ad sanctam Margaretam concipiens, devote rogavit eam, ut ipsum a carcere . . . per suam misericordiam liberaret. Cito post, illi nec vigilianti, nec totaliter dormienti, in profundo turris illius puella quedam apparuit, induta camisia alba ampla et magna sub² mantello, et dixit: Tantam spem habeas in ipsa sancta Margareta quantam in sanctam helizabeth. Evigilans ex visione plurimum confortatus, devotius solito sanctam virginem*

¹ A tanuvallomásokban: »multa miracula«. Mon. Rom. Epp. Vespr. I. pag. 379.

² Sine helyett. V. ö. u. o.

exoravit, et ecce infra quinque vel sex dies . . . vir ille nequam raporth, qui eum in carcere detinebat, operante dei iusticia, fuit occisus per homines terre illius ac mortuus sicut canis. et nobilis per uxorem tyranni celicam, bonam et sanctam dominam, fuit in continenti libere de carcere expeditus. Náp. II. 68.

49. Vala megeren egy azzonyallat . . . dycherveen az vr iltent az ev zentyben. (194—196. 1.)

49. *Domina quedam, vocata maria, uxor Johannis de Meyr, diocesis vaciensis, gravem febrem acutam habuit circa pasca. et desinente febre, remansit in genibus contracta multum, sic quod propter contractionem nervorum tibias extendere non valebat. incedere cogebatur, vellet nollet, tenera genua juxta pectus et nates ad terram sicque reptando super terram seipsam trahebat. Duravit autem huiusmodi egritudo miserabilis a festo pasce usque sancti Jacobi apostoli. Tunc autem per virum suum posita super currum usque ad danubium, et per danubium posita super currum in navi usque ad insulam, de danubio vero usque ad sepulcrum sancte Margarete fuit in viri sui brachiis deportata. Stetit autem in dicta insula a festo sancti Jacobi usque ad festum sancti dominici in domo cuiusdam monialis cuius cure fuerat commendata et per eam ad sepulcrum cum biga duarum rotarum diebus singulis trahebatur. Frater vero vincentius, compatiens mulieri, tradidit ei quandam peciam de vestibus sancte Margarete, cum qua genua sua fricavit assidue et aquam de lavatura capillorum ipsius, cum qua etiam genua sepe respersit et lavit. die igitur mercurii post festum sancti dominici, cum esset in ecclesia virorum ac mulierum innume-*

rabilis multitudo, accedentium ad sepulcrum et illa vere conabatur accedere reptando, quia aliter non poterat. et tum cogitare cepit intra se dicens: Quare non vado? Oravit in hec verba. Deus, qui es salvator noster et sancta Maria detis potestatem isti sancte Margarete, quod sanet me, si verum est, quod sit sancta. Tunc *cepit se per terram versus sepulcrum trahere*, et due mulieres . . . conabantur eam levare per brachia et dicebant: quare non surgis? quibus illa: non possum surgere. at ille dixerunt: iuvabimus. surgas et ad sepulcrum accedas. Ad hec illa plena fiducia de virginis concepta . . . suspirans et orans statim tibiam et pedes extendit. seipsam erexit et surrexit. et sine cuiusquam adiutorio festinanter ad sepulcrum accessit, cum clamore valido se sanatam publice proclamavit. Viri autem et mulieres, qui immediate viderant eam contractam et subito sic erectam et sanatam, nunciaverunt fratribus et *fratres sororibus, que statim campanas pulsaverunt. Te Deum laudamus cum ingenti gaudio cantaverunt.* Náp. II. 52.

50. Ez Soror eliananak egy jdevben kezde jgen fayni . . . ez Sorornak ev uya. (198. l.)

50. *Soror quedam elyana nomine, cum gravem pateretur egritudinem in uno digito manus dextre, sic quod dormire vel requiescere non valeret, sororibus aliis iam dormientibus ad lectum sancte margarete confidenter accessit . . . Rogavit eam, ut si haberet gemmam aliquam, que contra huiusmodi lesionem valeret, illam ad sui doloris allevationem conferret. Tunc sancta virgo . . . manum sororis tenuit. digitum dolentem strinxit. et dixit ei. Vade ad pausandum, quia isto liberaberis. Soror ad lec-*

tum accessit, et se protinus sanatam et ab omni dolore penitus liberatam invenit. *Náp. c. 50.*¹

51. Egy jđevben juue zent margyt azzonhoz . . . az embery dychy-retevket. (207—8. 1.)

51. *Quedam domina semel videns virginem nobilem macilentam et pallidam . . . ad unam de sodalibus exclamavit. Deus meus, qualiter ista domina facta est macilenta. Ad hec sodalis illa respondit . . . si portares cilicium, sicut ipsa portat, et faceres alia, que ipsa facit, tu et in colore deficeres et marcesceres in virtute. Audiens hoc virgo margareta . . . sororem illam . . . . dulciter increpans, ait illi. Soror mea, non bene fecisti, quod secretum meum extranee revelasti. alias te meorum non faciam consciam secretorum. Náp. c. 19.*

52. Vgy mond vala az ev noicia tarfynak . . . . . ezenkeppen jachogyonk. (209. 1.)

52. Virgo margareta socias ad ludendum cum deo et beata virgine instabat. dicens: *O socie carissime venite mecum. Intremus ecclesiam. beatissimam mariam salutemus. Iste sit ludus noster. Náp. c. 4.*²

53. Ez foror stephana illyen byzonfagot tevn . . . meg gyógyvla ez foror stephana. (210—211. 1.)

53. In quadragesima semel, *dum frater marcellus prior provincialis ungarie misisset sororem . . . stephaniam, ut quereret et vocaret sanctam margaretam. Ivit illa. et eam in suo secreto loco ecclesiae orantem invenit. Vocavit et non respondit. Vocavit iterum atque iterum usque ad septem vices. et illa in spiritu rapta vocem loquentis non audivit. Tandem octava vice vocata respondit. Et cum diceret ei stephania, male fecistis*

¹ Soror quedam patiens gravem dolorem in digito, rogavit eam, ut si gemmam contra talem dolorem haberet, ei concederet; tenuit et strinxit digitum eius, et statim dolor cessavit. *Pád. 42.*

² Intremus ecclesiam, salutemus Deum et beatam Virginem, iste sit lusus noster. *Pád. 2.*

domina, quod in vocando vos me laborare tanto tempore permisistis, Respondit illa: soror Karissima. Tu debebas me vocare, et ego sonum audiens loquentis, statim respondissem. Náp. 37.¹

54. Egy jdevben ez zent vz- nek. (211. l.)

54. Soror . . . nomine Stefania febris acute laboribus vexata fuerat . . . Jacens in lecto, sancte virginis adiutorium invocavit. *Mox egrotanti beata Margareta in somniis apparuit . . . amplexabatur illam. et signabat signaculo sancte crucis.* Post huiusmodi visionem evigilans, *statim* sudare cepit et . . . *penitus liberatam se sensit. Náp. II. 8.²*

55. Ez foror agnefnak egy jdevben zent jvan napyan . . . es meg gyogyula. (219. l.)

55. Soror agnes de sinigio festo sancti Johannis bapstiste magnam inflaturam habebat in facie, que dextrum illius operiebat oculum, sic, quod cum illo oculo omnino nichil videbat . . . et hoc passa est . . . usque ad diem apostolorum petri et pauli versum sex diebus. In ipso igitur apostolorum festo . . . *accepta de capillis et vestibibus sancte virginis . . . apposuit super faciem, cum eis fricavit locum . . . Et oravit . . . et . . . perfectissime sanata est. Náp. II. 34.³*

A sorozat nem hosszú, de számba veendő, hogy kevésbé szembe- szökő s apróbb helyeknek sokaságával áll kapcsolatban. Ime a követ- kezők:

1. Mykoron zent margit azzont valaky kyral leyanyanac mongya

1. Flens igitur et eiulans die quadam ad magistram et alias

¹ Semel quoque dum oraret, vocata septem vicibus nihil audivit: in octava autem vocatione, quam primam reputavit, respondit. *Pád. 34.*

² Quaedam triduo patiens, invocavit S. Margaretam, apparuit ei in somnis, amplexans eam et signans signo crucis: evigilans statim sudavit et curata est. *Pád. 51.*

³ Quaedam habens faciem inflatam super dextrum oculum, timens, ne oculum perderet, de vestibibus et capillis Virginis superposuit, oravit, et statim curata fuit. *Pád. 63.*

vala . . . . . hog en kyral leyanya
vagyok. (3. 1.)

2. Geryedevz vala . . . . . olyha
mynden kevezbe vetef nekevl. | Vg
hog napnak elfev ideeteul fogua.
Az conuentnek ebedenek jdeiglen.
zevnetlen ymadfagban marad vala
meg. | es tahat vronk iefus criftuf-
nak fezevletinek evt febeynek heleyt
gyakorta nagy beuen ev kevn hul-
latafual meg entevzuen. ev zaya-
ual meg chokolgatya vala. | Azon-
keppen tezen vala az ev zent zulee-
nec kepenek es (!!) hog kyt ez
zent zuz nagy keuanattal tyztel
vala. (6—7. 1.)

3. valahol vronk iefufnak. azzo-
nyvnk marianak . . . kepeket latya
vala. le terdepeluen tyztely vala.
akar mely hamar kellet es el menny.
foha elnem hatta. (7. 1.)

4. Az kevflegnek etkeuel myn-
denkoron meg elegezyk vala. (7. 1.)

sorores antiquas accessit. querimo-
niam deposuit, quod a quibusdam
sodalibus sibi vituperium dictum
fuisset, eo, quod eam filiam regis
nominassent. *Náp.* 5.

2. Divinus amor sic inflamma-
verat mentem ejus, quod assiduis
meditationibus ferebatur in deum.
Náp. 27. . . . Orabat assidue . . . .
Ab aurora usque ad prandium Mis-
sis et orationibus vacabat. *Pád.*
28. Orabat plurimum ante Domini
nostri Jesu Christi crucifixi imagi-
nem, perfectaue oratione quinque
plagarum loca, profusis lacrymis,
osculabatur. *Ranz.* 7. Beatam quo-
que Virginem Dei matrem prae-
cipuo venerabatur affectu, et ubi-
cumque eius videbat imaginem,
flexis genibus salutationem angeli-
cam proferebat. *Pád.* 7. *Crucem*
parvulam de ligno sanctae crucis
habentem [*Náp.* 7.: *crucem parvu-
lam habentem particulam de vivi-
fice crucis ligno*] semper secum
portabat et die ac nocte pluries
osculabatur devote. *Pád.* 4.

3. ubicumque crucem videbat,
quocumque detineretur impedimento,
se prosternebat et adorabat. *Pád.*
4. (V. ö. Beatam quoque Virginem
Dei matrem praecipuo venerabatur
affectu, et ubicumque eius videbat
imaginem, flexis genibus salutatio-
nem angelicam proferebat. *U. o.* 7. és
Ranz. 9: *Imaginem autem cum illius*
[t. i. Máriáét] *tum salvatoris num-
quam nisi flexis genibus prae teribat.*)

4. Contenta erat escis et potu,
qui pro ceteris virginibus paraban-
tur. *Ranz.* 8. Si cibus delicatior
. . . praeparabatur, irascebatur, et
accipere noluit, non nisi cibo et
potu communi uti volens. *Pád.* 15.

5. Mert gyakorta az év imad-
fagaban . . . . . chudalatos firalmas
zozatokat mond vala. (8. 1.)

6. Az elsev myfet meg halgatya
vala maganak . . . . . hanem mykoron
beteg volt. (10. 1.)

7. Azonekpeppen tezen vala com-
pleta vtan es . . . . . egy gekenre.
(10—11. 1.)

8. Akarta volna az vr isten...
el vagtak volna az en feyemet.
(21. 1.)

9. De oh zeretev atyamfya . . .
el futnak vala ev elevle. (26. 1.)

10. lata az ag ellenfeg bokol-
bely erdevg ez zent vzvnek ev yo
myelkevdeyety es meg jrylle . . . Myko-

5. Cum per noctem oraret, a
Virginibus . . . frequenter audita est,
in multa ex imo pectore tracta
suspiria, et quasi extra se esset
posita, in voces divina quaedam
sonantes erumpere. *Ranz.* 7.

6. Nec umquam a matutinis,
missa conventuali et horis canoni-
cis se absentavit, ut eam gravis
infirmetas impediret. sed in omnibus
horis nocturnis pariter et diurnis
stans in choro cum aliis, divinum
officium . . . cantabat sollicita pari-
ter et devote. *Náp.* 27.

7. Post completorium manebat
orans in ecclesia, donec janua clau-
deretur . . . Clausis vero ianuis ora-
bat in Capitulo ante imaginem
Crucifixi. Post hoc clausis omnibus
ostiis orabat ante lectum usque ad
gallicantum . . . . . Vix tamen sciri
poterat, si lectum intrabat, sed ex-
panso corio ante lectum, et lapide
capiti supposito dormiebat. *Pád.* 29.

8. Utinam fuisset illo tempore,
quo erant persecutiones Martirum,
et cum eis martyrizata fuisset!
. . . Vellem enim amore eius de-
truncari, et comburi, et, ut dolor
duraret diutius, per membra sin-
gula laniari, et omni genere tor-
mentorum affligi. *Pád.* 32.

9. Quod inter omnia summe hu-
militatis obsequia magis mirandum
est . . . et humillima virgo latrinam
monasterii frequenter purgavit . . .
et exiens ex hoc ab aliquibus abo-
minabilis habebatur. *Náp.* 22. V.
ö. *Pád.* 22.

10. Huius Virginis sanctitati
malignus invidens spiritus . . . At
vero ut primum Bohemus ipsam

ron az cheh kyral latta volna zent margyt azzont. legottan az cheh kyral meg fogattatek zent margit azzonnak zepfegeben. mert vala jgen zep zvz teftel... De zeeb vala hittel es aitatoffagal. Annera ragattatek el ez cheh kyral zent margit azzonak zepfegeben. hogy ev magat es orzagat. es mynden ev tehefeket orzagauval evzue. bela kyralnak akaratya es zertzefe ala hagyta. chak hogy zent margyt azzont ev neky felefegevl agya. Mykoron bela kyral mondanaya az cheh kyralnak. hog ez lehetetlen volna. hog ev zent margyt azzont ev neky felefegevl adnaya. Mert gyermekfegetevl fogua zent zertzeten. vr iftennek zenteltetevt. (27—28. 1.)

11. De maga zent margyt azzonnak atya bela kyral. gondoluan az bekeffegnek jauat jozagat... az ev zvz leyanyahoz mene zent margit azzonhoz. kyralne azzonnak jelen-uolhtara auagy elevtte, ... kezde dychyorny bela kyral az menyekvezvnek haznalatoffogat. Es kezde mandany jelentyeny papanak engedelmet... Zent margyt... felele... Alhatatoffagal akarom hog meg tугyatok. hog az en profellomat az en fogadalomat melyet en tevttem. Es az en zvzefegemnek tyztafogat. melyet en. Az en vram ihf cristufnak. meeg kyded koromba. mykeppen tymagatok jol tугyatok. zvuembevl lekembevl vr iftennek meg zenteltem. Es az en zertzetemnek tyztafogat. Nem chak ez vylagnak dychevfegeert. De meeg eznek felette. fem etetemert. fem halalomert. auagy chak egy keuefben. fem zegnem meg. auagy megnem zeplevfentem. (28—31. 1.)

intuitus est, ob eximiam formam, qua virgo erat insignis [*Náp. c. 25*: cum esset virgo pulcherrima corpore, sed pulchrior sancta mente], amore eius rapitur. Petit igitur eam sibi matrimonio jungi, dicitque... regnum suum, et quicquid ei esset, Virgini se dono daturum: modo efficiant eius parentes, ut quod petit assequatur. Respondit pater fieri non facile posse, quod petitur, propterea quod a tenerimis annis Virgo esset divino mancipata servitio. *Ranz. 15.*

11. Ceterum post multa ultro citroque dicta, quibus Bela Rex considerans, quantum boni ex eo conjugio posset ei evenire, filiam adit. Adiens quoque matrem, rem illi proponit, redditque causam, qua ipsam assentire parenti oporteret: se praeterea daturum operam, ut mittat ad Romanum Pontificem... Cui illa... Religionem, quam professa sum, numquam deseram: corporis mentisque munditiam, quam Regum Regi dedicavi, numquam maculabo. *Ranz. 16.*

12. Tahat beia kyral... Monda. Nemdee zeretev leyanyom te zvleyd vagonke. Es az isteny parancholatbol tartozol hogy engedelmes legy mynekevnk. Monda zent margyt azzon. En tegedet kyralt atyamat, es en vramat. Es tegedet kyralne azzont anyamat. es en azzonyomat. Azokba az az. oiy dolgogban. Mellyek iftenzerent. es iftennel vadnak azokba esmerlek. Azokba kedeg kyk iftennek ellene vadnak. fem tegedet kyral atyammak nem mondak. Sem tegedet kyralne azzon anyammak nem mondak... latvan bela kyral ev leyanyanak alhata tofflagat el mene ev tevie. (31—32. 1.)

13. ha az fororok kevzzvl... vigasztalya vala. (36—7. 1.)

14. Eysel fel kel vala es vgy halgatya vala... hol az betegnek fayadalma vala. (37. 1.)

15. es ha neky adnak jo es gyenge velomot... es az evuet az zolgaloknak agya vala. (39. 1.)

16. Azonkeppen az negven napokban... megnem változtagyta vala. (40—41. 1.)

17. ez ciliciomnak alola vifel vala... nagy kemenfegel. (41. 1.)

18. Esmeeg vala egy foror kynek ev torkat... hanem chak zent margit azzon. (50. 1.)

12. Talia dicenti Virgini cum ille dixisset parentem se esse, atque idcirco divino praecepto sibi a filia oportere obtemperari; his verbis et patri, et matri quae aderat, respondit: Quoties mihi iusseritis, quae Deo placent, vobis, ut meis parentibus et dominis, obediam: sin iusseritis quidpiam a me fieri, quod divinae adversetur iussioni, neque parentes, neque dominos meos vos, nec vnquam fuisse, nec esse cognoscam. Ita illi constantiam filiae animadvertentes, ab incepto destiterunt. *Ranz. 17.*

13. Si qua soror propter mortem, aegritudinem, vel infortunium amicorum lugeret, lugebat cum ea, et eam confortabat. *Pád. 27.*

14. Antequam somno se daret, ambulabat silenter per dormitorium, scrutando si qua foror fleret, gerneret, vel aliquo indigeret. Si indigebat, providebat. *Pád. 29.*

15. si dabatur ei subtile velum, dabat illud sororibus, grossum et rude gerentibus. et grossum ab eis receptum suo capiti. imponebat. *Náp. 11.*

16. Per totam Quadragesimam non mutabat vestes. *Pád. 9. Náp. 11.*

17. Gerebat... circumlum ferreum sub cilicio occultatum, qua caro eius tenerrima iugiter et fortiter stringebatur. *Náp. 12.*

18. Sorori cuidam inflaturam in gutture patiente de consilio medicorum apponendum erat emplastrum

de bovis egestionem formatum, horruerunt omnes, nec ulla inventa est, que manum apponeret, ut cum medicamento tam abominabili patientem adiuveret. Omnes abierunt retrorsum et eam solam reliquerant cum sui afflictione gutturis desolatam. At humilis virgo . . . medicinam illam tractavit, ordinavit, diligenter posuit et ligavit. *Náp. cap. 22.*

19. Mert ezenkeppen zolgaluan az erevteleneknek. jól lehet hogy gyakorta . . . kyk az claftromba valanak. (56—7. l.)

19. Aegrotantibus contubernali-bus suis virginibus, animi sedulitate et intentissima cura serviebat. Faciebat autem id . . . licet ipsa nonnumquam propter crebra jejunia, assiduasque vigiliis, ac cetera ad domandam carnem a se excogitata virtutum opera, imbecillibus esset imbecillior: saepeque dicebat se in eis pietatis exercitiis adniti, ut S. Elisabetham, parentis sui sororem imitarctur. *Ranz. 12.*

20. tehát mykoron bela kyal. kyalne azzon. es iftuan kyalaly . . . ezenkeppen egyeb zent egy hazakhoz. (57—8. l.)

20. Parentes eius saepe mittebant ei magna auri et argenti pondera, quondam quatuor vel quinque milia marcas argenti, pannos depictos vel bracteis aureis interjectis contextos. Sed virgo sancta spiritu et mente pauper . . . nichil eorum propriis manibus contingebat. sed per manum priorisse vel alterius de priorisse licentia, dispergi et dari pauperibus procurabat. Pars quidem talium ad preces virginis manebat in monasterio de insula. Pars dabatur vesprimiensi monasterio, in quo primo mansit. Nonnumquam distribuebatur conventui fratrum predicatorum *in alba* fundato in honorem sancte virginis et martiris margarete. quondam (=néha) monasterio *sancti antonii*, in quo procuravit altare erigi in honorem beatissimi Nicolai illo anno, quo

21. Mykoron ez zentfegeš zvy zol vala . . . az ev akaratya ellen tevt volna az jdevben. (60—61. l.)

22. Egy jdevben mykoron zent margyt *azzon* az fevdrevl . . . es foror marianak. myhal vr leanyanak. (63—4. l.)

de hac vita decessit. Aliis quoque monasteriis et ecclesiis pro emendis calicibus et ecclesiasticis instrumentis. *Náp. 26.*

21. Parentem suum ac fratres et cognatos, quoties ad eam visendam se conferebant, ad hoc potissimum cohortari solebat, ut regnum legitime . . . administrarent; nec paternerentur, ut voluntati militum, quorum animus praedae plurimum inhiat, exponeretur . . . Nec minus precabatur, ut nulla eos caperet oblivio pauperum, orphanorum, viduarum, et quorumcumque egenorum. Habita autem ratione sanctae eius vitae, in cunctis pene, quae petiit, ei parentes, non contracta fronte annuerunt. *Ranz. 14.*

22. Quadam die, cum diu in oratione stetisset, ad terram, deo permittente os de spatula dextra virginis dillocatum locumque proprium naturalem egrediens, gravissimam eidem intulit laesionem. Puella sensu doloris coacta dissimulare non potuit, quando prioris et quibusdam aliis, quod inciderat, indicaret. Audientes lesionem et dolorem virginis, ceperunt cogitare de remediis et adhibere totis viribus medicamenta nitebantur. Intravit autem spiritus murmuris in sororem quandam genere nobilem, nomine margaretam. Videns autem tantam sororum circa puellam sollicitudinem, estimans forsitan eam sanam, et quod non egent, qui sani sunt, medico, sed qui hebent, et curam superfluum reputans que circa corpus virginis habebatur, intra se secreto immurmurabat, deridebat, detrahebat. loquebatur verba tedii et murmurationis dicens. Ut quid perditio hec! Quare tot unguenta pro nichilo effundun-

tur! Quare tot sorores circa istius puelle ministerium occupantur. Sed . . . subito . . . ossa spatule illius conturbata sunt et commota de loco suo, ea parte, qua sancta virgo receperat lesionem, per experientiam novit. quod ossa comminuit plaga lingve. Perterrita nimium et intra se confusa, . . . statim ad sanctam Margaretam accessit. Prostrata ad pedes eius, cogitationis sue culpam humiliter recognovit et veniam postulavit. heu, inquit, domina, nunc in me sentio, qualem et quantum dolorem senseritis, murmurabam et deridebam. et ob hoc divinitus sum percussa. Miseremini mei, Domina, rogo, michique parcatis. Cui virgo respondit dulciter. deus parcat tibi. statimque ad vocem illius penitus liberatam se sensit. *Náp. 49.*

23. Kere zent margyt azzon ez forort. hog ez kender kevtellel. meg kevtneye . . . az ev karyanak hufában. (76—7.)

23. Faciebat frequenter ligari brachia sua nuda cum funibus canabinis, et in tantum stringi, ut funes carnem intrarent. *Pád. II. V. ö. Náp. 12.*

24. Mert mykoron egy Soror meg holt . . . en lezek elfev ez Soror vtan ky meg halok. (93. 1.)

24. Per unum annum ante quod ex hoc seculo vocaretur, obiit in monasterio insule soror quedam nomine *beata*. die itaque sepulture illius virgo sancta, quibusdam audientibus, sorori olimpiadi talia verba dixit. Post istam, que nunc obiit, nulla soror hujus monasterii ante me morietur. Sed ego mortis debitum prima solvam. Quod rei postmodum probavit eventus. *Náp. 58.*

25. Ez soror erfebet egy jdevben . . . ez mofadeek borhral. (224—5. 1.)

25. Quaedam soror, maria nomine, per tres circiter menses nunc quartana nunc terciana graviter vexabatur. Soror helyzabeth, filia quondam comitis adriani, sub cuius regimine dicta maria fuerat depu-

tata, dedit ei bibere de lavatura capillorum sancte Margarete . . . bibit. et statim liberata fuit. nec illam aut aliam infirmitatem habuit post redditam sibi divinitus sanitatem. *Náp. II. 16.*

26. A szövegrokonságnak érdekes példája nyilvánul végül a magyar Margit-legenda codexének 173—175. s 192—194. lapjain olvasható két csodában, nemkülönbén a Példák Könyvének 29. lapján olvasható pár sornyi töredékben, amelynek egyéb szempontból való fontossága általánosan ismeretes.

A PK. töredéke tudvalevőleg két részből áll, melyek közül a második, a teljes, a következő: »Ezeknek vtanna egynehany esztendeu el mulván. ezen embernek zeme jgen fayá. vghog embereket nem emterhet vala meg. fogadaft tevn zent margyt azzonnak hogha evtet meg gyogehgya. tahat az ev tyzteffegere eztendeyg mynden zerdát meg bevhtelne. Ez fogadas vtan meg gyogvla az ev zeme.« A megfelelő szöveg a Nápolyi változat II. részének 30. fejezetében olvasható: »*Petruchius . . . vir nobilis de catha, diocesis ariensis,*¹ habuit infirmitatem gravem in oculis per tres menses. et tantas patiebatur nebulas oculorum, ut homines cognoscere non valeret. Promisit in corde suo, quod ad honorem sancte margarete omni quarta feria usque ad unum annum continue ieiunaret, si eum ab illa passione curaret. Emissio voto, fuit statim totaliter liberatus.«

A fragmentum másik, csonka felének szövege így hangzik:

»terdeet. es erze ev magat meg kevnyebvltnek. ezeknek vtanna fel ferkene almabol. jgen chodalkozyk vala azon hog hol volna ev. es hog kevnyeben volna. Monda ez beteg az ev felefelegenek es fyaynak. hol vagyok en moftan. mondanak neky. az te hazadba vagy te maftan. monda ez beteg el vittetek volte engemet valamely helre. mondanak evk. nem vittevk. Tahat ez beteg mynd meg monda evnekyk valamyt latot vala. es kere evket hog el vinneek evtet zekeren az koporfohoz. Mykoron ez beteget el hoztak volna az koporfohoz. es jllette volna az koporfot. legottan meg gyogula. es halat advan vr iftennek es zent margyt azzonnak laban mene hazahoz.«

Látni való, a dolognak hőse nem lehet más, mint nemes Kátay Petrit, ugyanaz, kit egy csudálatos meggyógyulásának elbeszélésekor a magyar codex is megnevez (173. l.), bár az ott olvasható darabban olyan hézag nem mutatkozik, hová a töredéket mint illetékes helyére vissza lehetne iktatni. Ám a nápolyi kézirat II. részének még egy Kátay-fejezete van, mely e helyütt terjedelmes volta mellett sem mellőzhető: a 41-ik, s ez a darab egyszerre világosságot áraszt minden irányban.

»*Nobilis et inclitus vir dominus petruchius de chata, diocesis vaciensis habens domum in theer, per decem annos paralisi et aliis infir-*

¹ Helyesen: vaciensis.

mitatibus gravibus languit. et infra idem tempus per decem menses continuos paralis in eo tantum valuit, quod vires exteriores corporis et membrorum penitus defecerunt. *Jacebat in lecto continue, sicut lignum vel truncus immobilis. Verbum formare non poterat, sed lingua et ceteris organis vocis impeditis parali, effectus fuerat quasi mutus. nullum cibum assumere poterat per seipsum, sed obsequentium ministerio tractabatur cum penna sorbicum vel cibus alius in os eius.* de latere in latus se vertere non valebat, nec de loco ad locum transferre. sed a duobus viris portabatur et reportabatur, quasi res penitus carens vita. *Usus pedum, tibiaram, brachiorum et manuum totaliter amiserat, sic, quod etiam plicare modicum tibiam non valebat.* Sic consumpta erat caro illius a suppliciis, quod tantum pellis remanserat super ossa. sed fedus macie, torpensque squallore mortue rei imaginem videntibus prefebat. tantis igitur tam diu doloribus fatigatus, et audivit fama publica referente, quod deus ad vocationem sancte Margarete multa et crebra miracula faciebat, devocionem magnam ad virginem gloriosam concepit. et rogavit amicos, *ut ad sepulcrum sancte virginis portaretur. At illi perhorrescentes seminecem virum agitationibus itineris exponere, ne forte inter manus eorum subito moreretur in via, penitus recusarunt,* dicentes: domine corpus tuum portare vel tangere non audemus, quia tanta est in corpore tuo debilitas, quod deportationis laborem tolerare non posses. Viventem de lecto nullus posset te movere. et in quacumque die de domo tua deportaberis, illico morieris. maneat in pace. nos de te nolumus fieri homicidae. his ille dolenter auditis, ingemuit. et amicis graviter indignatus, querula voce dixit: Ego magnum habeo desiderium ad sepulcrum sancte virginis accedendi. et per meipsum implere non valeo. et vos mihi vestrum adiutorium denegatis. Judicet dominus inter me et vos. vosque respondeatis ante deum, quod meo desiderio satisfacere recusatis. Perpendens se sua spe frustratum, cepit suspirare et tristis esse. totumque spiritum eius colligens, affectum cordis proiecit in virginem, et rogavit eam devote, quatenus ei suam misericordiam impendere dignaretur. Orans incontinenti dormire cepit. et *dormienti in somniis videbatur, quod ad sepulcrum virginis ductus esset, et ad illuc oraret.* Quodque *virgo ipsa dulciter eidem apparens, et ipsius genua suis sanctis manibus palpabat et ad tactum eius convalescebat de infirmitate, fortisque fiebat. Excitatus a somno propter vehementem impressionem visionis et experientiam sensibilem inchoate sanitatis, stupebat, et mirabatur ubi esset. et circumspiciens per domum, vocavit uxorem et filios et interrogavit eos dicens: Ubi sum ego? At illi responderunt: domine, vos estis in domo vestra. Ille subjunxit: fui ego portatus ad aliquem locum. Responderunt: non. Tunc exposuit illis totam seriem visionis, rogans, ut ad sepulcrum sancte virginis portaretur.* Cum autem illa die portare distulissent, nocte sequenti beata Margareta iterum eidem apparuit. et ipsum tetigit. ac dulciter manibus impulit, dicens: surge. quid facis miser? surge. vade ad sepulcrum et sanaberis. Illa ex iterata visione certificatus, confortatus ac semiplene sanatus, uxori filiis et amicis iterate visionis seriem enarravit. Et con-

festim ab illis congratulantibus, in vigilia exaltationis sancte crucis fuit in curru ad insulam deportatus. et applicuit ad domum sororis sue. que in insula morabatur. die vero sequenti mane ante missam duo viri de domo sororis portaverunt eum ad sepulcrum sancte virginis. et offerebant ei paraliticum iacentem in lecto. *Quam cito vero sepulcrum tetigit, incontinenti perfectissime sanatus fuit . . . et ad domum sororis sue predictae motu proprio sine cuiusquam adminiculo rediit totus sanus.* Aderat autem ipsa hora innumerabilis populi multitudo, qui convenerant, ut audirent verbum dei et sanarentur a langvoribus suis. *Erat autem numerus eorum plusquam tria milia hominum,* qui in platea erant ante ecclesiam sedentes et sermonem audientes. Ut igitur vir ille nobilis tanto beneficio sibi collato per virginem non esset ingratus, statim in *publico sermone surrexit. totam seriem infirmitatis et curationis exposuit.* Uxor et filii ac circumstantes amici reddebant testimonium veritatis, magnificantes deum ac sanctam virginem Margaretam. et omnis plebs, ut vidit, dedit laudem deo.«

Világos, a keresett szöveg, a fragmentum csonka részének mintegy az eredetije benne van az elbeszélésben. Azonban nagyjában és félreismertetlenül tükröződik benne az a két miraculum is, melyek a magyar codexben a 173—5. és a 192—4. lapokon olvashatók.

Most még csak néhány töredékre kell rámutatni, melyek a Knauzig ösmeretes alapon szintén figyelmet érdemeltek. Igaz, e fragmentumok nem tartoznak sem Ranzanus, sem a Nápolyi szövegéhez: a bollandisták részben mint új adalékokat, részben mint érdekes variánsokat Castillo híres munkájából, a domokosiak történetéből csatolták őket publicatióikhoz, értékök azonban a magyar szöveggel való hasonlítás szempontjából tagadhatatlan.

1. Ranzanus beszéli, hogy Margit »quintum agens annum, *oblatum ei ab educatrice cinctorium cilicinum non horruit*« (num. 4.); holott a magyar legenda szerint látván, »hog az fororok kezzvl neme-lyek ciliciumba iarnak *kere az olimpiadis azzont . . . hog evneky ciliciumot adna*« (2. 1.) Ezzel szemben a Nápolyi a hetedik éve körül járó leánykának titkon fölvelt ciliciumáról tud,¹ csak a historia praedicatorum mond valami olyat, a mi a magyarral jobban összevethető. »Castillo scribit ab Olympiade, sive Olimpia, eius nutrice id cilicium illi obnixe petenti datum; sed mox ereptum, ne valetudinem laederet.« *Acta SS. Boll. Tom. II. pag. 907.)*

2. Ranzanus írja: »Hanc sibi saluberrimam regulam . . . in memoria habere sibi proposuit, quam a sancto quodam Ordinis sui Patre didicit: Deum ante omnia et prae cunctis rebus, post eum proximum, dili-

¹ Circa septimum quoque annum cilicium grossum latenter procuratum sub vestibus ad carnem clam induit. Cumque magistra ipsius devotioni puella congaudens ipsum portare per dies aliquot permisisset, tandem teneritudini puelle compatiens et estimans, quod corpus tam tenerum tam duram ferre penitentiam non valeret, cilicium ipsum clam abstulit et ne possit inveniri secretius occultavit. (Margit azonban kikutatta, megtalálta, újra elkérte s ettől fogva holtig ciliciumot viselt.) (C. 12.)

gere: seipsum despiciere: contemnere ac iudicare neminem.» (C. 10.) A dolog előfordul a magyarban is, csakhogy megszerezve egy csinos »példá«-val, melyhez való deák szöveg a tárgyalat legendákban éppenséggel nem találkozók.

Magy. leg. Vala egy frater predicator zerzetbely. ky ez ydevben prouincialis vala. Ez prouincialis gyakorta gondolkodyk vala. es az vr iftent nagy aytatoffaggal kery vala, hog meltolnaya neky meg mutatny meg jelenteny. hog my volt az regy zent atyagnak tevkelletevffegek kynek myatta mentenek jllyen jgen fel. az jozagos myelkevdetevknek teteere. es az vr iftennek jllyen nagy edeffeges efme-retyre. mykeppen ev rolok az zent jras targya mongya. Tahat ez prouincialifnak hozzatatyk es muttatek egy kenv aran betevkel jratot. es mondatek ez prouincialifnak. kelyfel frater es oivaffad ezt. Mely frater legottan meg oluafa. es ezek valanak jruan az a kevnben. Ez az regy zent atyagnak tevkelletevffegek iftent zeretnye. evnen magat meg vtalny. Senkyt meg nem vtalny. Senkyt meg nem jtylly. ezenkeppen ez latas el enezek. (44—45. 1.)

3. *Magy. leg.* Vala egy tyztelen-dev zevz. es vala eleg tyzteletevs zvlektevl tamadot. kynek vala neve evrfebet. es ev vala penitencia tarto. lakozyk vala peften. zent antalnak claftroma mellet. Mykoron ez zvz hallotta volna. hog zent margyt azzon beteg volna. lata ez zvz egy jgen fenes chillagot ky menny ez claftrombol zent margyt azzonnak halala jdeen. es laffan laffan fel menny az egben. Tahat az zvz meg kerde az kevrnyvl alloktvl. kik evneky tetnek vala ot lenny. hog my volna ez zeepfeges chillag. felelenek az kevrnyvl allok zent mar-

Castillo: Colloquebatur cum ea de rebus ad religiosae virtutis perfectionem pertinentibus Praedicator quidam, vir admodum pius, qui inter cetera dixit, diu se Deo supplicasse, ut qua via modoque antiqui Patres tantam ejus gratiam totque caelestia dona impetrassent, doceretur: dormienti ergo nocte quidam appositum coram fuisse librum aureis litteris exaratum: simul vocem missam, qua expectatus sit, eaque jussus surrexerit et legerit pauca haec verba, sed plane divina: Ista veterum Patrum perfectio fuit. Amare Deum, despiciere seipsum, neminem contemnere aut iudicare. (*Acta SS. Boll. Januarii tomus II. pag. 908.*)

3. Addit *Castillo*, Elisabetham sanctimoniam in coenobio S. Antonii, vidisse aegrotante Margarita, ex eius coenobio ascendentem caelosque subeuntem stellam rutilantibus radiis; atque ex Angelo sciscitatam didicisse eam margaritam significari. (*Acta SS. i. k. pag. 909.*)

gyt azzonnak ev lelke vitetyk fel menyozzagban bela kyrálnak leanyanak lelke. bodog azzon claftromabol. nyvlzygeteben. Ezen keppen ez latas el enezeek. (112—113. l.)

4. Vala egy frater kynek vala neue romanus. es lakozyk vala gevry claftromban... Ezenkeppen ez latas el enezek. (113—114. l.)

4. Narrat idem auctor (*Castillo*), biduo post decessum sanctae Virginis, pium quemdam virum F. Romanum paucis diebus ante mortuum, apparuisse Priori coenobii Giauuniensis (*Giauriensis*), eiusque implorasse preces, quibus a purgatorii ergastulo erueretur; eumdem quaerenti de Margarita Priori dixisse, eam recta in caelum evolasse vestitu aurato decoram. (*Acta SS. B. i. k. p. 909.*)

Tartalmi, tárgyi azonosság szempontjából össze lehetne hordani még akárhány helyet; ¹ ki lehetne mutatni, hogy a szent életéről, haláláról és temetéséről szóló résznek tárgyi mozzanatai kevés kivétellel az ismertetett deák változatokban is szőnyegre kerülnek, ² holott a több mint félszáz

¹ Pl. Oly jgen edeffen jmadkozyk... meg kekevl vala mykeppen holt. 17. l. Náp. c. 31: Pro hyemalibus quoque frigoribus... quasi mortua videretur. | mykoron kedeg nem vala myt zolgalny... fel kelnek vala az aztaltol. 24. l. Náp. 20: Frequenter siquidem dum in refectorio serviebat etc. | Mert mykoron zent margyt azzon egy napon. 25. l. Náp. 24: Contigit semel quod sancta virgo. | Azonkeppen az kerteket es meg tyztehgya... fvn vala. 25. l. Náp. 20: Ipsaque denique sarriebat et mundabat ortum. | Egy jdeven mykoron cheh kyrál... margyt azzonnak ez jllyen fele dolgokrvl. 32—35. l. Náp. 25. | Egy nemevnev napon juue bela kyrál; 38. l. Náp. 11. Unde cum quadam die rex pater eius venisset. | *Ezeben forgalya vala gyakorta. es neha egyebek bezelly vala. Az ev nemzetének eleyenek eleteket... Erdemlene lenny ev nyomoknak es erdemeknek kevueteve.* 46—8. l. Ranz. 11: Legebat quam saepissime vitas maiorum suorum... illorumque ad id a Deo impetrandum efflagitabat auxilia. | Meg moffa vala feyeket. 48. l. Náp. 22. | gyakorta ez² zent zvz evnen maga vizet mereht. 49. l. Náp. 21. | Efmeeg egy jdeven Zent margit azzon hvft füt vala. 51. l. Náp. 21. | Annera meg alazza vala ev magat. 54. l. Náp. 23. | Es ez foror very vala zent margyt azzont olygen erevffen. 65. l. Náp. 13: Verberabant et eiulabant. | Efmeeg egy napon. 66. l. Náp. 13. | Efmeeg egy zent jnnep napon. 67. l. Náp. 14. | Efmeeg egy nemevnev napon. 67. l. Náp. 57. | Efmeeg ez zentfezes. 68. l. Náp. 12. | Mert aleg ere *tyzenkeet* napot... Elnyvougok vrban. 94—97. l. Náp. 60. | Kezde ez zent zvznek testebevl... illatot auagy kenetevt tevt volna. Náp. II. r. 2. stb.

² Jelentékenyebb kivételek: Gyakorta az ev imadsagy vtan... veternyet harangoznya. 14. l. | Oly jgen nagy edes aytatoffaggal jmadkozyk... my az zoo volna. 15—16. l. | Ezen aytatoffagra tanehgya vala... az iftennek zerelmetevl, 16—17. l. | De maga jmmar mykoron... elegegyk vala meg egyebeknek peldayara. 35—6. l. | de maga az evrevk kegelmes... az ciliciomnak gevtrelnet. 41—2. l. | Senkynek eletyt ez zent zvz... es evrizevenek. 46. l. | Egy napon mykoron zent margyt... vala myt ez foror gondolt vala. 52—3. l. — Az ev nyayafkodafa. auagy zentfezes elete... margit azzonnak regulay kezzevl.

»példa« és »miraculum« közül nincsen husz, melyről ugyanott emlékezet nem történnék.¹ Azonban egyelőre nem ez a fontos, nevezetesebb az előadásbeli egyezések, a szavakban, szólásokban, fordulatokban, mondat- és gondolatfűzésben egybevágó és hasonló helyek sokasága. Ezek a kisebb-nagyobb egyezések és hasonlóságok csakis a közös forrás-szövegnek többé-kevésbé hűséges követéséből származhattak és mint ilyenek világos jelei, hogy a legendaírók az alapszövegeket, legendázó szokás szerint, lehetőleg érintetlenül hagyták. Valami mozaik-félét alkottak, melynek köveit saját tetszésök szerint rakták együvé, de lehetőleg meghagyták abban a formában, melyben őket a közös tárházból, a tanuvalmások jegyzőkönyvéből örökölték.

Legújabbban felmerült az a vélemény, hogy a magyar változatnak tulajdonképp Garinus bővebb változata volt egyik forrása.² »A magyar legenda első két része«, mondják, »egészen megfelel a Garinus-féle legendák fölosztásának.« Aztán: a magyar legenda szövege sok helyütt annyira »egyezik« Garinus szövegével, hogy »amazt szinte ez utóbbi szabad fordításának tarthatnók«. Végre: ott vannak a magyar legendának »ilyen kifejezései: »úgy vagyon megírván az ő szentséges életiről« (68. l.) és ismét: »miképpen önéki életében meg vagyon írván.« (121.) E kifejezések nem vonatkozhatnak másra, mint olyan legendára, a mely Margit szűz élete történetét és csodatételeit összefüggőleg tárgyalta. Ilyen legenda pedig mai tudomásunk szerint csakis a Garinus-féle volt.« — Ám ezek az okoskodások merő hiábavalóságok. A hypothesis föltalálójának nem jutott eszébe, hogy a magyar író a 99. lapon szintén mint »legendá«-ra utal forrására, írván, hogy Margit holttestét először a kar alá vitték: »vol lehet altalyaban nem neuzey meg az *legenda* helyet. hanem *chak zent egyhaznak mongya*. De menere az *legendanak* folyafa targya. az kar allyat mongya zent egyhaznak.« Tegyük fel, hogy ez a forrás, ez a legenda Garinus szövege volt, ez esetben Garinusban okvetlen rá kell akadnunk az említett helyre, a holttestnek az *egyházba* való szállítására. . . . Csakhogy ilyen hely Garinusban egyáltalában nincsen, az avignoni derék fráter az átvitel actusáról mélyen hallgat. Nincs más hátra, mint a szentségvizsgálók jegyzőkönyvéhez fordulni; és íme a 202-ik lapon, Serennay László leányának, soror Erzsébetnek vallomásai között, épp annak a »csodá«-nak a végén, a mely után a magyarban is következik, olvassuk: »et postea *portata fuit in ecclesiam* in hora matutini, et stetit Dominica et die Lune . . . et die Martis sepulta fuit.«³ Az eredmény világos: az író nem Garinusra, hanem másféle »legendá«-ra eszmélt.

60. l. | *Mykoron ez zentjeges vzv. zent margyt azzon. ez felyvl meg mondot . . . ev maganak herejte marlyromfagnak erdemel. 79—92. l.* | Ezenképpen fel evitevzetetek . . . tevttenek vala bezedevkel es tetemenyekel. 99. l. | *Mykoron ez zent vzv ky mulek . . . ez zent vzvnek temetefere. 100. l.*

¹ V. ö. Knauz dolg. Magyar Sion, VI. 723—732. l. Esmeg vala egy foror ez claftromban. hogy ky ygen nagy nehez korfagal meg betegevle. 129. l. El meeg jllyen choda tetel olvaftatyk. 137. l.

² Szemelvények a Margit-legendából. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Bartha József dr. Bpest, 1905. 19—21. l.

³ Monum. Rom. Episcopatus Vesprimiensis, vol. I. pag. 202.

Azt fogják mondani: helyes; azonban mit csináljunk már most a magyar legenda két első részének és a Garinus-féle változatnak felosztásbeli egyezésével? — A felelet egyszerű: semmit, mivel az az »egyezés«, mint a között rokon részletek pusztá fejezetszámainak sorrendje is elárulja, a hypothesis megokolásán kívül másutt sehol sem létezik.

Ám ott vannak végre magok a szövegek. Világos, a magyar író sok mindent nem meríthetett Garinusból. Nem meríthette a Ranzanussal egyező részleteket, a Castillo-féléket, a melyeket különben a jegyzőkönyv meglevő részeiből sem lehet kihüvelyezni, s nem meríthetett még igen sok mást, a mi a magyarban előfordúl, holott Garinusban teljességgel ismeretlen. Azonban egyelőre nem is ez a kérdés; az, a mi eldöntésre vár, az, hogy mit meríthetett belőle? vajjon vannak-e Garinussal egyező helyei, a melyeket máshonnét alkalmasabban származtatni nem lehet, avagy máshonnét, mint éppen Garinusból, magyarázni lehetetlen?

Az inquisitorok jegyzőkönyve, sőt a jegyzőkönyvnek és a magyar változatnak collatiója kezünkön forog, tehát a felelet alig jár nagyobb fáradsággal. Nem, a hypothesisnek feltalálója tévedett, Garinus nem volt a magyar compilációnak »egyik« forrása. Ma, mikor a kutatónak több jó szöveg áll rendelkezésére, nem nehéz ezt megállapítani; de meg lehetett volna állapítani akár Knauz idejében is. Mindemellett Garinus munkájának ismerete koránsem vált feleslegessé a magyar Margit-legenda vizsgálójára nézve. Ugyanis Bertholdus de Bosant jegyzőkönyvének szövegét ismerjük ugyan, de csupán részben, mivel belőle igen sok elkallódott, úgy hogy az eredeti följegyzések jókora mennyiségének textusát a variánsokból kell és lehet kihüvelyezni, s ebben a tekintetben Garinus, főképp a bővebb változat, minden retorikai díszre való törekvése mellett is nagyfontosságú.

Irodalomtörténeti szempontból csak sajnálni lehet, hogy Knauz megelégedett a magyar és nápolyi szövegnek pusztá tárgyi és tartalmi összehasonlításával; még inkább, hogy a hivatott utódok annyi éven át »feledkeztek ő dolgukban.« Részünkről kiszakítjuk az elmondottakat rég heverő jegyzeteinkből s némelyes toldalékkal ellátva letecszük emlékkül Knauz Nándor sírjára. Jeles alkalmunk van rá: negyvenedik évfordulója ama napnak, melyen a Magyar Sion a »Nápolyi Margit-legenda« közlését megkezdette.

HORVÁTH CYRILL.

BR. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEZÉSE ÍRÓBARÁTAIVAL.

(Harmadik közlemény.)

Pesth — Dec. 24 — 1845.

Kedves Druzsám!

Minő rendetlenül járnak a posták, onnan láthatod, hogy 11 és 14én Decembernek irt leveleidet együtt vettem: az igaz hogy én csak egyszer hetenként *Szerdán* küldök a' postára — mivel — ez nekem

ritkán természet Rozsákat — bár mióta itt vagyok — e részben legkisebb panaszom sincsen — mert — a' Branyicskai tudósításokat kivéve — jó leveleim érkeztek.

Most leveleidre térek: Mindenek előtt vedd szíves köszönetemet azon sorokért, melyek alig eshetnének nekem valakitől jobban, mint tőled — 's melyeket kitalálhatsz a nélkül, hogy itt ismétljem azokat: mert magad tapasztalhattad — hogy bennem egy tárgyra nézve annyi a' kegyelet — mikép mint Isten nevét — ritkán veszem ajkaimra.

Hogy kissé rosszul esett legjobb barátomat legközelebről érdeklő dolgot nem magától megtudni — nem tagadom — mert hiszen igaz barátságnak is meg van a' maga féltékenysége — 's ez épen mellette 's nem ellene szól: Leveled azonban a' legtermészetesebben megfejtvén mindent — csak az van hátra — hogy előbbi szíves és őszinte óhaj-tásaimat ismétljem.

Most a' tárgyakra:

1° Ha Oprát sikerülend — valami jó emberrel felcserélned — akkor Branyicskán is minden jobbra fordul.

2. Atyám végrendeletét a kolozsvári káptalonban megkaphatod. Ő szegény — utósó napjaiban ingerült volt — 's még pár őszinte egyenes — de nem sértő leveleimet is megemlítette utósó rendeletében — de igasságtalan nem volt — mert mintegy megbánva kemény szavait — egyébben ügykezett nekem kedvezni.

3. A Rohus Cotinusra — 's hogy kellessen vele bálni, gondom lesz — csak az ünnep muljon: mert itt látom 3 nap ünnepeleak — 's az emberek úgy eloszlanak, mikép nyomokba nem akadhatok.

4. Farkast is reméllem rá birom a' fizetésre — mit igen óhajtak — mert szeretném a' nyakéket minél előbb Ninádnak leküldeni — kinek az tetszeni fog.

5° Igen jó lesz Vodianernek irni — vele is szólok — holnap vagy holnap után — mert az utóbbi napokban — nem volt irodájában.

6. Vadász barátaink elszéledtek, egyébiránt is nekem úgy tetszik — hogy ezen embereknek nincs pénzük — csak a' szájok jár — mi igen szép magában — de semmit sem hoz a' konyhára.

Most egy fontos dologra térek.

7.º Ugy tetszik kedves jó Druszám — mint ha te barátunk Zoltán Jánosnak levelét el nem olvastad volna: mert ő nemcsak legkisebb ajándékot sem követel — sőt épen ezen levelében — nyíltan ki kel az illy ajándékozások ellen — mondja — hogy azoktól undorodik és kér — hogy azon esetben — ha ügyvédem illy dolgokat hozna számadásába — azt visszautasítsam. — Így tehát Zoltán a' viláért sem vágyik arra — sőt azt el sem fogadná. *Azért nagyon kérlek — hogy ha még irsz Zoltánnak, e' tárgyat ne érintsd. Ő bíró volt ez ügyben.*

Répásynak én is irtam — 's épen azon szellemben, melyben te — 's hogy te is irtál neki — 's irni fogsz Samunak — azért vedd igen szíves köszönetemet.

8° A Plaenipotentiat — ugy szintén a' Pap Josef számadását — már leküldöttem neked.

Hogy a' Pesti Hirlap — Buda Pesti Híradó — s' a' Nemzet is megszűnnének, üres hír: Az elsőre nézve éppen ellenkező hír van, tudni illik — hogy az új évtől kezdve Kosuth fogja szerkeszteni — *még pedig ingyen* — nous verrons! — még nem találkoztam e' hír hallása óta vele. — A B. P. Híradó és Nemzeti pedig — még most vágtak nagyobb páva karikát — de félek — hogy ha Lajos barátunk a ceruzát kezibe veszi — nagyon megkékül a' körmük.

Csak képzeld: a Gyűlé Hectora — Liptay Sándor — egészen a la Rodin működik — 's nagy részét — fájdalom és gyalázat — vitorlaként hajtható fiatalságunknak — tracták és hízelgések által — a Gyűlébe csalta — 's ezek most — minden szabadelműek ellen kész *telleges* felépést biztosítottak. Űsse meg őket a' magas menykő!

A Deputatio vissza érkezett — sem a' császár sem a' kormány organumai — elő nem bocsájtották — azon inconstitutionalis ürügy alatt, hogy előre nem jelentették magokat: — — Heves nem küld deputiat — de hiszen erről már írtam. Az újságokból tudod hogy Peel lelépett — 's most mindenki — kíváncsi tudni — melyik párt lép a' kormányra: Fülöp Lajos halála híre is itt a' napokban terjedni kezdett — de még nem valosult: 3-nap óta a' francia hirlapok elmaradoztak.

Hogy Kosuth Lajos egy Comunitásnak pár milliot szerzett — 's ezért 60,000 pgő frt kapott volna — gyanitom csak egy azok közül — melyek itt napi renden vannak. — De gyalázatos az a' mit Körös tett, — a B. P. Híradóban egy vmegye határozat olvasható — hol — Kosuth ellen hevesen kikelnek — őt a' megyéből — kitiltják 's ha oda jöne elfogatással fenyegetik. — Képzelheted a' gyalázatos és oktolan határozat itt minő sensatit csinált.

Benyiczky Lajos ellen csőd van hirdetve: uzsorás adósságok által került bajba — 's minden egyéb oka koholt hírek — hazugságok — szerencsétlen ember ez az egész. Gondolom Zólyom megérzi lemondását — legalább az utóbbi cikkek azon vidékből ezt bizonyítják.

Most két hollandi van itt — ügyes emberek — kik gondolom a' Tisza szabályozására nagy befolyással leendnek. — A' vaspálya munkák itt folynak — úgy szintén a hid körüliek is — mennyiben az idő engedí. — A' budai várhegy alatti Tunei — már bizonyos — csak a' hid elkészülése közeledését várják — hogy azzal együtt nyithassák meg.

Isten veled — ha valamit hallok — miről gondolom hogy érdeke van előtted — soha sem mulasztam el röviden megírni. — —

Ninádat 's a Zsiboiakat köszöntem

barátod
Jósika Miklós.

U. I. Farkas Sándortól egy levelet kaptam, melyben kér — hogy kéziratát küldjem vissza — ezt én már Zsibón Molnárnak átadván, kérlek, ha lehet juttasd kezeibe.

Pest: Jan: 22. 1846.

Édes Druszám, mivel kívánod, számot teszek é levelemre — melly válasz — 10 és 11 számú együtt vett leveleidre: csak aztán szórakozottságom é szabályra, melly a' rendet lenne eszközöndő, zavart ne hagyjon.

De leveled tartalmára térek.

1.) Kállayval a dolog el van intézve: ő már tudta óhajításodat és személyesen fog neked írni — még pedig mivel sürgetem, minél előbb.

2.) A' Deputatot 's egyéb általad érintett polytikai tárgyakat illetőleg mind azt mire figyelmeztetsz, megfogom az illetőknek mondani: csak ki hallgassanak — csak olly jól rendezetten elő tudjam adni, mint az leveledben írva van: — de bezzeg saj! — 's talán épen mivel én nem tudom jól elő adni, történik aztán hogy jól nem értenek.

3.) Szorgalmamon ne örülj — bár ennyi évek küzdelme után — én is megpihenhetnék — 's ne kellene a' költészet magasztos röptét — kenyér munkává lealjasitanom.

De ki élete legjavát leélte — 's nem marad annyia, hogy egyetlen napjával — órájával életének el mondhassa, hogy nyugodt — annak dolgoznia kell — ha nem akarja a' gondok legsorvasztóbbikát — a' holnapi nappali aggodalmat — bajainak ezrei közé sorozni.

De az elhamarkodás vágya jó Druszám igasságtalan: Ha te saját ítéleted után — utóbbi munkáimat — mint a Szív rejtelmei 's Akarat és Hajlam el olvasván — azokban hamarkodás nyomait látod, akkor halgatok. De én szorgalom 's átgondolás tekintetében alig hiszem, hogy valaha gondosabban irtam volna — mint az Akarat és Hajlam irva van — melyhez képest régibb munkáim közül például Zolyomi csaka Rhapsodia. — — De higyd el barátom ilyenek vagyunk mi magyarok, nálunk ha valaki egy bizonyos pontot elér, felebb nem eresztik — 's ha saját erején még is felebb megy — lerántják a' magasbol. Az Életképek 's Divatlap szerkesztői — kiknek goromba lapjaikba írni nem akartam — nem tudván egyebet mondani — azt fogták reám hogy munkáimat el hamarkodom, 's ez nálunk — hol gyönyör a' kegyeletek porba tiprasi — terjed — 's ennek hitelt adnak: Hány papolta ezt Frankenburg és Vachott után — a' nélkül, hogy munkáimat *átolvasta* volta.

Minap a Redoutban egy masque azzal szólított meg — hogy neki a' Szívrejtelmei nem tetszettek — kérdém miért? — 's azt felelte — hogy két kötetű regénytől több cselekvést várt — 's hogy az egész el van hamarkodva. — Igy ítélnék: mert a' ki ezt nekem mondá — munkáimat nem is olvasta, — hanem Frankenburg 's Vachot után papolt — ha olvasta volna tudandá — hogy a' Szívrejtelmei 5 *novella* nem 2 kötetű regény — 's azt is tudandá, hogy abban egyike legrégebb novelláimnak a' Béke nemtője foglaltatik — mellyet minden hírlap fel-dicsért és kétszer fordították le.

Dolgozom — mert kell — de azért nem irok gyárilag. — Sok amit irok — de nem azért, hogy gyárilag ölöm magamat — a munkával — hanem mivel nulla dies sine linea 's mig más egész éjen át ír — de azután 2 hétig pihen — *én keveset de mindennap irok* — 's így

az év 364 napjai közben — sokkal lesz a' mit irok — a' nélkül hogy hamarkodásra szükség lenne.

Magadra hivatkozom itéletedre — olvasd el az *Akarat és Hajlam* című regényt — 's ha — nem mondom más hijánt — de elhamarkodást találsz benne — úgy legyen neked igazod.

Higyd nekem: kik engemet hamarkodással vádoltak — ha egyéb-iránt a' legokosabb emberek is — vagy nem olvasták utóbbi munkáimat, vagy a' két divatlap pár csipkedései után indulva elfogultan tették azt.

A két Barcsayt is folytonosan csipkedik: pedig a' hányszor adják, itt a' színház tömve tele van, minden felvonást zajos taps kíséri — 's a' játék színnek ezeket hozott. — Gunyosan nagyszerű historiai Drámának nevezgetik: 's valóban tökéletesen hasonlít ezen urakhoz — hogy hiszik — mikép én — mikor é darabot irtam tökéletesen hittem, hogy nagyszerű dolgokat irok, 's hogy Shakespeare és Schiller semmik hozzám képest. — — Én pedig a két Barcsayt — nem tartom egyebnek — mint egy igen középszerű férceletnek, de a' mellynek ha jól adódik, nagy hatása van — 's szegény színházunknak jó aquisition.

4.) Kis Druszámát ölelem — tartsa az ég örömdre 's hogy a honban a derék atyja derék fiában éljen.

5.) Deák Ferinek irt észrevételeidre nagyon kíváncsi vagyok. Böthy relatioja circulál — most Giczy Laczinál van — kitől majd kivájom, mert ő a' legfeledekenyebb ember a' világon.

A Körösi határozatot még nem birtam megszerezni — 6 helyt is kopogtattam: a casinóban a cikk elsikkadt 's így még egy kis béke-türés. Szabó Pál ígérte, hogy ma elküldi — videbimus — de már olvasván Kosuth feleletét — ha késik is nem baj.

Többi közt figyelmeztetek a' Heti lapban Kosuth barátunknak pompás feleletére Desewfy Emilnek a Fiumei vasút tárgyában: Ennél Kosuth kevés jobb cikket irt még. — Itt roppant sensatiót tett.

7.) Kosuthtal szóltam: Ő nagyon kér téged, hogy bocsáss meg neki — ha becsületére mondja mikép nincs ideje levelezni — sőt álomra is a' nap 24 órájából csak 3 órát szánhat — — de az első éjet mellyet megtakarhat egy hosszú levélre szánta számodra. — Itt sok igen igen fontos dolgok történnek — és vannak szőnyegen — mellyekről ő mindenesetre — mint beavatott jobban irand neked — mint én üggető pegasusom hátán — mellyről úgy is — mint irod az a' hír — hogy tüskön bokron át elkaptott — 's víz merre szeme lát.

Szegény Lajos nem jól néz ki — tul a rendin megerölteti magát de annyi igaz, hogy ő fellépése első szakában sem volt szellemileg olly teljes erejében 's olly erőyes, mint most — a' Heti lap cikk engemet elragadott, 's ugyan ezen hatása leend e' tiszta mathematicus — czáfolatnak read.

8.) A nyakék reméllem már Ninád nyakát ékesíti — 's leveleimből tudod, hogy utóbbi utalványodat Vodianerhez nem használtam mert Farkas fizetett — 's nálam még 43 forintod van.

9.) Köszönöm kedves jó Druszám hogy Bédivel szólni akarsz — úgy szintén, hogy Bonajott görög helyett neked vagyok adós — adja

az ég hogy valami történjen, hogy senkinek se legyen ados — pedig, ha az ég akarná történhetne olyan — mi örömet edzené, kettőztetné, mi a falusi magányt paradicsommá tehetné — ha Isten akarná — kevés magában — de még is sok — mert sok béke — sok szeretet — és sok szorgalom az ideálja a' földi boldogságnak — 's néha oly kevés kell hozzá — 's még is épen e' kevés oly nehezen elérhető.

10.) Barabás inkább látszatik — a nádor őt szereti — mint mi hálátlan utódai — mert mikor mondtam, hogy még másoknak is van szólások a' dologhoz — igen savanyú képet csinált — 's fel sóhajtott — *kár volna ha elmaradna!*

11.) Hogy pénzzel soká kijőjek, óhajtom én is — de a' milyen könnyen van ez kimondva, oly szokotlan — nehéz és nyugtázó nekem e mindenkori számolgatás — azonban jó az Isten — 's el nem hágy!

12.) Vodiánerrel is szóltam — ő azt mondja, hogy már neked bővön irt — a' hamuzsir dolgában.

13.) Miért nem tehetem, hogy nevemre ne legyen ujság véve — 's mikép lehet a' rendtelenségen segíteni, mult levelemben meg irtam neked.

14.) A mit Mikiről irsz — elméletben bető szerént igaz: de kedves jó Druzsám a' katonaság olyan, mind a' házasság, mind kettőről csak az tud valóban valamit, ki azokban volt.

Néha egy kis segedelem egy fiatal embert uzsorásoktól — 's így vesztéstől megmentheti — 's míg a' fiu atyától kér pénzt, addig nincs baj — legalább oly baj nincs — mintha tudja hogy atya inségében nem segít.

Az is igaz, hogy sok tisztnek egyebe nincs csak Fizetése: de két dolgot nem szabad feledni a) hogy az ilyen tiszteket nem igen szokták fényes ezredekben kedvelni, b) hogy in fine finali — ezek kénytelenek adósságot csinálni.

Én ha fiamon segíték, abból segíték mi csekély jövedelmemből magamnak marad — *ídj!*

Jobb hitem van Istenben — ki szívem rejtekeibe lát — mikép — illy segedelem torkomra forrhatna. — Egyébiránt Miki jó és becsületes fiu 's engedje az Isten hogy érette valamikor sokat tehessenek.

15.) A Tolnai restauratorol utobbi levelemben irtam neked.

16.) Kedves Druzsám szórakozottságomban — vagy inkább zaklatott fővel — borzadalmasan rosszul kellete magamat utobbi levelemben kifejezni, mert a Liptay féle eszem-izsom Gyüldébe a fiatal mágnások közül még egy lélek sem jár: Épen az a' baj — hogy a' jurátusok 's megyei ifjúságból szédített többet 80 ifjunál magához 's hogy épen a' giovine hungária — az ugy nevezett ifju óriás lett — a' gyüldei Speckknödliknek — 's bāfstekek martaléka. — Irt egy nevetségesen magasztaló pamphletet Liptaynak — melyre cz egy se nequiter humilfians szellem-

¹ Olvashatatlan német idézet. Valószínűleg valami szólam vagy közmondás, amit Jósika, a kor divatja szerint latinnal, franciával vegyest, gyakran kevert különben se magyar zamatú prózájába. P. K.

ben — újra egy nagy dicsériát irt az ifjuságnak — Mellyből ki sül, hogy Liptay Sándor most a' legnagyobb férfiu magyar országon — 's hogy a' gyüldében a mayonaise 20 xr. váltóban.

Én ebben nem akarom a mágnások apologiáját irni — üsse meg őket a' magas menykő ha rothadni indulnak: csak a suum cuique szellemében irom a' mi igaz — hogy a' gyüldébe a pilvaxféle hősöket debouchirozzák. Isten veled — bocsánat e hosszú hosszú levélért, de amicis communia sunt omnia — 's így látod hogy drága időm veledi felosztásában sem fukarkodom.

Isten veled — Nináddal — fiaddal — a Siboiakkal,

barátod

Jósika Miklós s. k.

Pesth Febr. 18—1846.

Kedves Jó Druzám!

E pillanatban olvasám 16—17 számu együtt érkezett leveleidet: — Ninád betegsége igen igen megilletett, mert épen ez az én sorsom az — azt kihez lelki életem növe van ritkán, 's holnapokig nem látni 's ismerem e' nélkülözés minden kinjait: De az Isten felgyógyítja — 's reméllem jövő leveled — e részben meg fog engemet is nyugtatni: mert minő kinzó lehet neked Ninád betegsége, azt senki sem értheti jobban, mint én. Kérlek ne feledd barátodat erről hogy kedveseid mindketten egészségesek, tudósítani. — Deák Ferencznek postán küldöm el leveledet, mivel már elutazott.

Szigethi Zsigmond megfogadásával — ugy szintén a' szerződési tervvel egészen kezdet fogok — 's azok után miket róla nekem irtál — őt nyereség tartom: Adja Isten hogy reményeinknek megfeleljen.

A szerződési tervet — küldöm, bár erről nem irsz — ha nincs szükséged reá, meg kapom Sibón. Röviden irak — mert utóbbi — tegnap irt levelem elég kimerítő volt: Én is szenvedek, szenvedek testi és lelkiképen, mert a test is beteg, ha lélek folytonos nyomás alatt van. Ügyem mellyről irtam neked, vége felé siet — gondolhatod minő feszültségben, minő kinos várakozásban vagyok — 8 év óta foly e' pör — ki tudja mit fognak itélni? Néha egész nap egy falatot nem ehetem — pedig nem vagyok beteg — de ezen ügy — olly szoros összeköttetésben van egész valómmal, hogy egy nyugodt pillanatom nincsen — mig bizonyost nem tudok.

Adja az ég, hogy ez jó legyen — de ha nem ütne ki ugy, a' mint gondolom — egy elhatározó lépést fogok tenni — melly meggyőződésem következménye is — 's a' dolgon ugy hiszem segitend — ha nem egyedül teszem 's erre is van remény. De ez — ha kitalálad, szoros titok legyen — ha arra jó a dolog — tanácsodat fogom ki kérni.

Most itt Pesten két illy eset van — okosabbak voltak — ott kezdeni — hol mindent, meg lehet, kényszeritendnek végezni . . . De ez köztünk maradjon.

Ha említettem Miki pénzét, ezt figyelemztetésnek vedd — az ember nyugodtabb ha megteszi — azért én egy pillanatig sem kételkedtem, hogy a' pénz a maga idejében itt leend.

Kérek olvasd el utóbbi 4- és 5-k leveletem figyelemmel — 's válaszolj.

Ninádat szívesen tisztelem 's a' pecsét nyomól még ma megrendelem — Kis Druszámát ölelem. Isten veled Nináddal fiaddal

barátod

Jósika.

Pest: Febr. 27. 1846.

Kedves Barátom?

Utóbbi levelem óta csak egy arasznyi idő telt el 's újra irok neked.

Eddig a lengyel zendülést hirtől 's hirlapokból tudhatod vagy legalább mikor e' levél a' honi csiga postán leér, tudni fogod.

A mit itt beszélnek enyiből áll:

a) a zendülés Krokoban, Posenben, Tornopolban, Lembergben egyszerre kiütött — úgy igen sok más helyeken is — Az Orosz — Porosz és Ausztriai Lengyelország összeköttetésben vannak 's az összeesküvés a parizsi propaganda műve: Igen erélyesen fűzetett, hogy az annyira vigyázó orosz kormány figyelmét is csak alig érinté kiütéseig.

b) Mondják hogy Ferdinánd K. H. ellen fel voltak bősülvé — de ez kikerülte boszujokat: szegény öreg Récseyvel mi történt, még eddig nem tudom.

c) Starzsinszkyt Galliciában saját alattvalói megölték, ő megszökött a Tornapol kerületben a felkelést 's midőn harongirozta a' népet, megrohanták 's agyon verték — úgy szintén Posen körül 50 nemes embert és 6 lelkészt részint elfogott, részint felmészárolt a' köznépet, miből világos, hogy két zendülés van. Az arisztokráciáé a' 3 Lengyelország egyesítésére, 's a' köznépe az arisztocratia ellen.

d) Krakó — mint hírlik már az insurgensek kezei közt van: az ausztriai sereg vissza vonult — igen nagy számmal érkezvén — minden felől az insurgensek.

e) Itt azt mondják, hogy a' bécsi Theresianumból és Politechnikumból — úgy szintén a' pesti Invalid házból sokan megszöktek 's elmentek Lengyelországba — az utóbbiból 40 — ember.

f) Eddig az allgemeineban 53—52—szám — 's a' Bécsi ujságban a dolog mint könnyen elnyomható, adatik elő — úgy többen kik jól tudossítottak állítják magukat — azt mondják hogy az egész nem olly fenyegető, mint hírlik.

g) Néhány ezred parancsot kapott az összevonulásra. Lengyel országban — Galliciát értem, néhány Lengyel ezred is van: ott hagyják e' ezeket vagy nem — nem tudom: Fiam, ki szinte lengyel ezrednél szolgál, mondja, mikép hir szerint alkalmasint ők is mennek. Én megvallom, hogy ezt nem hihetem: mert lengyel ezredeket most oda

küldeni — csak ugyan nincsen a kormány érdekében: Igaz hogy a mult zendülés alkalmával — az orosz lengyel ezredekben csak a' tisztek szöktek meg — legalább így mondják — de most Posenben — altisztek is fogtak el — ezen kívűl a' nép is felzendülvén a' földes urak ellen — nem tréfa a' dolog — 's én *mint kormány* ezen ezredeket nem olly könnyen küldeném oda.

Azt is beszélnek itt, hogy egy pár magyar megyibe beütett volna a' lengyel köznép, 's ott rabolt — többi közt hogy Árva megyében — sok bujtogató jár — ki az éhen halókat reményekkel kecsgetti. A sláv vér — munkál itt kétségen kívül 's félek hogy a kormány — későn látondja át — minő nem jól teszi, hogy az illireket pártolta. Vannak kik azt állítják — hogy az egész lengyel zendülés muszka miv — és szándékos hanyagsággal kísértetett az orosz részről azért hogy az egész Lengyelország így eltöröltethessék a' föld színéről.

Nem vagyok politicus, de azt hiszem, hogy Austria most egy pompás fordítást adhatna az ügynek. Ha a' lengyeleket pártolva — Lengyelországot szabadnak nyilatkoztatva tronjára egy austriai F. Herczeget ültetne — 's később Serviával, Boszniával indemnisálná magát — a' Porosznak egy pár német Herczogséget adna.

A hatalmason növekedő orosz óriás ellen egy ország középben — nem ártona — 's Austria egy tantorithatlan frigyest nyerne — de a' mint mondom én polytikus nem vagyok 's itt csak történeti adatokat adok elő.

A' többi közt figyelmeztetek az Allgemeine 53 vagy 52 számára ott a' Beilagban egy czikk van, hol a' te neved is említve van 's hol te Szechenyivel soroztatál össze, mint régi szellemü ellenzék vezér — 's Deák is — e sorban említettik: Teleki, Batyány, Kosuth, — Szentkirályi pedig Pilvax kávéházi köröknek nyilvánítatnak.

Világos, hogy e' czikk írója — Téged 's Deákot el akart választani az ellenzéktil — 's így depopularisálni. Ezt hiszik sokan — a' többség — már mondogatja: lám már az Allgemeine Zeitung is dicsérgeti Deákot. — Találkoztam Bezerédyvel — ki monda, hogy figyelmeztesselek — e' czikk desavuirozására: Én azt feleltem neki, hogy én nem szeretek senkinek tanácsokat adni, főleg annak decidálva — soha sem — ki jobb tanácsot képes magának adni — mint akárki más: — Hanem figyelmeztetni a' cikkekre téged jónak láttam.

Már a' napokban itt Battyány Lajossal is mondogatták, hogy meg fordult — de ez nem igaz — egyáltalán van itt egy clubb, melly a' celebritások 's publick karakterek ellensége — 's hol csak teheti — árt a popularis embereknek.

Utóbbi két leveled 18—19 igen megzavart — 's félek hogy ez soká' tartand — mert ha jövő leveleidben a tárgyat nem érinted — scepticus természetem még nem fog nyugadni.

Azon eszme pedig, hogy 4 fiaim netaláni éretlenségeiért — mindig nekem kelljen a fürdőt kiönteni — igen szomorú kilátás — bár fiaim sok fiuknál jobbak — de mivel — csak két csalhatatlan ember van a' földön — a római pápa — és Bánfi Pál — bizony nincs apa — ki fiai éretlenségeiért tűzbe merné tenni kezét.

Ezek mint a' német mondja — *gehen mit in den Kauf* — 's mivel — mikor viszonyunk kezdetett — már a 4 fiu megvolt — én részemről soha sem feledtem — hogy ezek bizony — csoda — ha néha egy kis qui pro quot nem tesznek — bár azt, hogy nagy zavart nem okoznak — most is hiszem 's gondoltam, hogy te is — mint olly okos és következetes ember — nem feledted hogy 4 fiam van — 's mind azt mit 4 fiu után gondolni kell. — 'S bár még eddig a 4 együtt nem okozott fél annyi bajt — mint némelly atyának *egyetlen egy fia* — még is az az eszme, hogy minden idéten kérések — minden érettem vagyon — elég arra, hogy köztünk felbomoljon a viszony — avagy legalább arra — hogy e' catastropha folytonosan szemem elé torlasszon. annyira aggaszto, mikép — ha csak reá gondolok is, nem jól vagyok bele.

Jövő leveledben alkalmasint meg találom a' Miki számára ígért utalványt — talán többről mint irtam — mivel — nálam lévő pénzről már rendelkezél *résziben*.

Ma 16 Mart. lévén, a' magoméból — adtam meg Mikinek 3 holdnapi havi pénzét — mart, april. maj. 1846 — az az 150 pö frt: — levél pedig a postán nincsen. Itt gyalázatos idő jár — köhögők — náthás vagyok 's így többet ülek otthon — mint lakomon kívül — talán a' jó idővel a' jó egészség is visszatér.

Ideje hogy e 8 lapnyi levelet berekeszem. Az ég áldjon.

Ninádat köszöntem a' kis Druszát ölelem. Köszöntsé a Siboiakat.
barátod

Jósika Miklós.

WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEI¹⁾ BARÁTJAIHOZ: BARTFAY LÁSZLÓHOZ ÉS JÓSIKA MIKLÓSHOZ.

Wesselényi Miklós — Bartfay Lászlóhoz.

Édes Laczim!

Zsibó 1844 április 19.

Sziléziából jövő juhok átvételére, s lehozatalára küldvén fel juhászati felügyelőmet Nagy Lázárt ötet hozzád utasítom, hogy vigye meg neked s tisztelt nődek szives üdvözetemet, tőle hogy létem felől is

¹⁾ Wesselényi »levélmásolati könyvé«-ben az itt közölt írói leveleknek csak *egy részére* kaptunk választ, ezért van, hogy előbb (váltogató renddel, írók és dátumok szerint) nem közöltük őket. E hiányosságnak több oka van: az egyik az, hogy a kiváló férfi, bár ifjúkorától különös gondot fordít levelezésére (a másokét megőrzi, a maga választát följegyzi) — csak 1841-től fogva vezetett rendes »levélmásolati könyvet«, melyek archívumában 45 kötetre rügnek s haláláig terjednek. A másik az, hogy erdélyi barátaival gyakrabban találkozott, mi a levélbeli választ tettes felelegessé tette. Néha ő ment be Kolozsvárra, vagy őt keresték föl Zsibón, máskor meg látogatóitól üzent, vagy egy levélben egyszerre kettőnek, háromnak is írt. És ezt, főként később, a vak embertől nem vehették zokon, hiszen levelezése így is akkora volt, hogy Széchenyi azt az epés megjegyzést tette rája, midőn Gräfenbergből hazajött barátja egyre sűrűbben diktálta leveleit, hogy »Wesselényi megvakult, de most meg anyyi levelet írat, hogy nemsokára titkárja vakul meg.« — A válaszok eredetijének helyét a levelek végére tett jegyzet mutatja. P. K.

fogsz hallani. Tegnap vettem leveledet. Ha a Radiusnál levő irományim még le nem küldettek Nagy Lázár fogja azokat átvenni s lehozni. Radiusnak mond meg igen szives köszönetemet ezen irományok tartogatásáért. Köszönts barátnkat s szeressétek barátotokat Wt.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában, Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1844. 6. kötet 20-ik lapján.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz.

Zsibó 1845 február 10.

Kedves Barátom!

Jan. 22., 27 és 29-iki leveleidre egyszerre válaszolok.

1-o A Broszka Tyestyora nevű részében új hutát tervezvén s tudván, hogy annak felállítása ellen Mezeynek, — de neki is csak talán lehetne felszólalni; ellenben az ő subarendásainak épen nem, Riknek csak a mostani huta adatott minden kizáró jog nélkül által; tudván mondom ezeket Mezeytől nyilatkozatot kívántam s ő kifejezte miszerint ellenezni sem joga sem szándéka, sőt munkabeli segedelemmel leend. Azonban a zsidókkal szembe aligha másképen nem beszélt; ezek nagyon kezdetek azon huta felállítása ellen fenekedni; mi tervem létesítését, ha lehetlenné nem is, de kétség s mindenesetre sok bajjal járóvá tette. Természetes is, hogy tervem a zsidók innye szerinti nem lehetett, mert ők nagy kilátásokkal voltak s nagy készületeket tettek s nyilván kimondták, hogy ők 2000 vagy ha lehet, még ennél is több mázsa hamuzsirt fognak készíteni. Át kellett látnom, hogyha ezt megteszik; azonkívül, hogy a roppant haszon mi mint tulajdonost téged illetve övék lesz, erdőd ha nem örökre is, de nagy időre el lesz pusztulva, ha pedig ezen pusztításban gátolni akarjuk, úgy az teménytelen bajt okozand, mert ha ellenök s Mezey ellen tiltó s kárt követelő lépéseket teszünk törvény útján hosszas perlekedés lesz következő, minek a Mezeyvel kötleveled tág értelme miatt eredménye bizonytalan s melyben még nyeresés esetében is az, hogy megvehetnők e rajtok azt mit nyertünk kétséges és csak az lenne kétségen kívüli, hogy az erdő el volna pusztulva. A dolog ily állásában még csak egy maradt miben ha sok remény nem is, de lehetőség volt az t. i., hogy a zsidókat eloquentia mediante győzzem le.

Sikerült is egy kis rekedtség árán velök megegyezni s így mind a meglévő huta kezünkben van, mind pedig a másik készülend. Közlebbi levelemben bővebben írok a zsidóktól átvett huta dolga felől.

2-or. Pap József után ugyan már küldöttek; de még nem jött ki, pedig nagyon szeretném vele több dolgok iránt szólani. A tisztartó számoltatását is akkora halasztottam.

3-or. Berzenczeyvel még nem szólhattam; mert már régóta nincs itthon, mihelyt hazakerül szólandok vele.

4-er. Az örménnyel s Oridnival fogok valamit próbálni.

5-ör. Tiszted nem hiszem, hogy nagyon sokat érne; de mielőtt számadását megvizsgálom bizonyost nem mondhatók. Azonban a mit

indiscretségéről nekem irsz abban ezuttal teljesen ártatlan. Ő az említett kiadásokat fedezhette s fedezte is volna, török búzáat adván el; de ezen eladást én tiltottam be; tehát nem volt mit tegyen egyebet, minthogy engem kérdezett meg. Ő egy szóval sem kért meg, hogy én fizessek s én azt tettem, mert akartam tenni.

6-or. Hogy Szurdokon minő mellékes jövedelmű források lehetnek, vagy lehetnének még nem tudom, majd felkutatom.

7-er. Mezeyt illetőleg fogok tapogatózni, azonban még az ő keze közt levő részt sem ösmerem eléggé, hogy ahoz szólhassak, mi lenne jobb; nála hagyni, vagy visszavenni s megint a visszavettet sajátilag kezelni, vagy pedig újra kiadni s ezen esetben mit lehetne érte kapni. Mindezek iránt is fogok tudakozodni.

8-or. A kötlevelek másolatát vettem.

9-er. Hasonlóan vettem az 579 frtróli kötleveledet; de ezt mással cserélendem ki s a közelebbi levelemben egy más kötlevelet fogok neked aláírás végett küldeni, melyben még 1,100 frt ezüsttel több lesz írva. Herepeivel ugyanis megegyeztem, hogy fizetek neki most 1100 frtot s ő a te kötleveledet visszaadja. Így a 3000 véka törökbúzáat itt helybe fogjuk majd tavasszal s remélem legalább 22 garason eladni.

Géjza tegnap jött Szurdokra s most délután nálam volt, holnap megyen vissza Kolozsvárra, onnan Vásárhelyre.

Mi a magam dolgait illeti s azokra miket egyéb tárgyokról sziveskedtél írni, hogy jelen postáról el ne késsem egyebet semmit sem írhatok, hanem Niunyra nézve annyit, hogy még Szőnyitől várok iránta több kérdéseimre felvilágosítást és hogy mindenesetre egy próba évet fogok kívánni. Arról, hogy előre ide le forduljon a végre miszerint vele beszélhessek semmit sem irtam s ily egy-két napi ösmerkedésre nem is építék, kivált vak ember bajosan ösmerhet meg valakit; arra hosszab üdö kell s az, hogy a megismerendő nem ünnepnap ruhájában, (mit néhány napig folytonosan, de hosszason nem lehet viselni) hanem mindennapi alakjában jelenjék meg.

Áldjon az ég, maradok barátod.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1845. 10-ik kötet 49—53. lapjain.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz.

Zsibó 1845 december 8.

Lehetetlen, hogy m. h. 30-i s tegnap vett igen becses leveledre most válaszoljak. F. h. 1-i leveletem reméllem vetted. Kérlek küld le a Pap József számadását, (65 szám) mert erre szükségem van. Ezen számadásból ugyanis úgy tudtam, hogy a Dézsi allod kamatok megvannak fizetve, most pedig azt írja Pap József, hogy sürgetik annak 843 ápr. 1-től 844 ápr. 1-ig fizetetlen maradt kamatját.

A Bodriének s Kelemen elmaradt kamatait megfizettem.

Wodianernek mond, hogy 1000 mázsa hamuzsirt adhatunk 846-ban s hogy a napokban fogok mustrát küldeni.

Ninám igen szívesen tisztel; a többiek is. Áldjon az ég! barátod.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1845. 16-ik kötet 77-ik lapján.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz (Pestre).

Zsibó 1845 deczember 11.

Édes Druzsám!

Hogy arról a mi felől dec. 1. napján írt levelemben tudositottalak ittlétedben semmit sem szóltam, ne vedd sem idegenségnek sem titkolódzási hajlamnak. Még akkor magam sem tudtam, hogy az *ily hamar* fog megtörténni. Arra magamat csak távozottod után néhány nappal határoztam el. Nina sem tudott egy szót is felőle s mondhatom még álmában sem juthatott eszébe. Őt csak két nappal az esketés előtt kezdetem előrekészíteni, tartván attól, hogy az egyszerrei meglepés általi rázkodás mostani állapotjában ártalmas lehetne. Előbb csak azt fejeztem ki, mennyire szeretném, ha a gyermek nevemet viselhetné . . . . .

(Itt az eredetiben a levél megszakad s jelezve van, hogy a 88-ik lapon folytatódik.)

. . . . . Azután ezt megkísértendő szándékomat tudattam vele s később, hogy van is ehhez reményem, de arra egy külső czerimonia leendő szükséges sat.

Eddig valának e sorok írva, midőn f. h. 4iki ez időszert 2ik leveled érkezett. Sajnálva látom ebből, hogy mástól tudtad meg azt, mit jogosítva voltál egyenesen tőlem tudni meg. Soraidban oly rokon érzetet találok kifejezve, mi szívemnek igen jól esik. Igen is a sors martaléka a csapások alatt görzsedő számára is létezhetik még egy élvezés, a boldogságnak egy igen tiszta forrása. És egy szeretett lényhezi csatlakozás! annak hozzánki ragaszkodása. Hogy vagyunk e e boldogságra érdemesek s képesek s hogy az a mi mutatkozik ezen boldogságnak valódi kútfeje e, ez csak éveken át bebizonyult tapasztalás s a nehéz idők s csapások közti tűzpróba kiállása után tudathatik. A te érzésed s az irántadi is úgy látszik e próbát kiállotta; azért kívánom s szívemből ohajtom, hogy el ne légy boldogságod forrásától zárva; az ne apadjon ne zavarodjék soha is. Ninám is igen szívesen köszöni jó kívánóságaidat.

Dolgaidat illetőleg:

Dózsának írni fogok. Mik azok miket Dózsa említ, hogy neked 844 őszin Opra felől írt? Oprát onnét elmozdítjuk. Most abban járok, hogy oda egy alkalmas tisztet kapjak, már vagyok vagy kettőnek nyomában.

Az illyei birtokra nézve mind Szurdokon, mind a káptalanokban adatokat fogok kerestetni.

Kemény Farkas írt nekem. Én neki egyezésünk szerint válaszoltam.

Hol kaphatnám meg a szegény atyád végrendeletét, ha csak másolatban is; erre a branyicskai dolgokért szükségem lenne.

Szívesen köszönöm bizományaimbani gondos eljárásodat. Ne felejtse el a Rhuscolinus mag kaphatása s azzal mikinti bánás dolgában tudakozódni.

Wodianernek ma írok a hamúzsír felől. Az itteniek tisztelnek, barátod.

U. i. Vadász barátink számára a Phantom igen kicsiny; de nagyon jó a Rosamunda, Mínerva, Pyrrhus és Flóra. A két elsőnek 1000 a más kettőnek 800 pgfrt egyenkinti ára. A te két sárgád is jó lenne. A kisseli vásár nem egészen bizonyos.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1845. 16. kötet 83., 88. és 89. lapjain.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz.

Zsibó 1846 február 2.

Édes Druzám!

Egyszerre válaszolok mult hó 9ik és 22ik leveleidre. Az első mellett jött az igen szép nyakék. Ninám nagyon örül neki; szíves tisztelete mellett igen szívesen köszöni. A hírlapok mint már írtam igen rendetlenül, azonkívül nagyon későn jönnek; mert egy sőt gyakran két posta nappal érkeznek, ide később mint Zilahra holott Brédről mihelyest megérkeznek mindjárt elhozatnak.

Mind a régebben jött, mind az újabb lapokból több számok maradtak el. Valamelyik levelemben többeket feljegyeztem, de azóta szorosabban számítás alá vettük a hiányzó lapokat s az abból kitűnt hiányok jegyzékét ide mellékelem. Kérek tégy lépést, hogy azokat megkapjuk, főként bosszantó, hogy már az idei Hetilapból is mint látható maradtak el számok. 22-ik leveledet első számmal jegyzed. Remélem, hogy leveleidnek számaim magadnak feljegyzed, így abban zavar nem fog történhetni.

Miket közdolgokat illetőleg írtam azoknak barátinkali közlését igenis ohajtottam s ohajtom; de hogy azokat éppen úgy közölhesd, mint a hogy én írtam úgy szeretném, hogy leveleimnek azokat illető részeit kiírasd s azoknak, kiknek akarod úgy mutasd.

Hogy a Deák Ferencz zalai beszédjét a »Budapesti Híradó« miként commentálta és hogy az ellenzék azon beszédben mit gáncsolt nagyon szeretném tudni. Azon beszédről véleményemet, mihelyt kevesebb kell levellem írásával sietnem, mint most, megírom.

Mihelyt reáérek újra el fogom magamnak olvastatni a »Viszhangokat« s el a »Szív rejtelmét«, melyeket még nem olvastam s őszintén meg fogom azokról, az érintett vádak tartván szem előtt, véleményemet írni.

Hogy Mikit járandóságán felül segited e vagy nem, szorosb családi viszonyt s gyöngédebb dolgot illető tárgy, hogysem abba odavetett észrevétemen kívül vagy túl elegyedhetném. Hinnem kell s hiszem is hogy csak úgy teszed, ha teheted s ha azzal sem magadnak, sem másnak nem ártasz.

A Kossuth valódi pompás feleletét a Hétlaphól olvasom. Nem tudom Emil mit fog erre mondani s mondhatni. Borzasztó lehet, midőn az emberről illet írnak, de még borzasztóbb, midőn illet méltán írhatnak.

Kossuth, hogy hasznosb dolgok által elfoglalva lévén mulasztotta el a nekem írást nem csak rossz néven nem veszem, sőt örvendem, hogy annál jobbat tehetett és tett; de ohajtottam volna, hogy kivált a két utóbbi levelemre, melyekben nőülésemet s fiam születését jelentettem neki; izent volna valamit.

Rutska már átvette pörös leveleidet, de még azokkal jól meg nem ismerkedett s azért még a Béli féle ügy felől nem írt nekem. Mihelyt ő eziránt ír s vele értekeződhetem fogok Bédinek lehető egyezkedés tárgyában írni.

A hamúzsirra nézve megint irék Szabónak. Ha vele vásárt teszek a tőle kapandó pénzt, — melyben személyesen neked is részed van — Rózáért teendő kautióra akarom fordítani. Kérlek egyezzzél ebben meg. Én neked az azon pénznek téged illető részéről kötlevelet adok, vagy kezem közt levő kötleveleidbeni tartozásodból róvóm azt le. Nem fordítanám ezen pénzt azon czélra, de csak készpénzben tehetem a kautiót, mert erdélyi jószágot, vagy erdélyi jószággal biztosított kötlevelet nem fogadnak el.

Fischer bizonyosan Miszlbacher nevű segesvári kereskedőnek adta volt adressét neked; mert ezáltal kap ő holmikát felülről. Ha a tobákot hozzá küldended bizonyosan kapandja.

Hogy a gyüldébe nem fiatal mágnásaink gyűlnek, örvendem; de borzasztó, hogy a nemesi ifjúság van annyira deproválva, miként akad, még pedig sok közülök kész egy tál kásáért adni el önézete s becsülteése elsőszülötti jogát.

Samutól vettem levelet, melyből örömmel értem, hogy a canceláriánál repositionális ügyed jól dőlt el.

Kállaitól már vettem tudositást s azt ügyvédemmel közöltem is. A nyomtatott e tárgy felőli közlésében a datum hibásan volt feltéve, mostani írásába megigazítá s eszerént az eddig nem ismertnek vélt oklevél csak az mi a perbe már előfordult s mely nem mint Kállai elébb írta mindkét ágra, hanem csak a fiág kihalta után leányra is van rendezve. Kérlek mond meg Döbrenteinek szíves tiszteletemet e dologbani pontos eljárásáért. Bizván, hogy ezt neki nemsokára megmondod hozzá ezúttal levelet nem intézek.

Benyovszkynak is kérlek mond meg, hogy a genealogica tabellát Kolozsvárt kiigazítatván nemsokára felküldöm, valamint egy plenipotentiaria constitutiót is. Azt is mond meg neki, miszerint nyugtalanul várom tudositását a felől, hogy az evangelicusok pénztárában levő váltómat az aláírva felküldött kötlevével kiváltotta é?

Nemrégiben irtam Erdődy Mukinak nem tudván őt hol van. A neki szóló levelet Benyovszkynak küldöttem. Kérd meg Erdődítől vette e azon levelet. Nina igen szívesen tisztel; a kis fiu jól van. Áldjon az ég!

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1846. 18-ik kötet 9—12. lapjain.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz.

Zsibó 1846 február 23.

Édes jó Druszám.

Sorsodra nézve ezen eldöntő napot értedi fohászszal nyitom meg. Adja az ég ohajtásid teljesültét s adja, hogy a teljesülés néked s a tiednek hasznos s reád és a tiedre boldogságot hozzon, de adjon az ég ohajtásod s reményed több lehetőségre megemmisülése esetére erőt, férfihoz s ész emberéhez illőt, szenvedni a meghiusulás fájdalmát, tűrni a csapást s hordozni a súlyos keresztet. Durum sed levius fit patientia quid quid corrigere nefas.

Mit e levelemben mindenek előtt ki kell fejeznem szívesen elmelőzném azt, ha szabadna, mert, ha levelem vételéig már jó hirt kaptál felülről, úgy szívem fáj azon gondolatra, hogy örömid még pedig általam zavartassék, ha pedig már vett rossz tudósítás szülte kin dulja kebledet úgy borzadok a keserűt még keserűbbé tenni, de a barátság legterhesb s legszorosb tartozási közt előbb áll; nem kímélni ott, hol kötelesség parancsol. Az iránt kell szólanom mit a hamúzsir árra és azon 400 forint felől irsz, melyre mint mondod az e napra vonatkozó körülményeidért szükséged lenne. Előre kell bocsátanom a hamúzsir árára nézve, miszerint az alkú alatti 1250 mázsának harmadánál kevesebb a tied, az én hamúzsir hutáim ugyanis már felállítva s folytonos működésben voltak, midőn a te most létező két hutádnak egyikét kezemhez kaptam, másikat építettem; továbbá sokkal bajosabb volt s bajosabb most is, azon környékben hamúégetőket kapni, mely okokért eddig s e jelen évben nem lehetett s nem lehet a te részre többet és annyit előállítani, mint az ezutáni 2—3 évben. Ezen mint mondtam egy harmadrésznél kevesebb mennyiségnek ára leend körülbelől s a tervem szerént most kapandó 10000 frt, pengő pénzből 3000 forint. Az volt célom, hogy ezen pénzt most in natura fel vegyem ugyan magam számára s a cautióra fordítsam, de az azért adandó köt levelet azon tókének tekintsem, mely számodra legyen Wodianernél a végre deponálva, hogy 1846—47-ik évben ezen pénzből fedezze a Szurdukból kapandó 3000-et s ne legyenek kénytelen vagy a szurduki termékeket idő előtt elvesztegetni, vagy a magaméból előlegezni. Ezt annyival hasznosbnak s szükségesebbnek tartottam, mivel dolgodat rendben levőnek s téged azon két baj t. i. vagy a termékek elvesztegetése, vagy a másoktól kölcsönzés kénytelenségétől mentnek csak akkor lehetend mondani, midőn egy évi illetményedet tevő mennyiséget félre tévén az oly helyre tétetik

le s ez minden évben úgy ismételtetik, hogy mindenkor az az előtti évit vedd fel részenként és azt költsd. Igaz, hogy ez évben ha minden okszerű számítás nem csal, Szurduknak jövedelme 3000 forintnál jóval több lesz, ezt azonban tartaléklul kellene hagyni magam tartozó biztosítására azon esetre, ha hogy a jövő évben mi éppen nem lehetetlen a jövedelem a 3000 frtot meg nem üti. Úgy de ezt bármi illő s szükséges lenne is nem tehetem, mert (és már itt jönnek a keserű cseppek, mit bár ne kellene nyujtanom) a bevétel s költségek október óta mostanigi jegyzékét megvizsgálván azon kedvetlen valóságot kell látnom, miszerint előre tett számításomon kívül és felül annyi ki nem kerülhető kiadás volt mennyinek s a még magokat előadhatóknak meggondolása mellett alig remélhetem, hogy Szurdokból mindannak fedezésére elég jöjjön. Az ide mellékelteből magad láthatod a dolog állását. Ezen melléklet ma el nem készül; s hogy e levél el ne késsék; az csak a jövő postán menend. E dolog esztzeresen kellemetlen, egyfelől mivel, ha Szurduk nem fedezendi ezen esztendőket, úgy megint növekedni kell a tehernek; másfelől mivel azt az igen szomorú perspektivát mutatja, hogy bajosan lehet minden egyéb szükséges kiadások levonása utánra tisztán számodra megmaradandó 3000 frtot remélni Szurdokból. Már a mi az említett 400 frtot illeti: erre nézve megvallom miszerint nagyon sajnálándónak tartom, hogy ezen költségről (minek szükségét, mint mondd előre tudtad) előbb t. i. számításunkkor s tervünk csinálása alkalmával nem szóltál. Most, hogy miként fedezzük azt nagy baj s nagy kár nélkül nem tudom. Barátom tudod, hogy minden kiadásokat kénytelenek voltunk a lehető legkisebbre vinni egyben csakhogy a nagyobbra nem szabható jövedelemmel fedezhessük s még így is még kelle feszítenünk ezen takarót, hogy itt vagy ott meztelenség ne maradjon. Jól tudod pedig barátom, hogy ha megfeszített lepelből vágunk el vagy csak belé is mennyire szigorodik az összev. Midőn a török háborúkor Erdély határszéle egy végétől a másikiig fenyegetve volt, fedezésére pedig az ott parancsoló Fábri tábornoknak nagyon kevés serget adtak, ez azt mondtá, hogy armadája olyan, mint bugyogója, ha felül húzza térde marad csurdén, ha térdire vonja csipejéről hull le, ha pedig alul is felül is nyujtja fenekén reped el. Mondod, hogy azon 400 forintot írói jövedelmedből remélted fedezhetni; ez lehetett, ámbár oly elkerülhetlen s mint mondd bizonyosan tudott költséget oly bizonytalan forrásra bízni nem czélszerű. Azt is mondd, hogy Mikit ugyanabból s a magadtól meggazdálkodottból segítetted, ezt is lehetett, ámbár nyíltan kimondom — ezt éppen Mikire nézve jónak s általában helyesnek nem tartom; s hogy miért nem tartom, ha kívánandó kimagyarázom, dehogy midőn mellékjövedelmedet fiad segítségire fordítod akkor a perre maradjon, ez igaz hogy szintúgy nem lehet, mint a hogy meg nem állható s okszerűnek nem mondható akkor segíteni fiadat azon mellékjövedelmedből, midőn azt az elkerülhetetlen pörköltögre kell fordítanod. No de már e megvan s a kérdés az, honnan fedeztessék — mit mondásod szerént fedezni kell? én nem tudok egyebet, — mint bármi káros is — felhagyni a terveztem pénz deponálással, ezen pénzhez nyulni oly mód-

dal, hogy én ebből assignáljak neked előlegezésként 400 frtot. Hanem barátom ezzel meg azt hiszem, korántsem lesz még az efféle dolgot illető kiadás befejezve. Ha te most, mit szivemből óhajtok Esztergomban kedvező ítéletet kapsz is, a pörnek úgy tudom Rómába kell menni s még ott járják ám pénzzel a búcsut. E tárgybani hosszás írásomra azon buzgó fohászmom ismétlésével végzem, hogy az Isten derítsen reád nyugalmat s örömet adó napokat. Már leveled választ kívánó pontjaira:

1. Leveled egy sem veszett el, de gyakran késnek

2. A hírlapok elmaradt számaiból legalább a mit lehet szerezz meg, legalább, hogy az ez évbeliek ki kilegyenek egészítve. Hiszem és tudom, hogy a legfőbb hiba postahivatalokban van, de a szerkesztőségeknél is történnek hibák s furcsaságok. Közelebbről az Ungarból jött négy elmaradt szám ezen czimmel: Tekintetes Báró Jósika Miklós urnak.

3. Mikét Crescence grófné mond az agg és nem agg két szüzről szóról-szóra igaz, ha találkoztál eddig velök, fogtad tapasztalni. Épen e volt oka, hogy Brunswick Terézszel a megkezdett s folytatott értekeződést félben hagytam, remélvén, hogy a terv tőle, vagy ő a tervtől megváland, mert valamint velek együtt működve bajos sikert remélni, úgy bajos őket elmellőzni is, meglátom mit felelend s meg, hogy vajjon fogoké és mit e tárgyban tehetni. A Rus colinus maggali bánásmód leírását is kérek küld meg.

4. Szivesen fogom magamnak az *Akarat és hajlam* valamint a két kötet beszélyeket is megolvastatni, de ezeket még nem bírom, kérek küld meg nekem még pedig honorariumomban.

5. Az hogy a Budapesti Híradó neki esett Kossuth s Szabó Pálnak, nem baj, mert ezen neki eséssel már is saját hasára s orrára esett. Hiszem én, hogy a megtámadottak védő fegyverök élet és hegyét a censura untalan tompítja, de e kettőt s főként Kossuthot nem féltsem seprünyéllal is képes ő magát védeni Dessewffy Emil ellen, ki Aurélnak csak Aus Gottes Gnaden successora. De nagyobb sokkal nagyobb baj az, hogy külföldi lapokban jelennek meg oly ocsmány gaz rágalmak, oly hazugságok, mint Kossuth ellen az Augsburgi 21-dik számában s a triesti Lyodbani azon szentelenül ostoba állítás, hogy Magyarhonban az örök váltságot a törvény tiltja; ezek s ezekhez hasonló cikkeknek felelet s visszatorlás nélkül maradni nem szabad, de nem magyar, vagy jobban mondva nemcsak magyar, hanem oly lapokban, melyeket a külföld olvas. Szólj kérek barátainkkal, kérd őket az igazság és hon szent nevére, tegyenek lépéseket, irjanak küldjenek komoly, de higgadt és pedig több rendbeli czáfolatokat külföldre s küldjék ezeket legelőbb is az Augsburginak, mely azokat hihetősön felvenni nem fogja, mi ha történeud jelentessék meg a cikkeket más német-francia és angol lapokban is, mindegyikben kifejezvé, hogy imé a magát részrehajlatlannak kürtülő *Allgemeine* annyi rágalmak s oly dühös megtámadások felvétele után s közben ezen higgadt s tényeken épült mentségeket be nem vette.

6. A Jósika Samu levelét, melyet úgy olvastak nekem s úgy értettem, mint irt s mint van, küldöm neked visszavárás mellett. Jó lesz, ha eziránt is irsz neki.

7. Benyovszkynak kérlek mond szives köszöntésem mellett, miszerint aggodva várom az iránti tudósítást, hogy a már rég aláírva felküldött két levelemet az evangelicusok pénztárába beadván az ott levő váltót kicserélte. Tudod azt, hogy midőn Pesten voltam a számodra kölcsönzött 10000-et az evangelicusok nem akarték kiadni, mivel a lekötött jószágrolí becs és bizonyítvány levelekkel nem voltak megelégedve. Hogy a pénzt kikapjuk s ne kellessék re infecta lejönnöm Wodiáner által acceptált váltót adtam be s a pénzt erre adták ki Wodiáner kezében. Lejövén az okleveleket küldöttem fel, valamint az aláírt kötlevelet is; a dolog egyik elnök betegsége, másik távolléte miatt haladván, csak késő őszkor kaptam az evangelicusok bizottmánya részéről azon feleletet, hogy azt is bizonyítsam be: az előbb meg történt intabulatio s az azt követett introductio közt nem kötöttem e azon jószágot másnak le. Ezen cacadubiák, ily boszantó s nevetséges szőrszálhasogatásoknak is eleget tevén felküldöttem a kívánt bizonyítványt is, de még mai napig sem vettem tudósítást, hogy be van e kötlevelem vive s ki van e váltóm adva. Mig e váltóm ottlétét tudom nincs nyugtom. Benyovszkynak e tárgyban irtam. Irtam ez évben mind kétszer tértivevény mellett m. hó 8-án s f. hó 12-én.

8. Az illyei telek bajosan lesz megmenthető, mert az e felől Szurdukan talált egy-két irat is arra látszik mutatni, hogy az inscriptionalis. Azonban fogok Jósika Lajostól is adatokat kérni.

9. A császármadarak eddig épen vagy romlottan felértek, talán nem romlottak el, mert az idő felette lágy.

10. A pesti gyűlésről kevés részletet tudok, ha kaphatod jó leírását küld el nekem.

Köszönöm, hogy a Deák tiszteletére adott lakomakor megemlékezte rólam. Oda az élénk közélet emberei, mozgalmakban résztvevően szereplők közé nem igen illett az elhunytak az elfelejtettek neve azonban auch die Todten sollen leben, úgy é barátom, ha bár sokak érteiben s emlékében csak rövid időre vissza idézni is.

Deáktól nem vettem levelet, de Kossuthtól sem s a jó Bezerédin s Kubinin kívül magyarhoni minden barátim közül még alig vagy kettőtől.

Irod, hogy az idő ott rossz: Itt is többnyire, mint a minap néhány napig borzasztó szelek voltak. E telet nagyon elszigetelten töltök elmeneteled óta. Wesselényi Ferenczen, Ujfalvin, Degenfeld Pálon kívül senki sem jart itt, csak a jó Kelemen van most két hét óta nálam. 834 be gondoltad e hogy, kihez akkor oly hévvel ragaszkodtak, miután az értök küzdései miatt számüzve élt s szenvedett ugyanazon honfiai s azok közt régi barátai most őt feledve a sötétség gyötrelmihez lánczoltnak feléje se jöjjenek.

A jó Ninám hála az égnek tegnap óta már ki is járogat, téged igen-igen szivesen köszönt. Druszácskád jól van. Áldjon az ég barátom.

Kérlek küldesd meg nekem Heckenast által az Eötvös falusi jegyzőét.

A Miki illetvényébe eső pénzre ezennel küldöm az utalványt. Neki most március, április és májusra kellene menni 150 frtnak, de hogy a

kezelés könnyebbségeért ezentúl neki is akkor adassék a pénz, mikor a többi fiuknak, azért a júniusi illetvényt is most küldöm, következőleg együtt 200 frtot.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1846. 18-ik kötét 100—109. lapjain.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miktósnaak.

Édes Druzsám!

Zsibó 1846. március 2.

5, 6 és 7-ik számú leveleidre válaszolok, de csak röviden, mivel az azokban érintetteknek nehányára az e napokban irtakban már van válasz. Remélem, hogy a Miki számára pénz vagyis utalvány elég jókor felért. Ennek felküldésével jobban sietek, hogy ha minapi leveledbe azt nem irod miszerint neki május végéig Pesten kell maradnia. Brunswick Teréz ira. Mindinkább meggyőződöm, hogy vele nem boldogulok. A napok-nan még irok az öregnek.

Benyovszky még mind nem tudositott, de remélem Wodianer váltóját már kiváltotta. Ezt annyival inkább ohajtom, mivel Wodianer azon váltót terhemre irta s velem kamatoltatja.

Erdödy Muki s derék nőjének mond, hogy levelöket vettem s hogy ohajtvá várom az ígért bővebb tudositást a horváth ügyek felől.

Örvendem, hogy a Szigethiveli szerződést helyesled. Én ettől jót várok.

Fogadd hálámat Ninám iránti igen szives részvétedért. Ő hála az égnek már egészen jól van. Az ő pecsétnyomójára nézve várjunk míg megválík nem akad e vagy egy ügyes metsző, ki a szövőszéket elég ismerhető alakba ki tudja metszeni. Hogy az valami plasztisch szépséggel bíró nem lehet s nem lesz; jól tudom. Szövőszék prósai dolog abba költői sokkal kevesebb van, mint szomorú fűzfákban, hamvedrekbe sat. De a czél nem is valami szép pecsétet birni, hanem az, hogy az ő igen szép és nemes érzet szülte ohajtása teljessétték. Az allegoriás képnék, mit te javalsz nem fogom fel egészen értelmít; kériek magyarázd meg.

A császármadarak szerencsés megérkezten örülök. Káposztát, ha csak lehetend kapsz.

A hálnak oly móddali főzése, hogy szálkái is megehetők legyenek következő: a jól megtisztított hal mázos fazékba tétetik annyi vízzel, hogy a halat jól ellepje. A viznek egy harmada nem felette erős ezet legyen, illón meg is kell sózva lenni. A fazék legyen jól teli, de mégis úgy, hogy a főzés által emelkedő viz benne elérjen. A fazéknak fedele jól körül tapasztassék tésztával, hogy hermetice be legyen zárva. Az így bezárt fazék a sütő kemenczébe tétetik, miután abból a kenyér kivétetett s ott kell lassan s mintegy két óráig vagy ha a hal nagyobb tovább is főnie.

A Szabó Pál által kezedebe adott 40 darab 5 frtos jegyeket hozd magaddal le.

Szabónak ma irék s küldöm a kívánata szerént aláírt szerződést.

Aggodalommal várom a mult hó 23a eredményéről tudósításodat.

A jó sikerért mindennap fohászokat áldozok Ninámmal együtt. A most ne talán nem kedvezőleg szólendő ítélet esetébeni tervedet gondolom érteni. A felől meg jobban fogok gondolkozni úgy hiszem, hogy ha te leszesz az alperes a megváltozott ítélő széktől jobbat remélhetnél.

Mezei pontosan megfizeté ma a 800 pengőt.

Azon költség bevételi kimutatás, melyet minapi levelembé említetem ezennel idezárom.

Kivonat.

1845 okt. 1-én marad a pénztárban	4145 f. 15 ³ / ₅ k.
e pénztári maradványhoz járuland	
Novembr. 1-én Mihály Mózesztől	175 f. —
Decembr. 1-én Mezeitől	1000 f.
100 mázsa hamúzsirból	858 f. 20
	összesen 6178 f. 35 ³ / ₅

E 6178 f. 35³/₅ ez év fogytáig a következők kiadások fedezendőik.

1. 6800 Babiánus és 5333 f. 20 k. studor. fundationalis tőkék october végén fizetendő kamatai	728 f.
2. A báró urnak decemberre Pestre	400 f.
3. Miklós bárónak decemberre Szatmárra	50 f.
4. Simon Ferencznek kifizetésére	80 f.
5. Rakovszkynénak 4000 f. tőke s 480 f. két évi kamata	4480 f.
6. Szegödvényeseknek december végén	90 f. 47
7. Pruner kertésznek 9 hó fáradalmáiért	30 f.
8. A zsióra telepített lovak oct. novb. és decemb. tartás	150 f.
	összesen 6008 f. 48 k.

ezek szerint kitünő maradvány ... .. 169 f. 48³/₅

A hutáknak folytonos költségekre s más előre nem látható kiadások fedezéseire nagyon is szükségés.

Valóságos bevétel.

Szurdukról 1845 october 1-től december 31-ékéig.

October 1 a pénztári maradvány	4145 f. 15 ³ / ₅
» 4-én kukuriczából	29 f. 45 ³ / ₅
» 10-én egy fekete kanczáért	30 f.
» 11 20 m. viaszért	13 f. 20
» » kukuriczából	8 f. 9 ³ / ₅
» 19 a korcsmai rest. jövedelem s hagymából	13 f. 30
» 31 a regalék 2-ik angariája	175 f. —

novemb. 9-én két kanca s egy paripaért Panajottól	280 f. —
» » egy török puskaért	120 f. —
» 20 a korcsma rest., sertés és káposztából	45 f. 58 ⁴ / ₅
decembr. 3-án Mezeytől haszonbér angariáért	1000 f.

összesen 5860 f. 54³/₅

Igy mint látható 100 mázsa hamúzsirból remélt 858 f. 20 k. bevétel elmarad.

Valóságos kiadás.

1845 october 1-étől—decembr. 31-ig.

Octóberben Szurdukra rozsra 18 f. 40 festékre 40 k. kőmiveseknek 11 f. 12-, 500 virágcserepre 5 f. 9 kötőfék 54 k. 2500 léczszeg 5 f. virágházi zsinég 2 f. 24, tartóláncz 2 f. 24 üvegtáblák virágházhoz 11 f. 12 öszv.	57 f. 26
Octob. decemb. hutákra s 4 hamúzsir főző üstre	640 f. 48
novb. 8-án Panajot Miklósnak 1360 f. ötévi kamat	326 f. 24
» » » » a tőkéből lefizetetik	400 f.
» 10. Orosz árváknak 450 f. p. kamatja 843 junius 20-tól— 845. octob. 11-éig	61 f.
» 13 a mlg. báró urnak Pestre indulásakor ...	300 f.
» » Miklós báró számára	150 f.
» » posta conto	37 f. 45
» » Simon Ferencz kifizetésére	80 f.
» » Babiánus és Studior. fund. kamata	733 f. 39 ³ / ₅
decembr. Bod Eleknének 1600 2 évi kamata	192 f.
» Kelemen Benjaminsnak 100 4 évi kamata	110 f.
» Mezey Lászlónak az 1844 b. kölcsönzött 8 véka buza és 28 véka zabért	12 f.
» a mlg. báró urnak Wodianerre szóló utal- vány	400 f.
» Anderko uréknak szálláspénz pótlék	36 f.
» 15. Rakovszkynének 4000 f. tőke és 480 f. két évi kamat lefizetésire	4480 f.
Dési allodialis pénztárnak kamat hátralék	120 f.
Rakovszkynének kifizetésekori utiköltség	3 f. 40
Decembr. 31-én szegődvényeseknek utolsó évnegyedi illetvény	96 f. 47
» » Pruner kertész 9 hói jár. díja	30 f.
» » a zsbóra telepített lovak oct. novbr. és decemberi tartás költsége	150 f.

összesen 8417 f. 53³/₅

És így 1845 octobr. 1-étől december 31-ig a bevétel

a kiadás túlhaladja ... .. 2556 f. 54

mit okozott az * alatti nem remélt s a ** alatti időelőtti kiadások.

1846.

Bevétel.

Január 18-án makbér Szurdukról	52 f.
febr. 1-én tavalyi sóár tartalék Szurdukról	3 f. 42 ⁴ / ₅
» » Mihály Mózesről a szurduki regalék 3-ik angariája	175 f. —
	<hr/>
összesen	230 f. 42 ⁴ / ₅

Kiadás.

Jan. a mlgos báró urnak Wodianerre utalv.	400 f.
» Leo és Gyula bárónak Anderko ural ez évi 1-ső 1/4-re	360 f.
» Géza bárónál 1-ső év 1/4-re	150 f.
febr. a mlg. báró urnak Wodianerre szóló utalv. ...	400 f.
» posta conto novbre	7 f. 1
» 23-án Miklós bárónak folyó évi márcz. ápr. és juniusra	200 f.
» 24. Onderko urnak 1845 junius 13-án adott Kelemen ur Kolozsvárt vásznak váltására ...	9 f. 36
	<hr/>
összesen	1526 f. 37 k.

Míndezek szerént eddigelé 2130 f. 30 k. pengő olyatén nem remélt kiadás merült fel minek vagy az ez évi szurduki jövedelemnek biztosított 3000 f. meghaladó részéből kelle fedeztetni vagy új teherre válandnia. Ezen kívül szaporodott az eddig tudott terhelő adósságok mennyisége 1845 novembere óta azon 960 f. peng. mely mint a régi Panajot féle adósság fizetetlen lévén mlg. b. Wesselényi Miklós által Panajotnak kifizettetvén kölcsönös egyezkedés utján róla b. Wesselényi...

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában: Wesselényi Miklós levélmásolati könyve 1846. 18-ik kötet 143—148. lapjain.)

Wesselényi Miklós — Jósika Miklóshoz.

Zsibó 1846 márczius 8.

Éppen pecsétlendő vala e levelem, midőn 9-ik számú soraid érkezének. Gondoltam, hogy a téged kinos aggodalomba tartó ügynek miként lett eldölése felől hoz e levél hirt. Feszült várakozással s félelem és remény közt töretém azt fel, de látom még minden függőben van. Adja az ég, hogy eddig meg légy vigasztalva.

Szivesen köszönöm a lengyel zendülésről tudósítást. Még eddig arról itt szót sem tudánk.

Szegény ország; szegény nemzet, melyet két rendbeli s egymás elleni zendülés marczangol, mig óriás keze van emelve ellene szétzuzá-

sára! Hogy ott fog valami s a párisi propaganda által történni, tudtam s a »szózatban« meg is irtam, valamint azt is, hogy az orosz kormány vagyis inkább ármány a propaganda működéseit a sláv törekvéseket s mozgalmakat részint tudta is, de mindenesetre használandja. Bár a mi kormányunk emberei szemek elől a homály vagy a gonoszok képéről az álорcza lehullna.

Miket ezen leveledben előbbi 18 s 19-ik leveleimre hivatkozva irsz azokra fennebb bővön válaszoltam; itt habár feleslegesen is újra meg újra mondom; miszerint sem nem jutott eszembe neked szemrehányásokat tenni és hogy a lemondás emlegetése nem neked szólott, hanem a fiuk irányában használt ijesztő volt. Bár ne jutott volna, vagy jutna madárijesztő sorsára. Azt is emlited miszerént midőn dolgaidat átvettem, tudtam, hogy négy fiad van. Tudtam igenis, de szavad után azt is tudtam, hogy jó és engedelmes fiuk. Ért egyéneket s szoros számítókat sem vártam, sem kerestem bennök, de remélhettem, hogy dolgainkat zavarni nem fogják. E remény mellett is nem sokára dolgaid átvétele után őszintén tudtára adtam fiaidnak, miszerint dolgaid csak úgy jöhettek rendben s én azokat *csak úgy folytathatom*, ha ők magokat a körülményekhez s azok következtébeni terveinkhez alkalmazzák. Akkor mindjárt irtam annyit és sem többet, sem kevesebbet mint most ti, hogy ha ők többet akarnak s fognak költeni mint lehet én kénytelen leszek a dolgok folytatásával felhagyni. Láthatod tehát, hogy ez nem most, vagy egy darab idő alatt keletkezett, mint te nevézed fenyegetés, hanem mindjárt kezdet óta létezett s a dolog természeténél fogva létezni is kellett feltéte annak, hogy dolgaidat folytathassam. Te azt mondád, hogy nem nagy baj ha kérnek is, mert tőlünk függ adni, vagy nem adni. Ugy, de gyakran csaknem bajosabb, legalább gyötrőbb a nem adás, mint az adás. És ha ezen felül hátha a nem adás, a nem adhatás következtébeni nem adás után adósságot raknak. Quid tunc?

Az augsburgi rólam is említést tévő cikkjére figyelmeztetésedért köszönetet mondok; még nincsen két szám itt. Ha oly formán s oly célzattal van abban rólam említés, mint irád, tanácsodat igen helyeslem; felszólalásom szükséges leend. Kíváncsi vagyok azon cikkekre. Ninám újból is köszönt. Áldjon az ég, barátod.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában, a Wesselényi Miklós levélmásolati könyve. 1846. 19. kötet 39—42. lapján.)

Wesselényi Miklós — id. gróf Bethlen Jánoshoz.

Kedves Barátom.

Zsibó 1848. május 8.

Ha igaz, hogy Szék követének választott úgy fogadjatok nekem szállást, mert különben bemenvén nyakatokra szállok.

Midőn szivesen.

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában Wesselényi levélmásolati könyve 1848. 35. kötet 114. lapján.)

Közli: PAP KÁROLY.

A VÁSÁRHELYI DALOSKÖNYV CXXV. SZÁMÚ CSONKA
DARABJÁNAK VARIÁNSA.

CZIGÁNYRUL SZEREZTETET HISTORIA.

Néktek hogyha tettzenék,
Egy éneket mondanék,
Szépen énekelnék:
Hogyha torkom megnyílnék,
Egy nótát kifejeznék,
Úgy meg rikoltanék.

Egy cigány az innepben
A templomban létében
Volt nagy felelésben:
Észsze kedve volt ebben
Mehetne seregekben
Oda fel menyégben.

Az pap prédikálnia
Kezde ez szót mondani
Erössen állatni:
Menyorszáiban készülni,
Szoros úton kell járni,
Mezítelen menni.

Czigány hogy azt meghallá
Ottan talpára álla
Menten megindula,
Sátorához ballaga
És gondolkozik vala
Mely felé indulna,

Léveté ő ruháját
És mind ingit gatyáját
Levoná nadrágját,
Ő szürke czondoráját,
Kinek hadgya a fúvóját,
— Nem találja módját.

Tekinte satorába
A kisebbik rüdgyára,
Közepső falára,
Kin az egész palota
Minden fundamentoma
Ékesítve vala.

Immár Isten hozzátok,
Engem többé nem láttok,
Itthon maradgyatok:
Cseréljete, lopjatok,
De szépen alkudgyatok,
Utánam tartsatok.

Az kisebbik leánya
Nagy fel szóval kiáltja:
Édes dade mondgya:
Kinek marad a gatyá?
Mert a pendellyem allja
Rosz hátul a ráncza.

Egyetlenegy Frusinám,
Édes fekete csókám,
Kedves kincsem dadám,
Néked hagyom a gatyát,
Egy félcsípelyű kanczám,
Minden ezüst marhám.

Immár szegény eljuta
A boldog menyországra,
Nagy örömmel vala;
De kétfelé tekintvén,
Hát egy rossz pusztá házban
Mezítelen járna (?)

Hol egy részeg katona
Kinél egy török balta
Néz rútol vajdára,
Czigányok hadnagyára,
Hízlekedő szavára
Leugrék talpára.

Mit keressz te itt Gyurka
Ese lélek vajdája?
Az azonban az házban
Hipet hopot kiálta,
Mert a részeg katona
Igen veri vala.

Nem ládd-e most mennyégben
A szent patriarkákkal
Vagyok a szentekkel;
Mostan királylyá töttek,
Hadnagyságra emeltek
Angyali seregnék.

Soha immár rosszabbat
Nem láttam hitványabbat
Mint ilyen menyországot,
Mert nehéz vajdaságot
Itt lelni hadnagyságot
Avagy uraságot.

Vajdának itt lakása
Nem igen tetszik vala,
Mert sok kékket háta
Éh koplalást a gyomra
Sok ízben szenved vala,
Oly igen károlja.

Hazafelé indula
Oh Dáde szegény vajda
Magát is danollya:
»Alo, ha tudtam volna
Én e sovány országra
El nem jöttem volna.«

Hogy szegény sátorához
Közelítvén házához
Fényes palotájához,
Gyűnnek-mennek vajdához,
Futnak édes atyjokhoz,
Kérdik hogy ha mit hoz, hogy ha
[mit hoz.

Kérde: Dáde hol voltál,
Ily sokáig hol jártál,
Hogy itthon nem voltál;
Talán az erdőn voltál,
Madárfiat szúkártál,
Vagy cseresnyét hoztál?

Finis. Per me Nicolaum Petrovay.¹ Anno D. 1670. die 8. 9bris.

¹ Petrovay Miklós vagy átdolgozta az eredeti *hegedűs éneket*, vagy csak leírta e variánst.

Kurvanyátokban voltam,
A menyországban voltam,
Csak alig szaladtam,
Rosz helyre kívánkoztam,
Jobb volt itthon lakásom,
Jobb az én sátorom.

Mert engem megcsalt volt
Egy pap elámitott volt,
Mennyégben küldött volt,
Ebül cselekedett volt,
Hogy oda mutatott volt,
Bezzeg megteréfált volt,
Bezzeg megtrephált volt.

Az úristen atyánknak
Ne engedje anyánknak
Semmi rokonyinknak
Hogy ily he're jussanak,
Mennyégben jussanak,
Inkább meghaljanak.

Példájával most inti,
Vajda erőssen kéri,
Hogy minden valaki
Menyországban készülni,
Akar oda felmenni,
Mandratot is kell vinni,

Azért titeket kérek
Az Istenért is intlek,
Oda ne menjetek,
Valahol papot leltek,
Rá keresztet vessetek
Kívül kerüljetek.

Ezeket mikor íram,
A fúvómat suhajtám,
Itituti! kiáltám,
Az esztendőt számlálám,
Aratásban rikoltám,
Bőjtmás hóban íram.

AD VOCEM.

NYELVŐR. Az is szóba került már egypárszor, hogy hol vette magát a Nyelvőr? Hol ennek, hol annak kerítettük a nyakába mint valami lebernyeget, hogy adandó alkalommal onnan ismét lekanyarítva, másnak szaporíthassuk vele az emelni valóját. Legutóbb, Toldy Ferencz születése századik évének ünneplésekor mondatott, hogy Toldy »tervezte a Magyar Nyelvört.« Ez az állítás talán elejét venné annak, hogy egy közelebbi vagy későbbi, tizedes vagy százados ünnepen, ez a kakiszerű díszgallér valakire másra szabassék: még sem halasztom tovább annak elmondását és közlését, a mit máskor elmulasztottam.

1871. február 25-én az Akadémia I. osztálya a nyelvtudományi bizottság elnökéül Toldy Ferenczet ajánlotta; új tagokul pedig a bizottságba: Gyulai Pál r., Joannovics György és Szilády Áron lev. tagokat. Ezekkel az ajánlásokkal egyszerre jutott az összes ülés elé »a nyelvtudományi bizottság azon előterjesztése, mely szerint a bizottság teendőinek szabatosabb körrajza javasoltatik.« Az elnökre és új tagokra vonatkozó ajánlást az április 24-én tartott összes ülés elfogadta; a bizottsági előterjesztés pedig, némi változtatással, a május 22-én tartott összes ülésen fogadtatott el. A változtatás annyiból állott, hogy a B. szakasz I. pontjában ezen szavak: »s ezek között első sorban a *finn-ugor*, másodikban pedig a *török-tatár* nyelveket« kihagyattak.

A bizottság teendőinek szabatosabb körrajzából kiindulva, a Régi Magyar Nyelvmélekek IV. kötetének II. osztálya és V. kötete kinyomott példányairól esvén szó, Toldy mint szerkesztő jelentette, hogy azok hollétének nem tud nyomába akadni. Miután Hunfalvy Pál is bizonyította, hogy azok az Akadémia palotájában sehol sem találhatók: megbízott a bizottság legújabb s legifjabb tagja, hogy a lappangó nyomtatványokat kutassa fel. A megbízott tag a legközelebbi ülésen jelentette, hogy sikerült azokat megtalálnia az egyetemi nyomda padlásán.

A jelentés alkalmával három indítványt szorongatott magában, melyek közül kettőt elő is terjesztett, a harmadikra azonban a két elsőnek kissé hűvös fogadtatása miatt nem került a sor.

Az első volt a Nyelvmélektárnak, a drága és iskolai használatra kevésbé alkalmas Régi Magyar Nyelvmélekek mellett mintegy párhuzamosan s nem ezek megszüntetésével való megindítása.

Ez, a szükségességet illető szelid kétségek nyilvánítása mellett elfogadtatott.

A második volt egy folyóirat megindítása, a »szorosabb magyar nyelvtudomány« köréből, tájszó, nyelvhasználat-gyűjtés; a nyelvmívelésnek, idegen nyelvek hatásának, nyelvrontásoknak ellenőrzése céljából, a mint ez »a teendők szabatosabb körrajzában« is érintve van.

Mivel ez az A) pont alá foglalt »szorosabb magyar nyelvtudomány« a B) alatt következő »szélesebb magyar nyelvtudomány«-nyal, ennek hívei részéről ellenkezőnek tartatott: ily külön folyóirat megindítása váltig feleslegesnek mondatott. Addig, addig, hogy végre mégis elfo-

gadtatott. Némelyek részéről alighanem azzal a gondolattal, hogy Szalárdi szavai szerint: egy darabig majd durál, azután exspirál. Lehet, hogy úgy is történt volna, ha Csengery tudomására nem jut a dolog. Csengeryt Gyulai informálta. Ennek nyomán keletkezett az 1871. november 27-én tartott igazgatósági ülés 80. számú következő határozata: »Csengery Antal másodelnök úr magántudomásból fölemlítvén a nyelvtudományi bizottságban folyó tervezéseket egy »Magyar Nyelvőr« című folyóirat létesítésére: hogy e közlönyre már most előkészültek tétethesenek s újévre megjelenhessék, kéri az igazgatóságot, méltóztatnék kijelenteni, hogy annak 1000 frtra menő költségeit az 1872-ki költségvetésbe fel fogja venni. *Határozat:* Az igazgatótanács ily folyóirat szükséges voltáról meggyőződve utasítja költségvetési bizottságát, hogy arra 1000 frtot az 1872-ki költségvetésbe vegyen fel, egyszersmind erről az Akadémiát, illetőleg a nyelvbizottságot, értesíttetni határozza.«

December 15-ről kelt következő levél érkezett az indítványozóhoz:

A »Magyar Nyelvőr« szerkesztősége

(4-dr. levélpapíron fehér nyomás).

Igen tisztelt ügylárs!

Hogyne volna Kegyed előtt ismeretes az ó világ egyik Klasszi-
(sor vége) népének ama szokása, hogy a családapa az ujonszülött gyermekeket karjára vevés által ismerte el magáénak?

Megtagadhatná-e tehát ez elismerést attól, a ki mindegyikünk tudomása szerint Kegyednek köszöni, ha a napvilágot meglátja? Legyen tehát igazi édes apja a kisednek s ölelje őt mindjárt születésekor szerető karjára!

A karácsonyi nagy ünnep közeledtével szükséges, hogy különösen iparkodjunk erényeseknek lenni; azért hiszünk és reménylünk

Pesten, 1871 15/12.

és szeretünk
Szarvas Gábor.

SZ.

KÖNYVISMERTETÉS.

ESSAYS ZUR VERGLEICHENDEN LITERATURGESCHICHTE

von *Karl Federn*. — München und Leipzig, bei Georg Müller, 1904. Kis 8°,
(4+) 187. l. Ára 3 M.

Tizenkét szellemesen és szépen megírt essay az, a mit Federn csinos külsejű könyvbe foglalt össze. Az emberi művelődés fejlődése az a szempont, a melyből az irodalom nagyobbhatású productióit szemléli: ez az egységes vonás a tizenkét essay közös alapja. Egyébként sem kor, sem műfaj nem köti Federnt vizsgálódásaiban. Dantétól Hugo von Hoffmannsthalig, Shelley lírai és drámai műveitől Wassermann regényeiig kalandozgat, és ha terjedő modern eszmék egységes fejlődését összehasonlító módszerrel kutatja is, elsősorban mindig aesthetikus marad, és sohasem — vagy csak nagyritkán — gondol arra, hogy irodalomtörténeti essayket ígért a címben.

Dante und der subjektivismus cz. essayjében azt fejtegeti, hogy az én-nek tudatára először a keresztyénség terjedésekor ébredt az emberiség; hogy Szent Ágoston az első subjektív író, — de hosszú időre az utolsó is, mert a kultura területeit ezután előzőnlő germán nép minden fejlődést megakadályozott; végül: hogy a subjectivismus nem is lép előtérbe mindaddig, míg a renaissanceszal öntudatosává válik a személyiség, míg az ember önmagát fölfedezi. Ezen a határponton áll Dante, elsősorban ifjúkori *Vita nuova*-jával, azután a *Divina Commedia*-val. Az első a világirodalomnak — Federn szerint — első memoireja, Dante lelki világának legszebb rajza. A másik a látszólag legobjektivebb tárgygyal, a makrokosmos-szal foglalkozik; ám ebben is a költő én-je vándorol a körötte pezsgő valónak tükréből alkotott álomvilágban. Így szemlélve a dolgot, mindkettő a memoire-irodalom terméke: a *Vita nuova* a legszebb autobiografia, a *Divina Commedia* a legfönségesebb emlékirat. A kettő együtt: a renaissance korának és az abban élt ember lelkének örök képe. — Nem mond sok újat Federn *Vom übersetzen* cz. kis dolgozatában, melynek legjelentősebb állítása, hogy költői műveknél eszme és forma egy, mert nagy költők eszméi már ritmikusan kialakulva születnek. Érdekes például megmutatja, hogyan hangzanék a

Faust néhány sora idegen nyelvből újból (még az eredeti versmértékben is), németre fordítva:

Goethe, Faust.

Betrachte, wie im abendsonnenglut
die grünumgebenen hütten schimmeln

Fordításban.

O sieh' doch wie im schein des abends
von laub umgrünt die hütten stehen.
[dort]

Vagy a *Faust* más négy sora:

Doch ist es jedem eingeboren,
dass sein gefühl hinauf und vorwärts
[dringt,
wenn über uns in blauen raum verloren
ihr schmetternd lied die lerche singt.

Doch ist es jeglichem verliehen,
dass auch sein trachten sich zur höhe
[hebt,
sieht über sich er blau den himmel
[glühen,
in dem die lerche trillernd schwebt.

A rossz, a rút költészetével (Shakspeare, Kleist, Dosztojevszkij, Maupassant) foglalkozik, mikor Jules Barbey d'Aurévilly *Les diaboliques* cz. novellakötetét ismerteti. (*Die teuflischen.*) Emlékeztet rá, hogy Barbey d'Aurévilly az irodalomnak valósággal mirabeau alakja, hogy típusain byroni vonások látszanak, — de főeredménye, hogy az egész kötet csak Balzac-utánzás — mégis olyan másoló műve, a ki gyakran gondosabb, finomabb, mélyebbreható munkát végez, mint mestere.

Az angol kulturára tér át a következő négy dolgozatban. Mintegy bevezetésül a XIX. század angol költészetét jellemzi (*Englische poesie im neunzehnten jahrhundert*) azt a kapcsolatot, a mely a modern angol festészet és irodalom közt van, és a mely az utóbbit az angol praerafaelisták által az olasz kulturához köti. Szerinte Burne-Jones' és Rossetti képeit kell ismernie annak, a ki Tennyson, és még inkább, a ki Browning századokra szóló nevét értékelni akarja. Az olasz kultura hatását — a melyet Goethe keltett föl — az angol költészetben Browning képviseli legszebben, egész művészetével czáfolva azt a tanítást, hogy az új angol költészetet nagy úr választja el a kontinens kulturájától. — *Percy Bysshe Shelley* a következő essay czíme és tárgya. Bár az egész rajznak igen kevés köze van összehasonlító irodalomtörténethez, ez a dolgozat az egész könyv legszebb része. Egy nagy tragédia rajza ez, a milyent az élet gyakran játszhat el az emberekkel. Ha Shelley tragikuma nem lenne megrázó azért, mert egyénisége hatalmas, köznapinak mondhatnók. A cousinenal lejátsszó bájós epizód, a melyet kicsinyes okokért áldoznak föl kicsinyes emberek, — látszólag megcsalása, kijátszása a körülmények miatt azoknak, a kiket szeret, a kikhez ragaszkodik, — a külső kényszer, hogy nagy elveivel mindig ellentétesen kell cslekednie, — a gyermekiű gavalléros házassága, a melybe őt, minden társadalmi konvenczió ellenségét, a legkicsinyesebb illendőség sodorja, — mindez csupán az élet keserű, de gyakori játéka. Nagyszerűen csupán akkor hat, mikor — Federn kitűnő rajzában — olyan egyéniség, következtelenségeiben is határozott ember a középpont, mint Shelley, a kinek e körülményekkel való küzdelme, életének öntudat-

lanul egyetlen tendenciája: a költészete. Ez a költészet — és erről szól az essay második része, — önmagát keresi 1820-ig, a *Prometheus* megjelenéséig. Mintha önmagára talált volna Olaszországban ez a gyöngédlelkű forradalmár, a ki az első keresztyének ideáljához is hasonlítható: *Prometheus*-ában elmond mindent, a mi lelkében forrott — és olyan szépen, a hogyan a németek közül csak Hölderlin tudott dalolni. Szinte érthetetlen, hogy az a poétikus, lányos szelidségű lélek, a milyennek Shelley nem egyszer mutatkozik, hogyan írhatta meg ezt a hatalmas tragédiát, — és az a hatalmas erő, a mely a *Queen Mab*-ben az egész világrend ellen lázadva sem látszik erőlködésnek, hol vész el, mikor Michelangelo *Utolsó ítélet*-éről úgy nyilatkozik, hogy az a festészet Titus Andronicusa, de nem a Shakspere alkotására gondolva.¹

Egészen efemer értékű a londoni színházakról szóló kis characteristicum (Londoner theater), — kétszeresen az a Shelleyt mesterien rajzoló essay után — és fölüdülünk, mikor újból egy egyéniség rajzára tér át a következőben, a mely *George Meredith*-ről szól. Rossetti

Percy Bysshe Selley
cor cordium
natus IV. Aug. 1792.
Obiit VIII. Jul. 1882. — 1822. helyett.

Mária Magdolná-ján a Krisztus-arcz modellje Meredith arcza volt. Szabadabb, tisztább, intenzivebb szerelem a tendenciája, a melyben erőteljes, tökéletes nemzedék fogan. Federn értekezéséből ez a két adat nyújt legtisztább képet egy kevésé ismert, de minden ízében modern, nagy angol regényíróról (* 1828. febr. 12-én), a ki látja korának, — a mi korunknak — minden ferde vonását, és ezekből is optimizmussal rajzolja meg az emberiség jövő képét. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint *Az egoista* cz. regénye, a melyben a modern férfit és a leghidegebb, szív és érzés nélküli nőt állítja szembe — és a jövőt mégis nietschei alakokból alkotja meg.

Meredith hideg női után Gabriele d'Annunzio egy drámáját fejtegeti (*Francesca da Rimini*) és azután, az utolsó négy essayben hazatér, a német irodalomba. Meredith realismusától minden ízében különbözik az a kép, a melyet Federn Wassermannról füst, a kinek *Geschichte der jungen Renate Fuchs* cz. regényét elemzi. Wassermann első műve a modern Messiás rajza volt.¹ Ebben az új regényében a nő küzdelmeire tér át. Hősnője, a ki fiatal és szép hercegi vőlegény-

¹ Boszantó sajtóhiba Federn könyvében, hogy éppen mikor elmondja, hogy Shelley testének elégettetéséről hú barátja, Byron gondoskodott, — a sírfömlíratot így másolja le:

² »Agathon Geyer — die figur des reinen, liebenden menschen, der keine konzessionen kennt und darum, wenn ihm die genialität der liebe gegeben ist, zum messias werden muss und zum märtyrer; der in unserer zeit aus dem gymnasium ausgeschlossen wird und sein volk und die gesellschaft verlässt, um zum muschik zu werden, wie Tolstoj, oder auf andere weise dem ruf des geschickes zu folgen.«

ról lemond, mert egy napon megtudja, hogy az élet nem oly szép, a milyennek anyja, a gazdag gyárosné salonjából látta (— es mussen viele zugrunde gehen, damit wir anständig bleiben können — hallja most), — nem élethű. De az minden küzdelme, törekvése, élethű a kép, a melyet Wassermann a férfiakról ad, a kikkel Renate találkozik: a köznap férfiaié. Nem érdektelen a befejezés sem. Renate külsőleg egyre mélyebbre süllyed. Ekkor talál rá az ideálra: a tökéletes férfura. (Hogy ez éppen Agathon Geyer, Wassermann első regényének hőse, az mellékes.) Nem lehetnek egymáséi, — a férfi halálán van, — és ölelésükben csak egy éjszaka találkozik az idealizmus, a melyért Renate a kényelmes életéről öntudatosan lemondott. Különös, hogy Federn, míg abban az eszmében, hogy Renate az élet, a társadalom, — és nem a maga áldozata, ráismer Hebbel *Herodes und Mariamne*-jének hatására, nem látja meg, hogy az egész befejezés meg Hebbel *Judith*-jének, ennek a hatalmas ibseni, vagy még inkább nietzschei alkotásnak minden ízében hű másolata.

Fussunk át két kevéssé érdekes dolgozaton (*Franenseelen, von Gabriele Reuter*, — és *Die romane Emmy v. Egidys*) és térjünk az utolsóra, a melyet már joggal sorolhat szerzője az összehasonlító irodalomtörténeti essayk sorába. *Hoffmannsthal's »Elektra« und die griechische tragödie* ennek a czime. Hoffmannsthal műve kétségtelenül irodalomtörténeti jelentőségű munka. Megrázó, rettenetes — és a mi a legrettenetesebb: igaz tragédia, a mely után kábult agygyal kelünk föl, elismerve, hogy így még író nem játszott idegeinkkel. — Federn is ezt a »furchtbare dramatische spannung«-ot emeli ki, és éppen azt kutatja, mi módon tette ilyenné Hoffmannsthal Sophokles remekét? — Az eredmény, — hogy Hoffmannsthal 1. psychologailag mélyebbre hatolt Sophoklesnél (és itt talán átmenet a kettő közt Euripides tragédiája), 2. alakjai természetesebbek, sőt görögebbek Sophokleséinél: Hoffmannsthal beleéli magát a homerosi félbarbár nép kulturájába, a mely ekkoriban kezdi a földművelést; látja a tragédia hőseit szinte egyéni impressióikkal, és elsősorban embereket rajzol, nem herosokat. Szóval: Sophokles görögjeit rajzolja, de modern pszichológiai és modern kultur-históriai tudással. És ennek köszönhető a két alkotás közti különbség: »Es ist die gleiche legende, aber nicht anders erzählt, sondern es ist etwas anderes aus ihr erzählt.«

Federn essayinek — a történeti érzék hiánya mellett — két igen nagy előnyük van; a szép stílus az egyik (ennek kiemelése ellen Federn maga tiltakoznék legjobban) az éles lélektani rajz és jellemzés a másik. Hamar fölismeri a nagyszerűt, és éles vonásokban tudja azt szemléltetni is. Ez legszebb érdeme.

GALOS REZSŐ.

REPERTORIUM.

- Albert József.* Még egyszer az Arany János karlsbadi padjáról. Nyugatmagyar. Híradó 178. sz.
- Alexander Bernál.* Magyar filozófia Rodostóban. Budap. Hírl. 296. sz. (Kiss István Magyar Filozófia. 1730. kéziratáról.)
- Alfa.* Ambrus Zoltán. Budap. Hírl. 305. sz.
- Badics Ferencz.* Zrinyi költői műveinek akadémiai kiadása. Akad. Értes. 579—582. l.
- Baranyai Béla.* Bél Mátyás »De re rustica Hungariae« cz. munkája. Századok 859—861. l.
- Bartalos Gyula dr.* A magyar és paripája. 1906. Ism. B. A. Kath. Szemle 976. l.
- Bartalos Gyula dr.* Kandra Kabos emlékezete. 1843—1905. Egri egyházm. irod. egyl. 1906. jegyzőkönyve 13—45. l. (Önállóan is megjelent. 8-r. 35 l.)
- Beöthy Zsolt.* A kuruczvilág költészetéről. Budap. Hírl. 296. sz.
- Berczik Árpád.* A figyelmes férj. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle. 1054. l.
- Bökényi Dániel.* Toldy Ferencz. Máramar. Lapok 23. sz.
- Breszlóczy Ernő.* Valami a Rákóczy-kor költészetéről. Népszava 257. sz.
- Bródy Sándor.* Don Quixote kisasszony. Ism. Keve. Uj Idők 31. sz.
- Burger Arthur.* Báróczy Sándor pályája. Székelyudvarh. r. k. főgymn. 1905/6. értes. 3—50. l.
- Büttner Lina.* Szabadság földön, égen. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1049. l.
- Darnay Kálmán.* Kisfaludy Sándor kibékül Kazinczyval. Régi okiratok 5—6. füz.
- Dombi Márk dr.* Reviczky Gyula költészete. Kath. Szemle 1016—1035. l.
- Dudás Gyula.* Kazinczy jegyzetei. Zemplén 57. sz.
- Falk Zsigmond dr.* Mindennapi történetek. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1050. l.
- Farkas Imre.* Csipkefátyol. Ism. v. Budap. Szemle 128. köt. 487—492. l. Keve. Uj Idők 31. sz.
- Farkas (Wolfner) Pál.* Az imrefalvi leány. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1041. l.
- Ferke Ágost.* Gízy. Ism. Magy. Szemle 22. sz.
- Fóti József Alajos.* A Toldi-monda. Budapest, 1906. Ism. Heinrich Gusztáv. Philol. Közl. 693—696. l.
- Gálos Rezső.* Magyar nyelv-művészek. (Szentjóni Szabó László.) Nyelvőr 241—244. l.
- Gömbös Galamb Margit.* Fehér regény. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1040. l.
- Gyalui Farkas.* Az első magyar nemzeti színház. 1821—1906. Budapest 171. sz.
- Gyémánti Béla.* A magyar könyvkereskedelem és nyomdászat. Hevesm. Hírl. 56—57. s.

- Gyulai Pál.* Báró Kemény Zsigmond tanulmányai. Budapest. Szemle 128. köt. 337—342. 1. Az Ujság 327. sz.
- Halmi Bódog.* Jókai szerelmei. Máramaros 13. sz.
- Havas István.* Töretlen úton. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1048. 1.
- Havas István.* Az ivadék. Ism. Erdélyi Károly. Budapest. Hirl. 337. sz. 36. 1.
- Hegedűs Sándor iff.* Vesztett csata. Ism. Erdélyi Károly. Budapest. Hirl. 337. sz. 36. 1.
- Herczeg Ferencz.* Lélekbrálás. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1043—1046. 1.
- Horváth Cyrill.* A Margit-legenda forrásai. Nyelvőr 408—420. 1.
- Jósika Miklós br.* levelei Fejérváry Miklóshoz. Közl. Ujhely Géza. Régi okiratok 5—6. füz.
- Junius.* Szemere Bertalan. Budapest. Hirl. 309. sz.
- Karenovics József.* Zrinyi Miklós, a szigetvári hős, költészetünkben. 1906. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle 775. 1.
- Kovács János.* Kazinczy Ferencz és Kis János. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 637. 1.
- Kovács Géza dr.* Sipos József nyelvészeti munkássága. Ism. Császár Ernő. Philol. Közl. 777. 1.
- Kreskay Imre.* Költői levelezések. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 624—627. 1. n—a. Kath. Szemle 879. 1.
- Krúdy Gyula.* A podolini kísértet. Ism. Sebestyén Károly. Budapest. Hirl. 337. sz. 35. 1.
- Krúdy Gyula.* Az álmok hőse. Ism. Sebestyén Károly. U. o.
- Kun István gr.* hátrahagyott költeményei. Kolozsvár, 1906. Ism. dr. Barabás Ábel. Délmagy. Közl. 129. sz.
- Kürthy Emil.* Szépfaludi Ö. Ferencz. 1843—1906. Vasárn. Ujs. 31. sz.
- L. K. Thury Zoltán.* 1870—1906. Új Idők 36. sz.
- Lehotai.* Balassa Bálint. Magy. Szemle 35. sz.
- Lengyel Miklós dr.* Tompa Mihály és Szemere Miklós. Régi okiratok 5—6. füz.
- Lőrinczy György.* Gereblyém alól. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1052. 1.
- Lovik Károly.* A leányvári boszorkány. Ism. Sz. Gy. Hét 19. sz.
- Lukinich Imre.* Adalék színműirodalmunk történetéhez. Philol. Közl. 641—645. 1.
- Ó. Leventa.* Budapest. Hirl. 278. sz. (Zsirkay János regényéről.)
- Oláh Gábor.* Jókai és Debreczen. Régi okiratok 5—6. füz.
- Palágyi Lajos* költeményei. Ism. K. D. Magy. Szemle 29. sz.
- Papp Ferencz.* Arany János egyénisége s a romantika. Philol. Közl. 649—663. 1.
- Perényi József.* Borúth Elemér. Ism. Major Károly. Phil. Közl. 711. 1.
- Perényi József.* Csaplár Benedek. (1821—1906.) Zemplén 68. sz.
- Prónai Antal.* Az egri leány gyűrűje. Tört. színmű. 1905. Ism. H. K. Magy. Szemle 24. sz.
- Scossa Dezső.* Cruore dives. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1053. 1.
- Simai Ödön.* Márton István nyelvészete. Magy. Nyelv 347—352. 1.
- Simai Ödön.* Gyöngyösi István nyelvújításához. Magy. Nyelv 313—315. 1.
- Szemere György.* Az alispán úr. Ism. Sebestyén Károly. Budapest. Hirl. 337. sz. 35. 1.
- Szemere György.* A mi mindennél erősebb. 1906. Ism. Vasárn. Ujs. 26. sz.
- Szende Miklós dr.* Kossuth Lajos mint hirlapíró. Felsőmagyar. Hirl. 74. sz.
- Szépfaludi Ö. Ferencz.* (1843—1906.) Máramaros 31. sz.
- Szikra.* Enyém. 1906. Ism. Zéró. Hét 15. sz. — M. Szemle 19. sz.
- Szini Gyula.* Ambrus Zoltán. Az Ujság 323. sz.
- Szöllősi Zsigmond.* A híres Bodolay. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1052. 1.
- Szomaházy István.* A méltóságos asszony. 1906. Ism. Keve. Új Idők 31. sz. — b. j. Kath. Szemle 1046. 1.

- Szomaházy István*. Mesék az írógépről. 1906. Ism. b. j. Kath. Szemle 1406. l.
- Tanos Pál*. Erdőzűgás. Ism. Erdélyi Károly. Budap. Hirl. 337. sz. 36. l.
- Toldy Ferencz* hátrahagyott és kiadatlan apróbb írásai. Dr. Toldy László szívességéből közli dr. Kardos Samu. Régi okiratok 5—6. füz.
- Tömörkényi István*. Förfeteg János mint közérő. 1905. Ism. b. j. Kath. Szemle 1051. l.
- Türk Frigyes*. Petőfi Egerben. Hevesm. Hirl. 58. sz.
- Vadász Norbert*. A Faludi Ferenc-irodalmi társaságról. Szombath. Ujs. 28. sz.
- Vikár Béla*. A regős ének. Nyelvőr 97—107., 155—162., 245—263. l.
- Vikár Béla*. Szűcs Marcsa népballadánk eredete. Borsod-miskolci köz-művelőd. egyll. 1905/6. évkönyve 5—48. l.
- Viszola Gyula*. Tagajánlások az Akadémiában. (A megalakulástól 1847-ig.) Akad. Értes. 499—532., 608—643. l.
- Vojtkó Pál*. Himfy szerelmei. Ism. Heinrich Gusztáv. Philol. Közl. 776. l.
- Wesselényi Miklós br.* ifjúkori levelei. Közli dr. Kardos Samu. Régi okiratok 5—6. füz.
- Wesselényi Miklós br.* ifjúkori naplófeljegyzései. Közli dr. Kardos Samu. U. o.
- Zrinyi Miklós gróf* költői művei. Jegyzetekkel kísérté Széchy Károly. Sajtó alá rendezte Badics Ferencz. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 761—764. l.
- Zsigmond Ferencz*. Léway József élete. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 622. l.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

R 1966